

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

Terezie Pilarová

Deutsche Volksliste - záchrana nebo zrada?

Problematika státního občanství obyvatel Těšínska

v období 2. světové války a po jejím skončení

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Karel Podolský

Olomouc 2013

Prohlašuji, že jsem tuto práci zpracovala samostatně a uvedla v ní veškeré použité prameny a literaturu.

V Olomouci dne 9. prosince 2013

.....
Bc. Terezie Pilarová

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem pamětníkům, kteří mi povyprávěli své životní příběhy, bez nichž by práce nemohla vzniknout v té podobě jakou má. Dále děkuji profesoru Mečislavu Borákovi, Antoni Szpyrcovi a PhDr. Petru Majerovi za podnětné rady a poskytnutou pomoc při psaní práce. A především velmi děkuji svému vedoucímu práce PhDr. Karlu Podolskému za trpělivost, ochotu a pomoc při psaní této diplomové práce.

Obsah:

Úvod.....	4
Prameny a literatura k tématu práce.....	7
Hledání vzpomínek	11
1 Národnostní poměry na Těšínsku a jeho území do počátku 2. světové války .	15
1.1 Významné okamžiky dějin Těšínska.....	15
1.2 Národnostní skladba na Těšínsku na přelomu 19. a 20. století	18
1.2.1 Slezská lidová strana a Josef Koždoň	20
1.3 Nové hranice – nové poměry.....	25
1.3.1 Sčítání lidu v Československu	29
1.4 Polský zábor	31
2 Součástí Třetí říše.....	35
2.1 Šlonzáctví jako základní prvek germanizace	36
2.2 Palcówka	39
3 Deutsche Volksliste	43
3.1 Nařízení o německém národním soupisu ze dne 4. března 1941	45
3.2 Systematika osob podle Deutsche Volksliste	47
3.3 Přijímání volkslist.....	50
3.4 Důsledky přijetí	53
3.4.1 Služba ve wehrmachtu	60
4 Válečné vypořádání.....	65
4.1 Rozdílný přístup k problému	65
4.2 Separace Němců	67
4.3 Aktuální společenské otázky na novinovém papíře	71
4.4 Dekrety prezidenta republiky	74
4.5 Rehabilitační komise	75
4.5.1 Záznamy rehabilitační komise v Českém Těšíně.....	79
4.6 Mimořádný lidový soud v Moravské Ostravě.....	81
Závěr.....	84
Seznam pramenů a literatury:.....	87
Přílohy	95
Resumé.....	112
Anotace	113

Úvod

Tématem diplomové práce je německý národní soupis (Deutsche Volksliste, DVL), vytvořený v průběhu druhé světové války za účelem rychlého procesu germanizace obyvatelstva na východních územích přičleněných k Třetí říši. S ohledem na územní rozsáhlost dopadu německého národního soupisu je pozornost soustředěna převážně na československou část Těšínska. Při rozboru samotné podstaty německého národního soupisu vychází práce především ze skutečnosti, že soupis vymezoval právní postavení osob v rámci své kategorizace a současně právně hierarchizoval obyvatelstvo ve společnosti, čímž byly zásadním způsobem ovlivněny životní osudy zdejšího obyvatelstva. Rozpad tohoto nacisty uměle vytvořeného národnostního konstruktů pak po ukončení 2. světové války vyvolal na původně okupovaných územích rozsáhlý proces národnostní očisty, který opět nezůstal pro osoby zapsané v národním soupisu bez následků.

Cílem diplomové práce je uceleně pojednat o vymezeném tématu. Ověřit fakta uváděná literaturou v konfrontaci s vybranými prameny, obohatit současný literaturou uváděný vědomostní základ o této problematice o nové informace získané během studia primárních pramenů a orální historie a rozšířit dosavadní přístup k tématu o další podněty, které by napomohly hlubšímu pochopení celého problému.

V literatuře k tématu práce bývá často konstatováno, že na bývalém protektorátním území byli volkslistáři (osoby zapsané v DVL) považováni za zrádce, ale že je nutné si uvědomit, že přijetí volkslisty (průkazu dokládajícího zápis do DVL) nemělo se zradou nic společného. Toto často uváděné tvrzení bývá zpravidla nedostatečně rozvedeno. Chybí odpovědi na zcela zásadní otázky, zda bylo možno volit mezi přijetím a odmítnutím? Existovaly osoby či skupiny osob, které měly volbu jednodušší s ohledem na své postavení ve společnosti? Co se ale stalo s osobami, které volkslistu nepřijaly? Jaký byl nejčastější důvod přijetí? Právě tyto mnohdy opomíjené otázky se práce, jako oporu pro tvrzení, že přijetí volkslisty neznamenal zradu, pokusí zodpovědět.

S ohledem na zkoumané období se nabízela možnost pokusit se vyhledat dosud žijící pamětníky, kteří by díky svým osobním zážitkům napomohli k ucelenějšímu pochopení zkoumaného tématu a odpověděli na otázky dosud

nedostatečně vysvětlené písemnými prameny či literaturou. Aby se tak ovšem mohlo stát, bylo primárně třeba zodpovědět otázku, do jaké míry je pamětníky reflektována prožitá minulost, především s ohledem na časový odstup od popisovaných událostí, a spolu s tím také zjistit, jakým způsobem jsou dané vzpomínky vnímány. Jednou ze souvisejících otázek byl rovněž osud osobních průkazů, tzv. volkslist, které musela každá osoba zařazená do německého národního soupisu vlastnit.

Každý z uvedených rozhovorů odkryl neopakovatelný životní příběh. V práci bylo těchto rozhovorů využito věcně - jednotlivé útržky vzpomínek byly použity na místech, kde o nich práce pojednává. Bylo by ovšem chybou neuvést rozhovory ve více méně ucelené podobě, zkrácené na sledované období s pouze dílčími přesahy. (V práci jsou tak zařazeny jako příloha č. 1.) I přes své zařazení tvoří rozhovory neopomenutelnou a pevnou součást práce, kdy slouží jednak pro seznámení se s životním osudem daného pamětníka, ale také dokládají, že v práci při využití dílčí vzpomínky nedošlo k dezinterpretaci sdělených informací.

Jelikož dosud neexistuje publikace věnující se souhrnně zkoumanému tématu, nebyl předmětný výzkum veden podle předem stanoveného modelu. Práce je tak koncipována v návaznosti na výsledky výzkumu, kdy zjištěné informace po svém vyhodnocení vedly ke stanovení dalšího směru bádání.

Snaha po souborném náhledu není myšlena pouze ve vývojovém smyslu problematiky, ale také ve smyslu využití pramenných a literárních prostředků. Téma práce je sledováno od možných myšlenkových kořenů, na podkladě složitých dějinných událostí Těšínska a později jeho československé části, přes období Třetí říše a v ní vzniklého německého národního soupisu, po nastalé vypořádání se s důsledky germanizačního procesu po druhé světové válce. Pro sepsání práce byly využity písemné prameny (kroniky, zákony, novinové články a další), orální prameny (vzpomínky pamětníků vážící se k tématu práce) a informace z prostudované literatury. Vzpomínky pamětníků, využitě v kapitolách týkajících se Deutsche Volksliste, jsou stěžejním a nejpřínosnějším pramenem práce. Právě pamětníci oněch v mnohém tragických událostí svým jedinečným přístupem k tématu práci obohatili o lidský rozměr, jehož nelze s pouhým využitím písemných materiálů docílit.

Práce je koncipována do čtyř hlavních kapitol. První představuje národnostní poměry na Těšínsku a později v československé části tohoto území do druhé světové války, a to pomocí seznámení se se stěžejními okamžiky dějin této oblasti. Druhá je

zaměřena na samotnou německou okupaci tohoto území v letech 2. světové války a prvky, které vedly k uplatnění dané konkrétní podoby germanizačního procesu. Třetí, stěžejní kapitola práce, soustřeďuje svou pozornost výhradně na problematiku německého národního soupisu. Podrobně se zabývá rozbohem nařízení o DVL z 4. března 1941, seznamuje se stupňovitou systematikou DVL a z ní odvislou právní kategorizací osob v okrese Těšín a s využitím vzpomínek pamětníků vykresluje důvody přijetí tzv. volkslist (průkazů zařazujících osoby do jednotlivých kategorií DVL a identifikujících jejich postavení v rámci soupisu) a důsledky s tím spojené. Ve čtvrté kapitole jsou rozebrány následky německého „národnostního konstruktů“ pro obyvatele československé části Těšínska po druhé světové válce. Je popsán zvolený proces očisty - separací německého živlu, ustanovování a činnosti rehabilitačních komisí a ve stručnosti i významem Mimořádného lidového soudu v Ostravě pro tuto problematiku. Významným pramenem této kapitoly jsou dobové novinové články, které vystihují společenskou náladu a složitou atmosféru prvních poválečných let a záznamy rehabilitační komise v Českém Těšíně, odkrývající proces rehabilitace.

Prameny a literatura k tématu práce

V České republice dosud nevyšla žádná publikace uceleně se věnující problematice německého národního soupisu. Pokud odhlédneme od stávající monografické produkce, pak nejkomplexnější pohled na tuto tematiku nabízí článek *Fenomén německé volkslisty*¹ z pera Mečislava Boráka. Profesor Borák se tématu Deutsche Volksliste věnuje v řadě svých publikací, využitých při psaní práce, nikdy se ovšem nejedná o téma ústřední. Jeho publikace a články, stejně jako řada cenných podnětů sdělených během konzultace o této diplomové práci, se staly stěžejními materiály sekundárního charakteru.

Dalším z historiků věnujícím se tématu volkslisty byl Ladislav Pallas, jehož práce *Šlonzáctví a vznik tzv. volkslisty*², zabývající se zejména myšlenkovými kořeny vzniku koncepce Deutsche Volksliste ve šlonzáckém prostředí, byla pro některé pasáže předloženého textu, zabývajícími se právě touto problematikou, velmi přínosná. Rovněž jeho studie *Nacistická národnostní politika na Horním Slezsku v l. 1939-1945*³, řešící problematiku volkslisty z pohledu polské národnosti, byla rovněž cenným zdrojem řady informací.

Pro práci důležitou byla i kniha *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*⁴ Milana Myšky, která je z části edicí dokumentů okresního vedoucího NSDAP v Těšíně z roku 1941.

Ze zahraničních publikací⁵ jmenujme zejména knihy *Problem niemieckiej listy narodowościowej Górnym Ślasku w latach 1941-1950*⁶ a *Sprawa volkslisty*

¹ BORÁK, Mečislav: *Fenomén německé volkslisty*. In: PEJČOCH, Ivo a kol.: Okupace, Kolaborace, Retribuce. Praha 2010, s. 111-119.

² PALLAS, Ladislav: *Šlonzáctví a vznik tzv. Volkslisty*. Praha 1968, s. 327-341.

³ PALLAS, Ladislav: *Nacistická národnostní politika na Horním Slezsku v l. 1939-1945*. In: Slezský sborník. Opava 1981, č. 1, s. 27-65.

⁴ MYŠKA, Milan. *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*. Ostrava 1964. 146 s.

⁵ Publikace polských autorů, využité při psaní práce, jsou dostupné v Książnicy Cieszyńskieje v Cieszynie.

⁶ BODA-KREŻEL, Zofia: *Problem niemieckiej listy narodowościowej Górnym Ślasku w latach 1941-1950*. Katowice 1970. 243 s.

na Górnym Šlasku: koncepcje likwidacji problemu i ich realizacja⁷ autorky Zofie Boda-Krežel, která vedla dlouhodobý výzkum archivních materiálů v Národním archívu v Katovicích.

Pramenná základna k tématu práce je velmi rozsáhlá a nutno podotknout, že z velké části dosud nezpracovaná. Pro získání potřebných materiálů byly využity fondy karvinského Státního okresního archivu (dále SOKA) z nichž byly čerpány informace z kronik měst Český Těšín, Fryštát a Karviná, dále záznamy rehabilitační komise v Českém Těšíně a v neposlední řadě také informace z článků v dobovém tisku, zvláště pak z *Těšínských novin*. Prostřednictvím SOKA ve Frýdku-Místku bylo možno nahlédnout do kroniky města Jablunkova. Návštěva Archivu OKD⁸ umožnila prostudování článků ze zde uloženého časopisu *Ostravský úderník*.

Pro právní stránku práce se významným pramenem stala Říšská sbírka zákonů, část I, ze dne 7. března 1941, z níž byl v práci proveden rozbor ustanovení Nařízení o německém národnostním soupisu (Deutsche Volksliste) a o německé státní příslušnosti v přiřazených východních oblastech ze dne 4. března 1941⁹, a Říšská sbírka zákonů, část I, ze dne 31. ledna 1942, obsahující Druhé nařízení o Deutsche Volksliste a německé státní příslušnosti v přiřazených východních územích ze dne 31. ledna 1942¹⁰.

Informace o sčítáních lidu v době první republiky pak byly čerpány z knih *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921*¹¹ a *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930*¹².

⁷ BODA-KREŽEL, Zofia: *Sprawa volkslisty na Górnym Šlasku: koncepcje likwidacji problemu i ich realizacja*. Opole 1978. 141 s.

⁸ Nacházející se na adrese: ulice Uhlířská 10, 710 00 Slezská Ostrava.

⁹ *Verordnung über die Deutsche Volksliste und die deutsche Staatsangehörigkeit in eingegliederten Ostgebieten. Vom 4. März 1941*. In: Reichsgesetzblatt 1941. Dostupné na: ALEX Historische Rechts – und Gesetzestexte Online [cit. 28. 9. 2013].

¹⁰ *Zweite Verordnung über die Deutsche Volksliste und die deutsche Staatsangehörigkeit in den eingegliederten Ostgebieten. Vom 31. Januar 1942*. In: Reichsgesetzblatt 1942. Dostupné na: ALEX Historische Rechts – und Gesetzestexte Online [cit. 28. 9. 2013].

¹¹ *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921*. I. díl. Praha 1924. 276 s.

¹² *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I, Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání*. Praha 1934. 205 s.

*Kronika města Karvinné z let polské a německé okupace (1938-1945)*¹³ byla sepsána kronikářem města doktorem Šlachtou Fridolínem zpětně v letech 1946-1947. Ačkoli je v jejím názvu uvedeno rozpětí let 1938-1945, fakticky je kronika vedena pouze do konce roku 1941. Zpětné sepsání umožnilo kronikáři vyjádřit plně své názory na dobu okupace. Z kroniky je patrný silný odpor k okupantům i celé akci německého národního soupisu. Jsou v ní vyzdvihovány osoby, které se dokázaly po dlouhou dobu tlaku okupantů bránit. Kronika je tak reflexí událostí, které autor sám prožil; její přínos je v tomto směru nenahraditelný.

*Kronika města Fryštátu z let 1933-1951*¹⁴ zachycuje události let 1939-1948 rovněž zpětně. Kronikářem Bedřichem Heklem, učitelem na střední škole Aloise Jiráka v Karviné, jsou ovšem zaznamenány události, které dle slov uvedených v kronice nezažil: „*Po nacistickém věznění v Německu jako politický vězeň jsem přišel roku 1945 z Čech, kde jsem před zatčením učil, na Těšínsko.*“¹⁵ Tato skutečnost se odráží v záznamech, které ač cenné, nejsou již podávány autenticky.

Kroniky města Jablunkova z let 1945-1950¹⁶, sepsaná kronikářem Emilem Vavrovským, a města Český Těšín z roku 1945¹⁷ z pera kronikáře Jana Havláka, jsou sepsány retrospektivně. Válečným obdobím se kroniky nezabývají, záznamy z prvních mírových let jsou pak velmi kusé. Uvedené kroniky jsou proto v práci využity méně než předchozí dvě.

Samotné soupisy volkslistářů lze dnes nalézt ve fondech obecních úřadů obcí v okresních archivech v Karviné a ve Frýdku-Místku. Řada soupisů je uložena v Národním archivu v Katovicích ve fondu vrchního vládního prezidenta, další část těchto fondů je pak uložena v Ruském státním vojenském archivu v Moskvě. Další soupisy se nacházejí například v Archivu bezpečnostních složek.

Obsah diplomové práce byl během jejího sepsování konzultován s historiky Antoni Szpyrcem a Petrem Majerem, zabývajících se dílčími tématy práce. Řada

¹³ Státní okresní archiv Karviná, fond: Místní národní výbor Karviná, poř. č. 135, *Kronika města Karvinné z let polské a německé okupace (1938 – 1945)*.

¹⁴ Státní okresní archiv Karviná, fond: Archiv města Fryštát, poř. č. 123, *Kronika města Fryštátu*.

¹⁵ Tamtéž, s. 196.

¹⁶ Státní okresní archiv Frýdek – Místek, fond: Městský národní výbor Jablunkov, inv. č. 128, *Kronika Jablunkov - 1.díl*.

¹⁷ Státní okresní archiv Karviná, fond: Archiv města Český Těšín, evid. č. 187, inv. č. 81, *Kronika města Český Těšín z roku 1945*.

podmětů vzešla také od Martina Krula, historika Muzea Těšínska. Při již zmíněném setkání s profesorem Mečislavem Borákem pak byl konzultován rozsah diplomové práce a některé dílčí odborné problémy výzkumu.

Hlavními, a svým způsobem jedinečnými prameny práce jsou rozhovory pamětníků druhé světové války. Podrobnému popisu získávání poznatků metodou orální historie je věnována následující kapitola. Informace získané z rozhovorů s pamětníky jsou zpracovány dle svého obsahového zaměření do jednotlivých kapitol. V přílohách k práci jsou pak uvedeny rozhovory v plném rozsahu, tak jak byly vyprávěny a zachyceny. Příběhy pamětníků jsou v práci uvedeny v nezkrácené podobě také s ohledem na skutečnost, že během psaní této práce řada pamětníků zemřela a vyprávění jejich životní příběhů se tak již nedá zopakovat.

Hledání vzpomínek

Obrovskou výhodou, kterou výzkum problematiky Deutsche Volksliste nabízí, je dosud stále existující možnost čerpání z pokladů orální historie. Vzpomínky pamětníků se tak staly pro diplomovou práci nosným pramenem. Práce s pamětníky v sobě ovšem skýtá řadu úskalí, kterých si historik zprvu vůbec nemusí být vědom, nebo pokud si jich vědom je, ne vždy se jim dokáže vyhnout. Dokladem těchto tvrzení je následující popis práce s pamětníky na tématu volkslistářů.

Prvním krokem při snaze opatřit si informace ze zkoumaného období bylo samotné hledání pamětníků. První pamětnice, paní Markéta Ciencialová¹⁸, která se stala příčinou zrodu myšlenky spolupráce s pamětníky při psaní diplomové práce, byla osobou z okruhu známých. Následně pak došlo na kontaktování sociálních ústavů v těšínském regionu, na prvním místě Domova seniorů v Českém Těšíně. Původní představa o nespočetném množství pamětníků nacházejících se v tomto Domově však byla vystřídána střízlivou realitou; žádný pamětník schopný obohatit studované téma o své vyprávění se zde bohužel nenacházel. Následovala tedy řada emailů, kontaktujících další domovy důchodců, charity či Konvent sester Alžbětinek v Jablunkově. Jejich obsahem byla žádost o pomoc při hledání možných pamětníků. Výsledkem dlouhodobého úsilí autorky byla nakonec série kladných odpovědí. Po návštěvě Konventu sester Alžbětinek v Jablunkově tak mohla být práce obohacena o vzpomínky paní Valerie Vavřáčové¹⁹ a pana Miloslava Pastrňáka²⁰. Charita v Českém Těšíně pomohla zprostředkovat rozhovor s paní Annou Skarabellovou²¹. Po návštěvě v Penzionu pro seniory ve Frýdku-Místku byly zaznamenány rozhovory s paní Žofíí Chlebkovou²², panem Jaroslavem Šimkem²³

¹⁸ Rozhovor s paní Markétou Ciencialovou ze dne 11. dubna 2009.

¹⁹ Rozhovor s paní Velerií Vavřáčovou ze dne 11. července 2012.

²⁰ Rozhovor s panem Miloslavem Pastrňákem ze dne 11. července 2012.

²¹ Rozhovor s paní Annou Skarabellovou ze dne 7. srpna 2012.

²² Rozhovor s paní Žofíí Chlebkovou ze dne 8. srpna 2012.

²³ Rozhovor s panem Jaroslavem Šimkem ze dne 8. srpna 2012 nebyl v práci použit, neboť jím nebyly získány informace týkající se tématu práce.

a paní Martou Marošovou²⁴. Při dalším pátrání po pamětnících přímo ve městě Český Těšín byl zapsán rozhovor s paní Marií Pikovou²⁵ a několika dalšími pamětníky, jejichž vzpomínky jsou v práci použity, ale kteří si nepřáli být jmenováni. Hledání pamětníků vedlo i k několika schůzkám s historiky zabývajícími se regionálními dějinami, panem Antoni Szpyrcem a panem Petrem Majerem, který pomohl zprostředkováním rozhovoru s pamětníkem panem Adolfem Kaletou²⁶.

Pro úplnost je třeba také zmínit, že významným zdrojem životních příběhů řady pamětníků se staly místní noviny či časopisy, vycházející v jednotlivých obcích regionu, jako například Bystřický informátor, Těšínské listy, Jabko, Hutník a další, které jsou dnes již dostupné prostřednictvím internetových stránek jednotlivých obcí a měst. Z takto publikovaných rozhovorů s místními pamětníky, sepsanými právě místními historiky a publicisty, byly v práci rovněž čerpány informace dotýkající se tématu.

Rozhovorů uskutečněných s pamětníky bylo celkem dvanáct. Jmenovitě jich práce uvádí osm. Z dalších dvou byly informace v práci použity, ale pamětníci si nepřáli být jmenováni. Další rozhovory, ač velmi historicky zajímavé, neměly svým obsahem přínos k tématu práce, a proto s nimi nebylo dále pracováno. Jak se v průběhu výzkumu ukázalo, ne vždy nalezení pamětníka 2. světové války znamenalo získání použitelných informací, ať tomu bylo proto, že si pamětník na dané období nevzpomínal nebo jiné pro něj významnější životní události překryly vzpomínky na sledované období.

Při rozhovorech s pamětníky by rovněž neměla být opomenuta důležitá skutečnost, a to, že vzpomínky pamětníků nepůsobí pro ně samotné jako tolik vzdálená minulost a jsou tak do dnešních dní silně spjaty s emocemi, které doprovázely ono prožívání minulosti. Uvědomění si této skutečnosti pomáhá při volbě otázek pokládaných historikem, neboť nedostatečně uvážený dotaz může vést ke ztrátě důvěry a ukončení rozhovoru. Toto tvrzení platí o to víc pro ožívání z hlediska pamětníků citlivých událostí, mezi něž volkslisty rozhodně patří.

Zde je třeba se vrátit k již uvedené skutečnosti, že si někteří pamětníci nepřáli být jmenováni. Přístup jednotlivých pamětníků rozhodně nelze generalizovat. Pro každého z nich mělo válečné období jiný význam. Někteří jej vnímali jako

²⁴ Rozhovor s paní Martou Marošovou ze dne 8. srpna 2012.

²⁵ Rozhovor s paní Marií Pikovou ze dne 8. srpna 2012.

²⁶ Rozhovor s panem Adolfem Kaletou ze dne 27. července 2013.

nevlídnou dobu, neviděli však důvod, proč si o něm nepohovořit, jiní jako období lidských dějin, které se již nesmí opakovat a je nutně třeba o něm hovořit, aby další generace nezapomněly na jeho krutost. Jiní se i dnes báli a dotazovali se, zda nejde o výslech. Pro některé byla prožitá bolest dodnes natolik živá, že se nechtěli tématem příliš zabývat. Nebylo proto mnohdy snadné obhájit před pamětníky své dotazy, neboť byly někdy brány velmi osobně a v pamětnících vyvolávaly dojem, že se je znovu snaží společensky hodnotit a soudit.

Nejvhodnější metodou pro získání potřebných informací je v podobných případech vyprávění. Starší lidé rádi sdělují celý životní příběh, ne pouze jeho část. A tak ačkoli se téma diplomové práce věnuje pouze krátkému úseku dějin a nejsou pro ně předmětné skutečnosti odehrávající se v době první světové války nebo v období komunistického režimu v Československu, přesto je přínosné věnovat čas celému životnímu příběhu dotyčného člověka, nikoliv jeho útržku. Neboť poskytnou-li historik pamětníkovi čas na vybavení si vzpomínek a jejich následné formulování, mnohdy se doví i informace, které by se prostřednictvím konkrétních dotazů pravděpodobně nikdy nedozvěděl. A to i vzhledem k faktu, že pamětníci většinou na přímý dotaz typu: „Setkal jste se někdy s pojmem volkslista?“ nebo jim podobný nebyli schopni odpovědět. Předpoklad, že rozhovor bude možno vést jako sled konkrétních otázek a odpovědí, se ukázal být u většiny oslovených pamětníků jako bezpředmětný.

Dalším úskalím rozhovorů s místními pamětníky byl jazyk, ve kterém byly rozhovory vedeny. Jak je v samotné práci několikrát zmíněno, na Těšínsku se vyvinulo specifické nářečí zvané lidově „po našimu“, jenž je směsicí polských, českých a německých výrazů, obohacených o místní novotvary. Nářečí přetrvalo dodnes, ač u mladší generace se s ním lze dnes setkat již jen ojediněle. Příslušníci generace pamatující hrůzy 2. světové války však nehovoří jinak než právě tímto místním nářečím. Z tohoto důvodu mohou rozhovory převedené do spisovné češtiny působit velmi zjednodušeným dojmem, což je zapříčiněno složitostí překladu některých pojmů bez ztráty významu.

Poněkud překvapivým bylo zjištění, že žádný z kontaktovaných pamětníků samotnou volkslistu již nevládní. Pamětníci vesměs shodně uváděli, že ke zničení volkslist docházelo jednak bezprostředně po skončení druhé světové války z důvodů nejasné politické situace, kdy se nevědělo, komu bude území bývalého Těšínska patřit a jak bude stran nové vlády na osoby vlastníci volkslistu pohlíženo, jednak

po nastolení komunistického režimu v Československu, z obav, že by vlastnictví volkslisty mohlo vést k označení těchto osob za bývalé Němce. Proto bylo jakousi obrannou reakcí volkslistu v těchto případech zničit. Ani na internetových stránkách věnujících se prodeji historických dokumentů se přes několik opakovaných pokusů nepodařilo nalézt jediný kus tohoto průkazu z dnešní české strany Těšínska, oproti řadě průkazů pocházejících z polské strany. Tato skutečnost je dána především rozdílným poválečným přístupem té které společnosti k volklistářům na polské a české straně Těšínska, kterým se práce blíže zabývá.

Na začátku práce s pamětníky bylo cílem, při snaze využít vzpomínky jako pramen práce, vyjasnit, zpřesnit či doplnit informace získané z psaných pramenů nebo nabízené literaturou. Současně však byl odkryt aspekt, který nebyl původně vzat v potaz, a tím jsou emoce. Vzpomínky každé osoby jsou zachovány právě spolu s emocemi, vnímanými v prožívané chvíli, stejně jako při vzpomínání. Práce tím však neztratila na své hodnotě. Naopak skutečnost, že na podkladu emocí nemohlo mnohdy dojít k jasnému a konkrétnímu závěru, činí práci realističtější s ohledem na složitost zkoumaného období.

1 Národnostní poměry na Těšínsku a jeho území do počátku 2. světové války

Pro pochopení národnostních roztržek v dějinách 20. století na území bývalého Těšínska, stejně jako důvodu, jak Němcům v době 2. světové války posloužilo národnostní složení zdejšího obyvatelstva k účelům germanizace, je třeba obrátit svou pozornost podstatně hlouběji do dějin tohoto území. Proto je úvodní kapitola práce věnována historickému exkurzu do dějin sledovaného regionu. Nejedná se však o zevrubný výklad dějin, ale pouhou demonstraci nejvýznamnějších historických událostí, vztahujících se k národnostní problematice a majících na ni přímý vliv.

1.1 Významné okamžiky dějin Těšínska

Nejprve je třeba objasnit samotný pojem Těšínsko nebo také Těšínské Slezsko, neboť ten již dnes neoznačuje žádný existující správní, politický nebo hospodářský celek. Jedná se o historismus, zkráceně označující převážně území bývalého Těšínského knížectví, politickosprávního útvaru existujícího od konce 13. století do let 1918-1920, kdy došlo k jeho rozdělení mezi tehdy nově vzniklé středoevropské státy Československo a Polsko.²⁷ Věnuje-li se tedy následující podkapitola určitým, pro práci významným momentům dějin Těšínska, pak se časově pohybuje právě v tomto vymezeném období.

Těšínsko představovalo z geografického hlediska takřka pravidelný čtyřúhelníkový prostor vymezený na západě tokem řeky Ostravice od pramene až po soutok s řekou Odrou, dále po Odře až k soutoku s Olší, kde se obrací východním směrem krátce podél Olše a pak dlouhým mírným obloukem až k Visle a jejímu soutoku s řekou Bialou, po níž jde jižně ke karpatským hřebenům až k Jablunkovskému průsmyku a dále západně po hřebenech zpět k pramenům

²⁷ KORBELÁŘOVÁ, Irena a ŽÁČEK, Rudolf: *Těšínsko – země Koruny české = Ducatus Tassinensis – terra Coronae Regni Bohemiae: (k dějinám knížectví od počátků do 18. století)*. Český Těšín 2008, s. 9.

Ostravice. Těšínské Slezsko je tvořeno z převážné většiny územím bývalého Těšínského knížectví, z malé části na severu územím Ratibořska.²⁸

Těšínské knížectví se jako politický územní celek vydělilo z Opolského knížectví v devadesátých letech 13. století,²⁹ kdy nejstarší syn Vladislava I. Opolského, Měšek I. Těšínský (†1315), získal po smrti svého otce (1281/2) pod svou správou Těšínsko a Osvětimsko. Dějinnou otázkou se od této chvíle stává vztah Těšínského knížectví k polské a české Koruně. Podle svědectví *Zbraslavské kroniky* přijal Václav II. v srpnu 1292 lenní hold od čtyř hornoslezských Piastovců, a to knížete bytomského, opolského, ratibořského a těšínského.³⁰ Tuto informaci ovšem není možné doložit a i její přijetí by nabízelo otázku, zda nemohlo jít o lenní slib daný Václavovi II. jakožto polskému králi. K silnému prohloubení vztahů Těšínského knížectví s českou Korunou tak s určitostí došlo až roku 1305, kdy si Václav III. vzal za svou manželku kněžnu Violu Těšínskou, dceru Měška I. Těšínského. Zavraždění Václava III. během tažení do Polska v roce 1306 v Olomouci a následné oslabení moci českého státu, jelikož první nástupci Přemyslovců neměli dostatek sil k zásahům do polské politiky, mělo za následek rozvolnění česko-slezských vztahů.³¹

Pro určení vztahu Těšínska k Zemím Koruny české nalezneme ve středověkých dějinách několik významných událostí. Mezi jednu z nich lze jistě zařadit složení lenního slibu slezského knížete Kazimíra I. českému králi Janu Lucemburskému 18. února 1327 v Opavě: „...jsme knížetem a manem velkomožného pana Jana českého a polského krále a že jsme od něho na zemi naši Těšínskou s městy a hrady, totiž na Těšín město a hrad, Freyenstat a Belitz města, na Zhotschow a Jemnicz městečka s tvrzemi a na hrad Ostravu i na všecky vsi a lidi, což dnes našeho jest nebo příště bude, léno přijali, abychom zemi svou drželi manským právem a to takově, aby ji potomci naši, kdykoli bude uprázdněna,

²⁸ ONDŘEKA, Zbyšek: *Historicko – geografické vymezení Těšínska, jeho hranice a začlenění do českého státu*. In: Těšínské Slezsko: výběr příspěvků z mezinárodní konference „Těšínské Slezsko – historie a současnost ve společné Evropě“ konané dne 15.5.2008 v Českém Těšíně = Śląsk Cieszyński: wybór referatów międzynarodowej konferencji „Śląsk Cieszyński – historia i współczesność we wspólnej Europie“, która odbyła się w dniu 15.5.2008 w Czeskim Cieszynie. Český Těšín 2008, s. 11-13.

²⁹KORBELÁŘOVÁ, Irena a ŽÁČEK, Rudolf: *c.d.*, s. 32.

³⁰ Tamtéž, s. 37-38.

³¹ Tamtéž, s. 40.

*od králův českých přijímali, zachovávající povinnou manskou věrnost.*³² Pro samotný přechod Slezska, včetně Těšínska, k českým zemím, se pak stal stěžejním rok 1335. Na jednání vedeném v Trenčíně, kterého se účastnil osobně český král Jan Lucemburský se synem Karlem, se podařilo získat od zástupců polského krále Kazimíra III. Velikého formální příslib souhlasu polského panovníka s přechodem slezských knížectví pod lenní správu českých králů. Kazimír sice se svým potvrzením otálel, nicméně 9. února 1339 ujednání oficiálně potvrdil listinou určenou Janu Lucemburskému, markraběti Karlovi a jejich dědicům. Ovšem tato skutečnost ještě neznamenala definitivní přechod celého Slezska pod pravomoc Zemí Koruny české. Tím se stala až inkorporace slezského knížectví do svazku Zemí Koruny české lenní listinou ze dne 7. dubna 1348, následné přičlenění vratislavského biskupství, spolu s Opavským knížectvím a Moravským markrabstvím v témže roce, a další listina z roku 1355. K završení procesu došlo postupně v roce 1356, kdy se Kazimír III. vzdal nároků na Svidnické a Javorské knížectví, a konečně v roce 1372, kdy polský a uherský král Ludvík listinou z 23. května rezignoval na práva polské Koruny na celé Slezsko. Teprve tehdy byl z polské strany definitivně formálně uznán přechod slezských knížectví pod českou svrchovanost.³³

Od vzniku Těšínského knížectví až do 19. května 1653, kdy zemřela Alžběta Lukrécie, poslední kněžna z rodu Piastovců, vládla na tomto území těšínská větev tohoto původně polského královského rodu. Ta smrtí Alžběty Lukrécie vymřela ve své legitimní linii. Knížectví tak připadlo jako odumřelé léno do bezprostřední držby českého panovníka, císaře Ferdinanda III., a změnilo svůj status.³⁴

Roku 1765 získala Těšínské knížectví jako věno Marie Kristina, dcera Marie Terezie, která se provdala za saského knížete Albrechta Kazimíra. Ten po nákupu pozemků od šlechty učinil z Těšínska jednu z nejvýznamnějších oblastí celé Habsburské monarchie. Toto postavení ještě umocnilo objevení bohatých zásob černého uhlí na Karvinsku po roce 1772.³⁵

³² KORBELÁŘOVÁ, Irena a ŽÁČEK, Rudolf: *c.d.*, s. 44.

³³ Tamtéž, s. 46-7.

Podrobněji se uvedeným informacím věnuje kniha: ANTONÍN, Robert a kol.: *Slezsko v dějinách Českého státu: I. Od pravěku do roku 1490*. Praha 2012. 708 s.

³⁴ KORBELÁŘOVÁ, Irena a ŽÁČEK, Rudolf: *c.d.*, s. 137.

³⁵ BÍLEK, Jiří: *Kyselá těšínská jablčka: československo-polské konflikty o Těšínsko 1919, 1939, 1945*. Praha 2011, s. 24.

Správní reformou císaře Josefa II., jejímž cílem byla centralizace státní správy a urychlení hospodářského růstu, bylo České Slezsko spojeno s Moravou do Země Moravsko-Slezské s centrem v Brně, nově vytvořený útvar by dále členěn na kraje. Na severu země se vytvořilo Západní Slezsko neboli Těšínský kraj s krajským městem Těšínem. Slezské knížectví si však až do roku 1918 zachovalo status korunní země Království českého.³⁶

Druhá polovina 19. století přinesla Těšínsku období prosperity. Rozšiřovala se těžba černého uhlí, hutnictví a kovozpracující průmysl. Velký přínos měla výstavba několika železničních tratí, z nichž nejdůležitější byla Severní dráha císaře Ferdinanda spojující Vídeň, Bohumín, Krakov a Lvov. Úsek Bohumín – Těšín byl zprovozněn v roce 1868, o dvacet let později trať z Těšína do Bílska s mostem přes řeku Olši.³⁷

Se zánikem rakousko-uherské monarchie roku 1918 zaniklo i původní Těšínské knížectví jako korunní země. Nezměnilo se ovšem původní územní vymezení Těšínského Slezska, jak bylo uvedeno výše.³⁸

1.2 Národnostní skladba na Těšínsku na přelomu 19. a 20. století

Hlavní příčina komplikovaného historického vývoje na území Těšínska ve 20. století, spočívala v nejednotném a nedostatečně vykrytalizovaném národnostním povědomí zdejšího obyvatelstva. To bylo zapříčiněno řadou faktorů, kterým se bude věnovat následující podkapitola.

Historické Těšínsko bylo ve východní části osídleno převážně Poláky, v jihozápadní části pak Čechy. Existovaly zde však i početné německé enklávy, především ve městech. Průmyslový rozmach Ostravska v 19. století s sebou přinesl silnou vlnu přistěhovalců, a spolu s ním i narušení dosavadních etnických poměrů. S přísunem nových pracovních sil, dělnictva německého, českého i polského původu, došlo k promísení tří původních etnicko-jazykových skupin se třemi nově

³⁶ BÍLEK, Jiří: *c.d.*, s. 25.

³⁷ Tamtéž, s. 27.

³⁸ ONDŘEKA, Zbyšek: *c.d.*, s. 17.

příchozími, po stránce etnicko-jazykové shodnými skupinami, což značně zkomplikovalo proces utváření národnostního povědomí.³⁹

Velký význam pro formování národnostního povědomí měla i skutečnost, že Těšínsko stálo na okraji českého i polského kulturního života a zároveň bylo součástí Rakousko-Uherska, tedy země s dominantním vlivem německého elementu. Navíc bylo obyvatelstvo na Těšínsku silně sociálně diferencováno a rozděleno velkým množstvím náboženských vyznání.⁴⁰

Dalším specifickým rysem oblasti bylo nářečí, kterým mluvilo zdejší slovanské obyvatelstvo a které bylo po jazykové stránce směsicí polského a českého jazyka s německými prvky. V místní řeči se pro toto nářečí vžilo označení „po našimu“, které přetrvalo dodnes.⁴¹

V souhrnu vytvářely tyto dílčí faktory složitý etnicko-kulturní obraz společnosti, který začal být pozvolna obohacován o myšlenky národnostního uvědomění.

U obyvatel Těšínska se tak objevily silné tendence inklinovat k teritoriálnímu určení své příslušnosti, které přešly do značné míry povědomí sounáležitosti k většímu národnostnímu celku. Obyvatelé Těšínského Slezska se tak na jihozápadě území začali nazývat Moravci, na jeho zbytku pak Slezáci/Slezané (Šlonzáci).⁴² Diplomová práce se dále blíže zabývá pouze Slezany.

Počátky šlonzáckého hnutí bývají spatřovány v roce 1848, kdy mezi slovanským obyvatelstvem v regionu měla velký ohlas agitace pro volby do Frankfurtského parlamentu. Stoupenci velkoněmeckého sjednocení vydávali v Těšíně polsky psané *Nowiny dla ludu wiejskiego*, v nichž byla zdůrazňována německá hospodářská, kulturní a z části i jazyková orientace Těšínského obyvatelstva. Na tyto myšlenky navázalo organizačně nespécifikované hnutí místních obyvatel, kteří se sami označovali jako Slezané. Proněmeckou orientaci tohoto hnutí nebylo možno přehlédnout ani přes zdůrazňování teritoriálních specifik. První definice se „slezská národnost“ dočkala v roce 1877 v Těšínském časopise *Nowy Czas*: „*Ta smíšenina, slezská národnost, je konečným výsledkem historického vývoje, jímž procházel náš lid, před několika staletími byl odloučen od Polska, přešel*

³⁹ PALLAS, Ladislav: *Šlonzáctví a vznik tzv. Volkslisty*. Praha 1968, s. 327.

⁴⁰ Tamtéž, s. 327-8.

⁴¹ Tamtéž, s. 328.

⁴² Tamtéž.

pod mnohem lepší vládu německou a při zachování původního jazyka nabyt stykem s německou civilizací lepších vlastností.“⁴³ Šlonzáky zdůrazňovaná proněmecká orientace neměla být důvodem pro připojení Těšínska k Německu; v době existence Rakousko-Uherska se o této myšlence neuvažovalo, šlo především o zdůraznění protipolského postoje.

Slezané byli převážně etnickými Poláky, hovořícími „po našimu“ (řeči považovanou za polský dialekt, řadící je tak v rakouských statistikách od roku 1880 mezi Poláky), klonícími se k německému kulturnímu okruhu, odmítajícími ideu „Velkopolska“ a zásadně se stavějícími proti jakémukoli národnostnímu, jazykovému či jinému dělení Těšínska.⁴⁴

1.2.1 Slezská lidová strana a Josef Koždoň

V roce 1908 byla ve Skočově Josefem Koždoněm⁴⁵ založena Slezská lidová strana (SLS), která měla již několik měsíců po svém založení přes 2 000 členů. Vydávala časopis *Ślązak* (Slezan), který byl psán polským spisovným jazykem, podle něhož se v polském prostředí vžilo pro přívržence strany označení šlonzákovci. Po obecních volbách v roce 1911 stáli zástupci Koždoňovy strany v čele 36 z celkového počtu 213 obcí Těšínského Slezska.⁴⁶

⁴³ GAWRECKÁ, Marie: *Těšínské Slezsko a „šlonzácké hnutí“*. In: Těšínsko: vlastivědný zpravodaj. Karviná 2010, č. 3, s. 1.

⁴⁴ BÍLEK, Jiří: *c.d.*, s. 28 – 29.

GAWRECKÁ, Marie: *c.d.*, s. 1.

⁴⁵ Josef Koždoň (*1873 – †1949) byl slezský politik, předseda Slezské lidové strany, slezský národní buditel a v letech 1923-1938 starosta Českého Těšína.

Podrobněji o životě Josefa Koždoně i Slezské straně lidové se lze dočíst například v nejnovější publikaci: JERCZYŃSKI, Dariusz: *Józef Koždoń (1873-1949) przywódca Śląskiej Partii Ludowej, a kwestia narodowości śląskiej na Śląsku Cieszyńskim i Opawskim w XIX i XX w.*, Zabrze 2011. 289 s.

⁴⁶ NOWAK, Krzysztof: *Šlonzácké hnutí v Těšínském Slezsku*. In: *Minulost a současnost národnostních menšin na Těšínsku = Mniejszości narodowe na Śląsku Cieszyńskim dawniej i dziś: sborník referátů z mezinárodní vědecké konference, konané dne 4.10.2001 v Českém Těšíně. Český Těšín 2001*, s. 61-2.

Program strany nepopíral skutečnost, že Slezané jsou historicky i jazykově spjati s polskou minulostí. Strana považovala Slezany za etnicky polskou skupinu, která je v důsledku historických událostí bližší západní kultuře, především kultuře německé. Koždoň ovšem nikdy neměl v úmyslu vytvořit samostatný slezský národ. S názorem polských „národovců“, kteří tvrdili, že určená etnická příslušnost má vést časem k podobnému povědomí a národní příslušnosti (u šlonzákovců tedy k polské národnosti), Koždoň nesouhlasil. Názor na slezské národní sebeurčení, stejně jako německá záštita nad Koždoňovským hnutím, přispívaly vzhledem k již několik desetiletí trvajícím polsko-německému boji o vliv v daném regionu k vzájemné nevráživosti těchto dvou skupin. Krzysztof Nowak ve své studii uvádí, že při hlubším zkoumání problematiky rozdílnosti obou skupin, Koždoňovců a národovců, dojdeme ke zjištění, že šlonzácké hnutí nebylo tolik pro-slezské jako spíš proti-polské.⁴⁷

Během hraničního sporu v letech 1918-1920 se Josef Koždoň aktivně zapojil do proti-polské kampaně. Jeho politické tendence se shodovaly s plány místních Němců, kteří váhali mezi koncepcí připojení k Německému Rakousku a neutralitou regionu, rozšířeného o malopolský okres Biala a moravský okres Frýdek pod mezinárodní kontrolou. Ve chvíli, kdy se tyto vize ukázaly jako nereálné, se Koždoň přiklonil k připojení k Československu, což vnímal jako menší „zlo“. Považoval ČSR za bližší západní kultuře a počítal s podporou více než 3 milionové německé menšiny v tomto státě. Koždoň se tak stal cenným spojencem pro československou delegaci působící v Paříži na mírových jednáních, kdy před západní veřejností zpochybňoval hlavní etnografické argumenty Poláků při sporu o Těšínsko.⁴⁸

Prosazení plebiscitu ke stanovení československo-polských hranic bylo ministrem zahraničí Edvardem Benešem zpočátku odmítáno z důvodu nejistého výsledku pro Československo. Po poradě s Josefem Koždoněm a těšínskými Němci však dospěl k závěru, že plebiscit může být pro ČSR výhodný, a to především právě díky důvěře v podporu Koždoňovců, jejichž cílem bylo zachování celistvosti Těšínska přičleněním k Československu. Beneš si byl dobře vědom toho, že Koždoňovci jsou převážně etnickými Poláky, a že jsou podporováni Němci. Nicméně si také uvědomoval skutečnost, že na území, na kterém české straně

⁴⁷ NOWAK, Krzysztof: *c.d.*, s. 62-4.

⁴⁸ Tamtéž, s. 64.

z hospodářských důvodů nejvíc záleželo, nebylo české národní hnutí takřka vůbec zastoupeno. Konečné rozhodnutí o rozdělení Těšínského Slezska podél toku řeky Olzy bez uskutečnění plebiscitu nebylo Koždoňovci přijato pozitivně, neboť čtyři pětiny členstva Slezské lidové strany se ocitly na polské straně hranice. Sám Koždoň se přestěhoval natrvalo do ČSR, kde se snažil pokračovat ve své politické činnosti. Československé orgány při snaze o integraci získaného území ovšem nepřihlížely ke Koždoněm prosazované regionální odlišnosti. Ve Slezské straně lidové způsobily rozdílné názory na integraci území ideologické rozdělení, které vedlo k odtržení pročeské skupiny Karola Smyczka od Slezské lidové strany. Tato skupina byla sdružena kolem časopisů *Slezan v Československu* a později *Náš Slezák* a propagovala asimilaci autochtonního obyvatelstva v rámci československého národa.⁴⁹

V nově vzniklých podmínkách období první republiky se mnohé body v politických programech polské národní menšiny a šlonzáckého hnutí v ČSR shodovaly. Pro jedny i pro druhé znamenalo původně Slezskou lidovou stranou ražené heslo „Slezsko pro Slezany“ vůli postavit se cizím příchozím. Těmi se stali nově příchozí Češi.⁵⁰

V roce 1923 se stal Josef Koždoň starostou města Český Těšín. Ve své kandidatuře byl podporován nejen Šlonzáky, ale také německými nacionalisty, kterým bylo známo jeho protipolské zaměření a jeho proněmecké smýšlení, které lze deklarovat například Koždoňovým vypracováním „pamětního spisu“⁵¹ pro vřatislavskou pobočku organizace Deutscher Schutzbund, ve kterém Koždoň uvádí, že nebýt rozdělení Těšínska, pak by na něm představovali Němci a proněmecky orientovaní Šlonzáci „mnohem vlivnější faktor“.⁵²

⁴⁹GAWRECKI, Dan: *Studie o Těšínsku. 15, Dan Gawrecki: Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918 – 1938*. Český Těšín 1999, s. 44

NOWAK, Krzysztof: *c.d.*, s. 64-65.

⁵⁰NOWAK, Krzysztof: *c.d.*, s. 66.

⁵¹ Blíže k tomuto spisu: KAŇA, Otakar: *Politika německého imperialismu ve vztahu ke specifické národnostním poměrů v pohraničních oblastech 1918–1939*. In: *Studie k vývoji ostravské průmyslové oblasti VI*. Ostrava 1975, s. 8-9.

⁵² KAŇA, Otakar: *Počátky města Českého Těšína a jeho vývoj do roku 1938*. In: GROBELNÝ, Andělín: *Český Těšín: 50 let městem. Studie a materiály k minulosti a výstavbě města*. Ostrava 1973, s. 62.

Díky vítězství Slezské lidové strany ve druhých obecních volbách v roce 1927 v Českém Těšíně se J. Koždoň udržel ve funkci starosty města. Opět se tak stalo za výrazné podpory německých nacionalistů.⁵³

Nespokojenost Koždoňovců s nastalou prvorepublikovou národnostní situací a jejich snahy o zviditelnění s ní spojených narůstajících problémů⁵⁴, byly stále pozorněji sledovány revizionistickými kruhy v německé Výmarské republice a následně i Třetí říši. V roce 1935 vydal Kurt Witt v Berlíně knihu s názvem *Die Teschener Frage*⁵⁵, poukazující na strategický význam Těšínského Slezska ve střední Evropě a zdůrazňující skutečnost, že část zdejšího slovanského obyvatelstva se dobrovolně hlásí k německému kulturnímu okruhu.

Josef Koždoň se opět výrazně politicky angažoval od léta roku 1938, během politického napětí v Československu. Využil přítomnosti Runcimanovy mise a předal anglickému diplomatu memorandum (8. září 1938), ve kterém byla široce vylíčena historie rozdělení Těšínska, které bylo naoktrojováno, aniž by se uskutečnil slibovaný plebiscit. Dále byla v memorandu šlonzákovci prosazována myšlenka plebiscitu v české i polské části bývalého Těšínského knížectví, pokud by mělo dojít k plebiscitu v československém pohraničí. Apelovali za své právo na sebeurčení a jednoznačně se vyslovovali pro nedělitelnost území.⁵⁶ V této době se ale ve straně začaly stále silněji ozývat nespokojené hlasy volající po nutnosti pevnějšího spojení se Sudetendeutsche Partei (SdP). Jejich projevem byly společné šlonzácko-německé volební listiny během obecních voleb na Záolzí v květnu 1938. Názorově se strana dělila na ty, kteří upřednostňovali připojení k Říši a ty, kteří zastávali neutralitu (Koždoň). Veškeré představy o budoucím uspořádání vzaly za své po připojení Zaolzí k Polsku. V této době Koždoň opustil stranu. Už 2. října 1938 Emil Harbich

⁵³ KÁŇA, Otakar: *Počátky města Českého Těšína a jeho vývoj do roku 1938*. In: GROBELNÝ, Andělín: *Český Těšín: 50 let městem. Studie a materiály k minulosti a výstavbě města*. Ostrava 1973, s. 63.

⁵⁴ V roce 1926 odeslal Koždoň vratislavskému Schutzbundu apel s prosbou o ochranu těšínských Slezanů, kteří mají blízko k německé kultuře. NOWAK, Krzysztof: *c.d.*, s. 66.

⁵⁵ WITT, Kurt: *Die Teschener Frage*. Berlin 1935. 291 s.

⁵⁶ GAWRECKI, Dan: *Studie o Těšínku. 15, Dan Gawrecki: Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918 – 1938*. Český Těšín 1999, s. 365.

a Rudolf Francus⁵⁷ v memorandu informovali Hitlera o těžkém osudu 150 tisíc Slezanů věrných Třetí Říši.⁵⁸

Koždoňovci se jako politické uskupení opět objevili na začátku hitlerovské okupace. Mnoho z nich aktivně vítalo německé vojáky, účastnilo se organizování administrativy a represivního aparátu. Mnozí si mysleli, že se vrátilo staré Rakousko. Někteří z nich jsou také zodpovědní za zatýkání a smrt mnoha Poláků. Samotný Josef Koždoň nebyl nacistou, nebyl antisemitou ani nebyl přívržencem hitlerovského teroru. Po ukončení okupace setrval na Zaolzí, ale ze strachu o vlastní bezpečí a pod nátlakem řady pohrůzek ze strany Poláků se uchýlil do domova důchodců v Opavě, kde v roce 1949 zemřel.⁵⁹

Vedle Slezské lidové strany existovaly i jiné šlonzácké politické strany, nicméně žádná z nich se svým politickým významem nemohla Slezské lidové straně vyrovnat.⁶⁰

Ladislav Pallas ve své studii pátrající po kořenech nacistického přístupu k Těšínsku za druhé světové války charakterizuje šlonzáctví dvěma aspekty – teritoriálním a politickým. Politický vidí přirozeně ve SLS, kdy zdůrazňuje její význam pro Němce. SLS svou provázaností s německým kulturním okruhem a ideou teritoriální svébytnosti posloužila jako prostředek pro rozšíření německého vlivu na Těšínsku. Myšlenka lokálního slezanství se stala izolátorem před okolními slovanskými národními vlivy. Nedovolila tak konsolidaci poměrů vzniklých po první světové válce a podnítila sepětí s německým kulturním okruhem.⁶¹ Toto hodnocení je sice pravdivé, nicméně nutno podotknout, že o dopad, jaký mělo posílení německého vlivu v této oblasti - vznik okresu Těšín, nebylo nikdy přímo usilováno (rozhodně ne z Koždoňovy strany). Koždoň v samém začátku hnutí považoval existenci Rakouska za nutnou podmínku pro existenci SLS. Rozdělení Těšínska a následný vývoj

⁵⁷ Po odtržení pročeské skupiny Karola Smyczka od Slezské lidové strany, se strana rozdělila na proněmecký a propolský tábor. Emil Harbich a Rudolf Francus byli představiteli proněmeckého proudu.

NOWAK, Krzysztof: *c.d.*, s. 65.

⁵⁸ NOWAK, Krzysztof: *c.d.*, s. 67.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ BÍLEK, Jiří: *c.d.*, s. 121.

⁶¹ Výrazně negativně, ve vztahu k posílení německého vlivu v oblasti Těšínska, je J. Koždoň a jeho SLS vnímán v pracích Otakara Kani (např. *Politika německého imperialismu ve vztahu ke specifické národnostních poměrů v pohraničních oblastech 1918-1939*)

událostí, na které bylo reagováno právě posílením vazeb s německými kruhy, byl pouze reakcí, nikoli promyšlenou akcí.⁶²

1.3 Nové hranice – nové poměry

Nejvýznamnější událostí 20. století pro Těšínsko bylo jeho rozdělení na počátku dvacátých let. Toto není ovšem důvod, proč se ve stručnosti touto událostí zabývá kapitola diplomové práce na téma Deutsche Volksliste. Odůvodnění spočívá v roli, jakou při tomto „boji“ sehrálo šlonzácké hnutí (v tomto případě je myšlena jeho politicky aktivní část), neboť jeho nevyslyšené názory a z pohledu Šlonzáků a místních Němců tragický konec – rozdělení Těšínska mezi dva státy, vedlo ke zviditelnění těchto národnostních menšin v mezinárodním ohledu (převážně v německém prostředí).

Příznivou situaci posledních dní první světové války využili na Těšínsku místní činitelé. Již 19. října 1918 na schůzi v Cieszyně se zástupci polských politických stran usnesli na tom, že Těšínsko bude patřit k Polsku. Vytvořili orgán nazvaný Rada Narodowa Ksiectwa Cieszyńskiego (Národní rada Těšínského knížectví), který prohlásil celé tzv. Těšínské Slezsko za součást Polska, odzbrojil rakousko-uherské posádky a v noci z 31. října na 1. listopadu větší část území vojensky obsadil. Český Zemský národní výbor pro Slezsko, který byl ustaven 29. října pod názvem Národní výbor pro Slezsko v tehdy Polské (později Slezské) Ostravě, oznámil poslední říjnový den všem státním úřadům ve Slezsku, že se ujímá ve jménu Československého státu vlády nad Slezskem včetně Těšínska. Tím vznikla patová situace, kdy obě strany mohly vykonávat svou pravomoc jen v té části, kterou se jim podařilo získat.⁶³

Současná situace se ještě více zkomplikovala tím, že na Těšínsko začali vznášet nárok i Němci. Němečtí poslanci z českých zemí dopředu odmítli vznik samostatného Československa a oznámili úmysl české země rozdělit a takto nově

⁶² PALLAS, Ladislav: *Šlonzáctví a vznik tzv. Volkslisty*. Praha 1968, s. 328-330.

NOWAK, Krzysztof: *c.d.*, s. 64.

⁶³ BÍLEK, Jirí: *c.d.* s. 35.

vzniklou německou část připojit k tzv. Německému Rakousku, které bylo vyhlášeno 30. října 1918. Součástí Německého Rakouska se měly stát čtyři separátní provincie: Deutschböhmen v severních Čechách, na severu Moravy a Slezska Sudetenland, v jižních Čechách Böhmerwaldgau a na jižní Moravě Deutschsüdmähren. Území Těšínska tak mělo být součástí nově vzniklé provincie Sudetenland, avšak tyto tendence neměly dlouhého trvání, neboť tato myšlenka se neopírala ani o dostatečnou podporu domácího obyvatelstva ani ekonomický základ.⁶⁴

Dne 5. listopadu 1918 byl v Polské Ostravě podepsán Protokol o upravení vzájemných poměrů v Těšínském knížectví, který měl ovšem pouze prozatímní charakter. Po čtyřech zástupcích obou stran - českou vedl ostravský advokát Zikmund Witt a polskou Tadeusz Reger, říšský poslanec za Těšínsko - bylo rozhodnuto, že *„dohoda nynější má povahu prozatímní a v ničem neprejudikuje konečnému rozhraničení teritoriálnímu, které se ponechává v celku k rozhodnutím povolaným činitelům, to jest vládě polské ve Varšavě a vládě české v Praze.“*⁶⁵ Až do té doby měla být hranicí trať Košicko-bohumínské dráhy, která zůstala pod společným dohledem. Protokol tak přiřkl většinu Těšínska Polsku. Situace na Těšínsku tím byla aspoň do jisté míry a prozatímně vyřešena.⁶⁶

Politický boj o Těšínsko bylo na mezinárodní půdě možno vyhrát jen s přesvědčivou argumentací zdůvodňující opodstatněnost nároků na Těšínsko. Polsko zdůvodňovalo své nároky výraznou převahou polsky mluvících obyvatel hlásících se k polskému národu a právem národů na sebeurčení. Češi argumentovali historickým vývojem, kdy již od 14. století patřilo Těšínsko do svazku zemí Koruny české, a především pro Československo existencí nezbytností, neboť Košicko-bohumínská železniční trať představovala v té době jediné železniční spojení mezi českými zeměmi a Slovenskem.⁶⁷

V Polsku byly dne 25. listopadu 1918 vyhlášeny volby do polského sejmu, kterých se měli zúčastnit i Poláci na Těšínsku. Československá vláda proti vypsání voleb na sporných územích protestovala, polská strana ovšem ve svém jednání

⁶⁴ KÁŇA, Otakar.: *c.d.*, s. 55.

⁶⁵ PELC, Ferdinand: *O Těšínsko*. Slezská Ostrava 1928, s. 52.

⁶⁶ BÍLEK, Jiří: *c.d.*, s. 35-37.

⁶⁷ BÍLEK, Jiří: *c.d.*, s. 35-37.

GAWRECKI, Dan: *Studie o Těšínsku. 15, Dan Gawrecki: Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918-1938*. Český Těšín 1999, s. 29.

nespatřovala porušení výkonu státní svrchovanosti a důvodnost protestu tak odmítla. Na prezidentem Masarykem svolaném mimořádném zasedání vlády 17. ledna 1919 bylo rozhodnuto o vojenském obsazení Těšínska a zabránění konání voleb, jejichž výsledky mohly silně ovlivnit konečné rozhodnutí mírové konference o Těšínsku. Dne 23. ledna 1919 začala útokem na Bohumín a Karvinou tzv. sedmidenní válka o Těšínsko. Konflikt byl 30. ledna ukončen především díky sílicímu nesouhlasu dohodových mocností. Byla stanovena nová prozatímní demarkační čára vycházející ze stavu dosaženého sedmidenní válkou, v podstatě kopírující tok řeky Visly.⁶⁸

Opět se řešení konfliktu přesunulo na politickou scénu do Paříže, kde byl nakonec 3. února českou delegací podepsán protokol, později označovaný jako „pařížský“. Ministr E. Beneš ovšem nepovažoval pro Československo protokol za předlohu k budoucímu vytýčení hranic na Těšínsku a zdůrazňoval, že dokument je rozhodnutím velmocí. Konečný text protokolu či také pařížské úmluvy z 3. února 1919 nakonec stanovil, že *„část železniční trati mezi severní částí Těšína a uhelným revírem zůstane v držení vojsk českých, kdežto jižní část trati, počínající od Těšína i s městem Těšínem a až do Jablunkova (v to) bude obsazena vojskem polským.“*⁶⁹ Z pohledu Československa představoval protokol neúspěch, který nedostatečně reflektoval vojensky velmi úspěšnou akci. Stav na Těšínsku byl neuspokojivý. Ve druhé polovině dubna 1919 tak Poláci oficiálně (zřejmě z taktických důvodů) navrhli, že by o hranicích mělo rozhodnout lidové hlasování, kdy výsledek bude spolu s geografickými a především hospodářskými a komunikačními faktory podkladem pro konečné rozdělení Těšínska a stanovení definitivní československo-polské hranice.⁷⁰

Počáteční nadšení polské strany plebiscitem postupně chladlo, mohly za to nejen výsledky „zkušebního plebiscitu“, ale také postupující bolševické oddíly, které se pomalu blížily k Varšavě. A tak se zrodila myšlenka na vyřešení sporu o Těšínsko mezinárodní arbitráží. Dohoda uzavřená ve Spa však vyvolala na Těšínsku vlnu nevole, a to jak mezi Poláky a Čechy, tak především mezi Němci a Šlonzáky, kteří byli ochotni při plebiscitu hlasovat pro Československo. V jejich zájmu bylo udržet

⁶⁸ BÍLEK, Jiří: *c.d.*, s. 41, 44-5, 52, 70.

⁶⁹ Tamtéž, s. 76-77.

⁷⁰ BÍLEK, Jiří: *c.d.*, s. 88-89.

GAWRECKI, Dan: *Studie o Těšínsku. 15, Dan Gawrecki: Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918-1938. Český Těšín 1999, s. 41.*

Těšínsko nerozdělené a v rámci Československa. Šlonzáci navrhovali, aby celé Těšínsko bylo připojeno k Československu se stejným statutem jako Podkarpatská Rus. Delegace německých stran protestovala 20. července 1920 u Velvyslanecké konference prostřednictvím dohodové plebiscitní komise, bílí Němci protestovali přímo v Paříži. Němečtí sociální demokraté se stále spoléhali, že americký zástupce u Velvyslanecké konference prosadí neutralizaci, která povede k ustanovení socialistické Arbeiterrepublik Ostschesien. Josef Koždoň intervenoval u Edvarda Beneše, těšínské dohodové komise a na dalších místech. Snaha o vyslání šlonzácké delegace do Paříže ztroskotala. Hlasy nevole nebyly vyslyšeny.⁷¹

Definitivní rozhodnutí bylo přijato 28. července 1920 v Paříži. Na základě arbitráže dohodových mocností bylo území Těšínska rozděleno mezi Československo a Polsko. Nová hranice v podstatě kopírovala tok řeky Olše, byť na některých místech byla hraniční čára posunuta více na východ. Československu připadlo 1 273 km s necelými 300 000 obyvateli, z nichž polovina hovořila polsky, čtyřicet procent česky a zbytek německy. Šlo o okresy Frýdek, Bohumín a Slezskou Ostravu spolu s většími částmi okresů Fryštát, Těšín a Jablunkov, celkem 122 měst a obcí. Jednalo se o 56% historického území Těšínského knížectví a 68% obyvatel. Polsku patřilo 1 002 km se 140 000 obyvateli, z nichž bylo přes 60% Poláků, přes 30% Němců, Šlonzáků a Židů a pouhé 1,5% Čechů. Vedle celého bílského okresu získalo Polsko také menší část okresů Těšín a Fryštát s 89 městy a obcemi. Z měst byl rozdělen pouze Těšín, kde se hranicí mezi polským Cieszynem a Českým Těšínem stala řeka Olše.⁷²

Demilitarizace československo-polské hranice byla ukončena v únoru 1924 a zachycena v protokolu z 29. dubna 1924. Východní část československého Těšínska se silnou polskou menšinou začala být Poláky nazývána „Zaolzie“ (Záolší – oblast za řekou Olší, viděno směrem z Polska).⁷³

⁷¹ BÍLEK, Jiří: *c.d.*, s. 100-107.

GAWRECKI, Dan: *Studie o Těšínsku. 15, Dan Gawrecki: Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918 – 1938. Český Těšín 1999, s. 63.*

⁷² BÍLEK, Jiří: *c.d.*, s. 108.

⁷³ Tamtéž, s. 109-10, 117.

1.3.1 Sčítání lidu v Československu

V období první republiky proběhla dvě sčítání lidu, a to v letech 1921 a 1930. Obě se od těch rakouských lišila v mnoha ohledech, pro téma práce však mají klíčový význam tzv. „slezské dodatky“, které prosadil J. Koždoň, a které se staly v obou sčítáních součástí kolony týkající se národnosti obyvatelstva.

První sčítání lidu v roce 1921 v Československu se od sčítání rakouských lišilo přístupem k určení národní příslušnosti, kdy na místo obcovací řeči byla zjišťována „*kmenová příslušnost, jejímž hlavním vnějším znakem jest zpravidla mateřský jazyk*“.⁷⁴ Tento přístup umožnil například Židům⁷⁵ přihlásit se ke své národnosti, neboť ti byli v rakouských sčítáních zpravidla vedeni jako Němci, jelikož jejich obcovací řečí byla vesměs němčina.

Sčítání lidu proběhlo 15. února 1921 a podle jeho výsledků se v Těšínské župě z celkového počtu 272 972 osob přihlásilo k národnosti československé 177 626 osob (65%), k národnosti polské 69 360 osob (25,4%) a k národnosti německé 23 005 osob (8,4%).⁷⁶

O postavení Šlonzáků byla před sčítáním lidu v roce 1921 vedena řada jednání, a to jak s československými, tak polskými úřady. Původním úmyslem československé vlády bylo zavedení kategorie „slezská národnost“, což mělo s ohledem na nízký stupeň národního uvědomění na českém Těšínsku jistě své opodstatnění.⁷⁷ Původní rozhodnutí o této kategorii ovšem narušily vnitrostátní obavy o nedostatečné určitosti pojmu Šlonzák. Jelikož Šlonzáci nebyli národností

⁷⁴ *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921*. I. díl. Praha 1924, s. 8.

⁷⁵ Tamtéž, s. 13.

⁷⁶ Tamtéž, s. 60.

⁷⁷ K tomuto např. relace okresního hejtmana v českém Těšíně ministerstvu zahraničí (z 15. 4. 1921, tedy již po sčítání): „...*při nedosti vysokém stupni národního uvědomění zdejšího lidu, resp. při neurčitých hranicích etnografických nemohlo býti pochybným, že s jinde ustálenými typy národnostními se tu nevystačí. Třídění jen na Čechy, Poláky a Němce muselo by bývalo míti v zápětí, že tisíce Šlonzaků, kteří za čisté Čechy hlásiti se nemohli, nechtěli nebo báli, Poláky však býti nechtěli, přec proti své vnitřní vůli bylo by rozmnožovalo kontingent Poláků a i Němců. Konečně byl z plebiscitního boje pojem Šlonzáka znám a bylo téměř nevyhnutelnou nutností, aby tisíce Šlonzaků, na něž jsme se vždy odvolávali, přišlo najevo.*“

PALLAS, Ladislav: *Šlonzáctví a vznik tzv. Volkslisty*. Praha 1968, s. 331.

ve vlastním slova smyslu, hrozilo, že pod tuto kategorii bude podřazena řada osob rozdílných národností, které sice bude spojovat pocit regionální příslušnosti, nicméně v konečném důsledku bude oslabena pozice Československa na tomto území, neboť to přijde o ty obyvatele, kteří by se, nebýt této kategorie, prohlásili za Čechoslováky. A tak byl nakonec schválen Koždoňův návrh, doplněný ještě o dodatek Karola Smyczka,⁷⁸ aby k indiferentnímu označení Šlonzák byl dodán přídavek, vyjadřující bližší specifikaci – Čechoslovák, Polák nebo Němec^{79.80} „*Nejlepší by bylo, kdyby československá vláda povolila zápis Šlonzáku bez národnostního přívlastku, ale nemůžeme se stavět proti Ústavě a vytvořit národnost, kterou Ústava nezná*“, konstatoval Josef Koždoň na sjezdu Slezské strany lidové 5. února 1921.⁸¹

K jedné ze tří národností doplněné o označení „Šlonzák“ se přihlásilo v prvním československém sčítání zhruba 17,37% osob (47.314) z celkového počtu 272.972 obyvatel Těšínské župy^{82.83}.

Druhé a zároveň poslední sčítání lidu v meziválečném Československu se uskutečnilo 1. prosince 1930. Na rozdíl od sčítání z roku 1921 došlo ke změně definice národnosti, která byla v tomto sčítání určena podle mateřského jazyka.⁸⁴ Z výsledků sčítání v československé části Těšínska můžeme vyčíst, že vlivem pokračující asimilační politiky Československa klesl podíl polské národnosti

⁷⁸ Josef Koždoň navrhoval pouze dodatky Šlonzák-Polák a Šlonzák- Němec, Smyczek prosazoval i dodatek Šlonzák- Čechoslovák.

NOWAK, Krzysztof: *c.d.*, s. 65-6.

⁷⁹ „*Při sčítání lidu bylo sice dovoleno tzv. Šlonzákům na Těšínsku, aby se ve sčítacích arších označili za Šlonzáky, avšak bylo od nich žádáno, aby se prohlásili pro národnost československou, polskou nebo německou.*“

Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. I. díl. Praha 1924, s. 13.

⁸⁰ PALLAS, Ladislav: *Šlonzáctví a vznik tzv. Volkslisty.* Praha 1968, s. 331-2.

NOWAK, Krzysztof: *c.d.*, s. 65-6.

⁸¹ JERCZYŃSKI, Dariusz: *Józef Koždoń (1873-1949) przywódca Śląskiej Partii Ludowej, a kwestia narodowości śląskiej na Śląsku Cieszyńskim i Opawskim w XIX i XX w.*, Zabrze 2011, s. 180.

⁸² S označením „Šlonzák“ u kategorie národnosti se lze setkat pouze v Těšínské župě, jinde v republice se toto označení neuvádělo.

⁸³ PALLAS, Ladislav: *Šlonzáctví a vznik tzv. Volkslisty.* Praha 1968, s. 332.

⁸⁴ § 21 Vládního nařízení ze dne 26. června 1930 o sčítání lidu v roce 1930 In: *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I, Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání.* Praha 1934. 205 s.

na 23,6%, k české národnosti se hlásilo 68,8 % obyvatel a k německé 6,7 % obyvatel.⁸⁵

Kategorie Šlonzák zůstala zachována i v tomto sčítání. Vlivem asimilační politiky Československa došlo k poklesu osob přihlášených jako Slezané téměř o polovinu – 24 697 osob.⁸⁶ Po polských protestech⁸⁷ proběhlo další sčítání mezi Šlonzáký-Čechoslováky, z nichž se část přihlásila k Šlonzákům-Čechům a část k Šlonzákům-Polákům.

1.4 Polský zábor

Pocity křivdy, které rozdělení Těšínska přivedilo, nezmizely ani po demilitarizaci československo-polské hranice v roce 1924. Se stupňující se radikalizací mezinárodní scény ve třicátých letech 20. století se tak již složitá politická i společenská situace na Těšínsku ještě zostřovala. Neustálé šarvátky a rozbroje mezi Poláky a Čechy se staly pro polskou vládu potvrzením, že stávající situace není trvale udržitelná. A tak se Polsko rozhodlo využít ve svůj prospěch stupňujících se požadavků Adolfa Hitlera na československé pohraničí a vzít si zpět „co je jeho“. 20. září 1938 přijal Hitler polského vyslance Lipského a ujistil jej, že jeho zájem je zaměřen čistě jen na Sudety, v otázce Těšínska tak ponechává Polsku volnou ruku. Doporučoval, aby Polsko nedávalo Československu žádné územní záruky, pokud se nevyřeší otázka polské menšiny, a že by Polsko mělo začít ozbrojenou akcí ve chvíli, kdy Německo obsadí Sudety.⁸⁸

Skutečnost, že by mělo Těšínsko jako celek připadnout k Polsku, nebyla pro zdejší Šlonzácké obyvatelstvo přijatelná. Zabránit této nechtěné události

⁸⁵ BÍLEK, Jiří: *c.d.*, s. 120.

Podrobnější rozbor výsledků sčítání v: PITRONOVÁ, Blanka: *Obyvatelstvo Českého Těšína do druhé světové války*. In: GROBELNÝ, Andělín: *Český Těšín: 50 let městem. Studie a materiály k minulosti a výstavbě města*. Ostrava 1973, s. 78-82.

⁸⁶ GAWRECKÁ, Marie: *c.d.*, s. 6.

⁸⁷ Blíže se věnuje např.: KÁŇA, Otakar. *c.d.*, s. 67.

⁸⁸ GAWRECKI, Dan: *Studie o Těšínku. 15, Dan Gawrecki: Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918 – 1938*. Český Těšín 1999, s. 367.

se dr. W. Harbich pokusil dopisem A. Hitlerovi ze dne 18. 9. 1938, psaném za „šlonzáckou skupinu“, ve kterém tvrdil, že strategicky významné území není polské, ale německé či proněmecké, a proto by na něm mělo dojít k plebiscitu, aby soukmenovci „tělem a duší oddaní Vůdci“ neskončili v Polsku. Polská diplomacie zatím v Berlíně, Londýně i Paříži žádala, aby otázka polské menšiny na Těšínsku byla řešena naprosto stejně, jako tomu bude v případě německé menšiny. Plně je podpořily mohutné manifestace konané ve Varšavě, Katovicích i dalších městech.⁸⁹

Dne 30. září 1938 byl československou vládou přijat mnichovský diktát. Na něj v několika následujících hodinách navázalo další politické rozhodnutí. Polsko již v tzv. „půlnoční“ nótě oznámilo požadavek stažení československých vojsk a policie z české části Těšínska, tak, aby úplná evakuace skončila shodně s vyklizením pohraničního území postoupenému Německu, tedy 10. října. Vláda v Praze dostala na odpověď pouhých 12 hodin, při zdržení nebo odmítnutí byla „*plně odpovědna za další průběh událostí*“. Následující den československá vláda podruhé kapitulovala a přijala podmínky polského ultimáta.⁹⁰

V souvislosti s událostmi v Mnichově se často hovoří o tzv. Mnichovském traumatu, které nakonec přivedlo České země do spárů komunismu. Na Těšínsku, v jeho československé části, je však více než událost Mnichova vnímána tragédie Polské nóty, bez níž by se Těšínsko stalo součástí Protektorátu Čechy a Morava. „*Příčina všech bolestí, útrap a ztracených nadějí je a zůstane bezprostředně spojena s vývojem událostí z r. 1938, kdy polský beckovský zrádcovský režim vpadl do týla naší ohrožené vlasti a urval bezohledným způsobem další kus země svatováclavské koruny – republiky Československé. Zde je třeba hledat kořen, pramen a základ všeho dalšího zla kraje a lidu.*“⁹¹

Obsazování východní části československého Těšínska polskou armádou započalo 2. října 1938 a trvalo až do 11. října 1938. Nová správa se rozhodla pro rychlý proces popoštění území za pomoci likvidace základních prvků českého

⁸⁹ BÍLEK, Jiří: *c.d.*, s. 152.

GAWRECKI, Dan: *Studie o Těšínsku. 15, Dan Gawrecki: Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918 – 1938. Český Těšín 1999*, s. 366.

⁹⁰ BÍLEK, Jiří: *c.d.*, s. 156.

⁹¹ Statní okresní archiv Karviná, fond: Místní národní výbor Karviná, poř. č. 135, *Kronika města Karvinné z let polské a německé okupace (1938 – 1945)*, s. 158.

kulturně-společenského života. České organizace, sdružení, kluby a spolky byly rozpuštěny a jejich majetek konfiskován. České školy byly uzavřeny, politickým stranám byla zakázána činnost a jejich představitelé museli Těšínsko opustit. Jediným úředním jazykem se stala polština. Čeští, ale i němečtí obyvatelé byli podrobováni nátlaku v různých formách, kupříkladu hospodářskou diskriminací, vyvlastňováním, ale i propouštěním ze zaměstnání s cílem dosáhnout u těchto osob buď popoštění, nebo vystěhování. Těšínsko po tomto záboru opustilo okolo 30 000 Čechů a okolo 5 000 Němců. Pamětníci z řad Čechů uvádějí, že se k nim Poláci v říjnu 1938 chovali mnohem hůř a byli daleko krutější než Němci v září 1939.⁹²

Nespokojenost s nastalou situací vyjádřili Šlonzáci i místní Němci již 2. října 1938 v telegramech zaslaných Hitlerovi, Göringovi a některým dalším německým představitelům do Berlína. Jménem „50 tisíc Němců a 100 tisíc Šlonzáků“ vyjadřovali své rozčarování s nastalé situace a požadovali připojení k Říši.⁹³

Ještě před dokončením přejímání území Těšínska rozpustil vicevojvoda L. Malholmm všechny obecní úřady a vedením okresních zastupitelstev a výkonem obecní správy pověřil 19. října vládní komisaře výhradně polské národnosti. Zákonem Slezského sněmu z 27. října 1938 bylo zavedeno nové administrativní členění: bývalý okres Český Těšín byl spojen s okresem Cieszyn, zachován zůstal okres Fryštát a následně k nim byly připojeny obce z okresů Frýdek a Čadca zabraných jen z části.⁹⁴

V průběhu listopadu 1938 byla na Těšínsku provedena delimitace nových hranic. Hranice vedla od Bohumína podél Odry, mezi Vrbicí a Hrušovem se stáčela k jihovýchodu (na polské straně tak zůstaly Petřvald a Rychvald a na československé Radvanice a Šenov), pokračovala podél řeky Lučina (Dolní a Horní Domaslavice spolu s Vojkovicemi zůstaly na polské straně, Horní Blovice na opačné) k Vyšné Lhotě, odkud sledovaly tok Morávky s odbočkou na Malý Polom, kde navazovaly na slovenskou hranici.⁹⁵

⁹² BÍLEK, Jiří: *c.d.*, s. 177.

⁹³ GAWRECKI, Dan: *Studie o Těšínsku. 15, Dan Gawrecki: Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918 – 1938. Český Těšín 1999*, s. 368.

⁹⁴ BÍLEK, Jiří: *c.d.*, s. 180.

⁹⁵ Tamtéž, s. 188.

Období polského záboru československého Těšínska netrvalo ani rok. Po porážce Polska Německem na počátku druhé světové války oblast obsadila německá armáda.

První kapitola práce se snažila jednak o vhled do dějin území Těšínska (od roku 1920 pak území československého Těšínska) do okamžiku německé okupace, na tomto podkladu o nastínění specifických aspektů této oblasti a o zpřístupnění pocitů nestálosti vyvolaných u místních obyvatel boji o právo na Těšínské území, probíhajícími ve 20. století, které dopomohly k posílení místní teritoriální sounáležitosti, upřednostněné nad příklonem k většímu etnicko-politickému celku.

Může padnout námitka, že některé skutečnosti vztahující se k tématu byly nedostatečně rozvedeny, jako například složitá náboženská situace na Těšínsku, či některé události zcela opomenuty, jako složitý proces udělování československého státního občanství. Nicméně je nutné zdůraznit, že k většině v kapitole zmíněných témat již existuje široká škála literatury, věnující se jednotlivým obdobím a problémům velmi podrobně. Účelem kapitoly nebyl detailní rozbor jednotlivých v ní uvedených témat, ale pokus o obecný nástin dějin sledovaného území, který se stane výchozím pro následující téma Deutsche Volksliste.

2 Součástí Třetí říše

Po necelém roce vlády polského sanačního režimu bylo Těšínsko již prvního dne druhé světové války, 1. září 1939, okupováno nacistickým Německem. Na okupovaném území byla dočasně zavedena německá vojenská správa, kterou ukončilo vyhlášení Hitlerova výnosu o začlenění a správě dobytých východních oblastí z 8. října 1939, jež vešlo v platnost 26. října 1939 a začlenilo Těšínsko k Německé říši.⁹⁶ Nebyly tak vyslyšeny žádosti protektorátní vlády o navrácení „českého“ Těšínska a nedošlo ani k připojení Těšínska k Sudetské župě, jak si přál Konrad Henlein.⁹⁷

Z bývalého okresu Cieszyn, československých okresů Český Těšín, Fryštát a z malých částí několika obcí, které patřily dříve k československému okresu Frýdek, byl vytvořen okupační Kreis Teschen – okres Těšín, který administrativně patřil k vládnímu obvodu Katowice v říšské provincii Slezsko, v jejímž čele stál vrchní vládní prezident se sídlem ve Vratislavi.⁹⁸ Svou rozlohou byl okres Těšín druhým největším okresem celé Říše.⁹⁹ Správou tohoto okupačního okresu byl pověřen úřad landráta, vedoucího okresní administrativy, se sídlem v Těšíně a pobočkou ve Fryštátě. Landrátem byl 15. září 1939 jmenován říšský Němec Udo Krüger.¹⁰⁰ Funkci kreisleitra, okresního vedoucího nacistické strany NSDAP zastával jako první místní Němec Fischer-Rothenburg, ale již v říjnu 1939 byl vystřídán Albertem Smagoněm, rodákem z Karviné. Od 1. května 1941 byl pak do úřadu jmenován Karl Friedrich Drohberg, po něm od roku 1943 zastával úřad Eduard Hans Pannenberg.¹⁰¹

⁹⁶ BORÁK, Mečislav: *Na příkaz gestapa: Nacistické válečné zločiny na Těšínsku*. Ostrava 1990, s. 7.

⁹⁷ BÍLEK, Jiří: *c.d.*, s. 194.

⁹⁸ BORÁK, Mečislav: *Na příkaz gestapa: Nacistické válečné zločiny na Těšínsku*. Ostrava 1990, s. 7.
BORÁK, Mečislav: *Svědectví ze Životic: Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie*. Český Těšín 1999, s. 8.

GAWRECKI, Dan a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000*. Opava 2003, s. 373.

⁹⁹ BÍLEK, Jiří: *c.d.*, s. 194.

¹⁰⁰ MYŠKA, Milan: *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*. Ostrava 1964, s. 18-19.

BORÁK, Mečislav: *Těšín za války a německá okupace*. In: *Český Těšín 1920-1989: Válečné a poválečné osudy města*. Opava 2011, s. 25.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 25-26.

Těšínsko, stejně jako celé Horní Slezsko, mělo pro nacisty mimořádný strategický a ekonomický význam. Strategický význam spočíval především v Jablunkovském průmysku, jímž vedla komunikace umožňující spojení Německa s Maďarskem a Balkánem. Železnice Bohumín–Košice–Budapešť představovala nejvýhodnější ze tří variant trasy Berlín–Bagdád. Ekonomické hledisko reprezentoval především rozsáhlý hornický a hutnický průmysl, který představoval významný potenciál pro německé vojenské účely (např. hornoslezské zásoby uhlí, včetně karvinských, představovaly plných 60% veškerého uhlí Říše).¹⁰² Zdejší kvalifikované pracovní síly se staly příčinou pro nutnost zvolit specifický přístup Němců ke zdejšímu obyvatelstvu. Německou kolonizaci naprosto vylučovala skutečnost nemožnosti nahrazení zdejších kvalifikovaných pracovních sil bez přerušování zdejší hospodářské výroby, významné pro válečné plány německé Třetí říše. Bylo proto nutné přizpůsobit řešení národnostní otázky a realizaci okupační politiky na tomto území právě válečným požadavkům Říše.¹⁰³

Těšínsko tak díky jeho specifickým nestihl osud jiných území přičleněných k Říši. Nedochovalo zde k masovému vysídlování a likvidaci slovanského obyvatelstva. Naopak byla zde zvolena cesta masové germanizace, k níž Němci využili dosud neukončeného procesu formování národnostního vědomí místních obyvatel.¹⁰⁴

2.1 Šlonzáctví jako základní prvek germanizace

Silné teritoriální sepětí s obývaným územím, Těšínským Slezskem, je prvkem, dávajícím vzniknout označení místních obyvatel za Slezany nebo také Šlonzáky. Jak již bylo výše řečeno, Ladislav Pallas ve své studii charakterizuje šlonzáctví dvěma aspekty – teritoriálním a politickým.¹⁰⁵ Oba tyto prvky, byly již zmíněny (především v kapitole 1.2). Na tomto místě je třeba ukázat, jak byl tento

¹⁰² O průmyslové důležitosti této oblasti blíže MYŠKA, Milan: *c.d.*, s. 22-24.

¹⁰³ MYŠKA, Milan: *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*. Ostrava 1964, s. 22-24.

BORÁK, Mečislav: *Na příkaz gestapa: Nacistické válečné zločiny na Těšínsku*. Ostrava 1990, s. 7-8.

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ PALLAS, Ladislav: *Šlonzáctví a vznik tzv. Volkslisty*. Praha 1968, s. 327-8.

místní patriotismu využít Němci k docílení rychlého postupu germanizace v okrese Těšín.

Německého obyvatelstva žilo na Těšínsku poměrně malé množství. Mělo-li se tedy dané území stát v budoucnu oporou Německé říše, bylo třeba posílit německý prvek v této oblasti. Již od třicátých let dvacátého století se lze setkat v německém prostředí se silící reflexí šlonzáckého hnutí inklinujícího k německému. Šlonzácký patriotismus začal být Němci reflektován jako právě onen možný spojenec pro posílení jejich pozic na tomto území.¹⁰⁶

Ve třicátých letech se začíná objevovat v německém tisku řada článků, týkajících se problematiky Těšínského území. Tato literatura zdůrazňovala skutečnost, že toto území bylo nebo dosud je součástí německého kulturního prostoru a že na něm žijí Němci, resp. obyvatelé, kteří mají s Němci mnoho společného.¹⁰⁷

Teorie o spřízněnosti těšínského obyvatelstva s německým národem bylo třeba podepřít prokázáním pokrevní i kulturní blízkosti. Zde přišla teoretikům i politikům na pomoc německá historická věda, která konstatovala, že Těšínské Slezsko bylo starým germánsko-slovanským územím, jehož německost byla v průběhu věků posílena tzv. velkou německou kolonizací, takže Těšínsko bylo do poloviny 15. století nejméně z poloviny německé.¹⁰⁸ Část původních kolonistů se v 15. a 16. století jazykově počestila nebo popolštila, ale i když ztratila svůj jazyk, přesto až do přítomnosti přetrvávají zvyky i německá krev, projevující se v četném výskytu nordické rasy. Podle uvedené teorie byl pak německý prvek dále posílen v 17. a 18. století přílivem Němců do textilního průmyslu a v 19. století do těžkého průmyslu. Výsledek tohoto vývoje měl odrážet právě stav ve třicátých letech dvacátého století, kdy na těšínském území hovořila německy pouze horní vrstva obyvatelstva, ale existovalo zde německo-slovanské obyvatelstvo, mluvící specifickým dialektem, natolik prostoupeným německými slovy, že místy zůstává jen gramatický rámeček neněmecký. Obyvatelstvo neztotožňující se ani s Poláky,

¹⁰⁶ PALLAS, Ladislav: *Šlonzáctví a vznik tzv. Volkslisty*. Praha 1968, s. 329.

¹⁰⁷ Obsahem některých těchto prací se podrobněji zabývá: PALLAS, Ladislav: *Šlonzáctví a vznik tzv. Volkslisty*. Praha 1968, s. 333-6.

¹⁰⁸ Tyto fakta historie byla prokazována odkazy na místní a osobní jména, sídlištní typy vesnic i historické prameny o zakládání měst.

PALLAS, Ladislav: *Šlonzáctví a vznik tzv. Volkslisty*. Praha 1968, s. 335.

ani s Čechy, se samo nazývá šlonzácké, čímž zdůrazňuje spříznění s (německou) slezskou domovinou a příklon k německému jako k vedoucímu elementu, což je vzhledem k životu ve 400 let trvající německé kulturní sféře pochopitelné. Na podporu tohoto tvrzení se uvádělo, že děti Šlonzáků navštěvují často německé školy, a především, že Šlonzáci nevolí české ani polské strany, nýbrž odevzdávají své hlasy buď vlastním kandidátům (SLS) nebo kandidátům německým, takže Němci spolu se Šlonzáky získávají na Těšínsku relativní většinu. A poněvadž poměry mezi válkami již neodpovídaly ani tomuto tvrzení, uváděli Němci, že v tomto období byly výsledky voleb v ČSR i v Polsku zkreslovány silným nacionalistickým tlakem z české i polské strany, a proto jako poslední směrodatné výsledky uváděli volby do zemského sněmu v roce 1909, kde se údajně skutečná kulturní a národní vůle obyvatel ještě naposledy projevila bez zkreslení. Vzhledem k silnému hospodářskému i politickému tlaku Čechoslováků se Šlonzáci nemohou otevřeně hlásit k německému, přesto jsou Němci považováni *deutschfreundlich*. Z takto postavené argumentace pak vyplývalo, že Těšínsko je „podle dějin, kultury a vůle svého obyvatelstva německou zemí“.¹⁰⁹

Prizma této představené koncepce německé historické vědy je velmi jednostranně pojato a z pohledu fakticity velmi zkresleno. Účelem jeho představení nebylo ovšem následné podrobení kritice. Mělo posloužit jako vhléd do historické argumentační linie, která se ve třicátých letech objevila a pro svou poplatnost době omezila své argumenty na dosažení jasného cíle – obhajoby německého nároku na těšínské území a jeho obyvatele. O tom, že myšlenky německé svrchovanosti a plnoprávného nároku na území Těšínska nezůstaly jen na papíře, se lze přesvědčit z líčení Fryštátské kroniky: „*V oficiálních německých kruzích převládá názor, že Těšínsko je prastará země, v níž měli Němci vždycky duchovní i hmotnou převahu, a že údělem Němců je zgermanizovat stejně východní část Slezska, tedy Těšínsko, jako zgermanizovali západní část.*“¹¹⁰

Při hledání kořenů myšlenek vedoucích k procesu poněmčení okresu Těšín došel Ladislav Pallas ve své studii k závěru, že přístup ke zdejší národnostní problematice byl pouze navázáním na již mnohem starší německé národnostní teorie, zabývající se neněmecky mluvícím obyvatelstvem, které našly své praktické využití

¹⁰⁹ PALLAS, Ladislav: *c.d.*, s. 334-6.

¹¹⁰ Statní okresní archiv Karviná, fond: Archiv města Fryštát, poř. č. 123, *Kronika města Fryštátu*, s. 224.

v příhodných podmínkách okupace. Existence šlonzáckého hnutí se tak pro něj stala nejsilnějším katalyzátorem pro volbu formy německé odnárodňovací politiky.¹¹¹

Význam otázky Šlonzáků byl řešen před připravovanou akcí Deutsche Volksliste v roce 1940 i ve dvou nacistických úředních dokumentech, a to jednak v Himmlerovém „*Erlass für die Überprüfung und Aussonderung der Bevölkerung in den eingegliederten Ostgebieten*“ z 12. září 1940, kdy tento výnos uvádí, že ve vládním obvodu Katovice žije asi 120 tisíc Šlonzáků a 400–500 tisíc tzv. Hornoslezanů. Obě tyto skupiny obyvatel jsou považovány za Němce, jejichž mateřštinou sice není němčina, to ale nebrání jejich zařazení do třetí skupiny německé volkslisty. Podruhé je šlonzácká otázka řešena v souvislosti s vystavováním osvědčení o nepříslušnosti k polskému národu. V oběžníku ze 14. listopadu 1940 se doslova píše: „*Nikoli za Poláky je třeba považovat smíšené obyvatelstvo (Mischbevölkerung) vládních okresů Opolí a Katovice, které se již po několik staletí vyvíjí pod silným vlivem německé kultury a které se neskládá jen z německých živlů.*“¹¹² Již před začátkem akce Deutsche Volksliste tak bylo přesně stanoveno (na základě utajovaných výnosů), jak bude se Šlonzáky naloženo.¹¹³

Z uvedeného lze usuzovat, že existence šlonzáckého hnutí značně zjednodušila Němcům germanizační plány v okrese Těšín. V podstatě se nabízí otázka, jak by Němci postupovali nebýt existence Šlonzáků? Neboť ani šlonzácké hnutí nemění nic na hospodářském významu regionu, stěžejního pro válečné potřeby Říše.

2.2 Palcówka

K otázce státní příslušnosti byl na Těšínsku Němci zvolen jiný přístup, než v Sudetech nebo Hlučínsku, kde byla tato problematika řešena jednorázovým úředním aktem. První krok při řešení otázka státní příslušnosti spočíval v posouzení

¹¹¹ PALLAS, Ladislav: *Šlonzáctví a vznik tzv. Volkslisty*. Praha 1968, s. 338.

¹¹² MYŠKA, Milan: *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*. Ostrava 1964, s. 46-47.

¹¹³ Tamtéž.

národnostní skladby zdejšího obyvatelstva, která byla zjištěna pomocí sčítání obyvatel.¹¹⁴

První válečné sčítání obyvatelstva prováděné Němci od 17. do 23. prosince 1939, uskutečněné spíše za účelem policejní registraci osob starších dvanácti let, bylo lidově nazýváno „palcówka“, neboť jeden výtisk formuláře, který nahrazoval osobní průkaz totožnosti, byl opatřen otiskem palce přihlašované osoby.¹¹⁵ Nejdůležitějšími body dotazníku byly bod č. 7 (národnost) a 8 (jazyk užívaný v domácnosti).¹¹⁶ Lidé mohli volit mezi přiznáním k německé, polské, české a slezské národnosti.¹¹⁷ Jako jazyk běžně užívaný v domácnosti pak bylo možno uvést jazyk německý, polský, český, židovský nebo šlonzácký.¹¹⁸

Skutečnost, že už toto první sčítání obyvatelstva bylo velmi zkresleno a slova jako dobrovolnost či možnost volby použitá v souvislosti s ním jsou vágní, dokládá mimo jiné zápis v kronice města Karviné, v němž se uvádí, že lidé byli zastrašováni a odrazováni od přiznání se k polské nebo české národnosti, a tak nakonec pod nátlakem dávali souhlas s úředním záznamem – národnost slezská.¹¹⁹ Obyvatelé ostatně přihlášení ke slezské národnosti nakonec nevnímali jako špatné řešení. Nevystavili se nebezpečí postihu z důvodu přihlášení k národnosti polské a české, ani se nezkompromitovali přijetím národnosti německé. Šlo tedy z větší části o taktické rozhodnutí¹²⁰, které bylo podpořeno jak ze strany katolické církve,

¹¹⁴ BORÁK, Mečislav: *Těšín za války a německá okupace*. In: Český Těšín 1920 – 1989: Válečné a poválečné osudy města. Opava 2011, s. 31.

¹¹⁵ BORÁK, Mečislav: *Svědectví ze Životic: Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie*. Český Těšín 1999, s. 13.

BÉM, Ladislav: *Oběti Hitlerovské okupace a války 1939-1945 v okrese Karviná*. Karviná 1995, s. 17.

¹¹⁶ PALLAS, Ladislav: *Nacistická národnostní politika na Horním Slezsku v l. 1939-1945*. In: Slezský sborník. Opava 1981, č. 1, s. 41.

¹¹⁷ BÉM, Ladislav: *c.d.*, s. 17.

¹¹⁸ PALLAS, Ladislav: *Nacistická národnostní politika na Horním Slezsku v l. 1939-1945*. In: Slezský sborník. Opava 1981, č. 1, s. 41.

¹¹⁹ „*Forma takovýchto úředních výsledků na policii stačila k zastrašení mnohých, kteří aby unikli divným dodatkům o polské nebo české národnosti (poznámky jako Čech nemůžete být, však jste se nenarodil u Prahy, u Poláků obdobně), dali souhlas k úřednímu záznamu – národnost slezská.*“

Statní okresní archiv Karviná, fond: Místní národní výbor Karviná, poř. č. 135, *Kronika města Karvinné z let polské a německé okupace (1938-1945)*, s. 104.

¹²⁰ BORÁK, Mečislav: *Svědectví ze Životic: Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie*. Český Těšín 1999, s. 13.

tak západního rozhlasu i polské emigrace¹²¹. Nikdo v té chvíli ještě nemohl tušit, jaké důsledky bude v blízké budoucnosti toto rozhodnutí mít.

Prostřednictvím této registrace se k německé národnosti v celém okrese přihlásilo jen 14,7% obyvatel, k národnosti polské asi 23,6% a k české 16,5%. Téměř polovina obyvatel Těšínského okresu pak zvolila národnost slezskou¹²² (v nacistické rasistické terminologii zdomácněl pro tuto skupinu název „*Mischbevölkerung*“).¹²³ Nutno poznamenat, že do soupisu nebyli zahrnuti říšští Němci ani úředníci a zaměstnanci z Říše. Skutečný stav obyvatelstva v okrese Těšín byl tedy o něco vyšší.¹²⁴ Výsledky tohoto sčítání byly pro Němce zklamáním, počítali s příznivějším výsledkem stran německé národnosti. Na druhé straně se podařilo docílit velmi vysokého procenta přihlášených Slezanů.

V samotném městě Těšín bylo dle tohoto sčítání 26 460 obyvatel, z toho 15 658 Němců, 8 553 Poláků, 1 752 „Slezanů“ a 295 Čechů. Město se svou netypickou národnostní skladbou tak již na začátku německé okupace vyznačovalo nápadnou germanizací, odlišnou od zbytku okresu. Vysvětlení tohoto jevu je možno spatřovat ve vysoké koncentraci úřadů a institucí okresního i krajského typu, které byly od začátku okupace obsazeny Němci a osobami z hlediska Říše spolehlivými.¹²⁵

¹²¹ BORÁK, Mečislav: *Fenomén německé volkslisty*. In: PEJČOCH, Ivo a kol.: *Okupace, Kolaborace, Retribuce*. Praha 2010, s. 113.

¹²² V bývalém polském okrese Cieszyn se ke slezské národnosti přihlásily téměř tři čtvrtiny obyvatel, na českém Těšínsku tomu tak bylo pouze na Jablunkovsku, zatímco v bývalých soudních okresech Bohumín, Fryštát a Český Těšín se za Slezany přihlásila jen pětina až třetina obyvatel. BORÁK, Mečislav: *Fenomén německé volkslisty*. In: PEJČOCH, Ivo a kol.: *Okupace, Kolaborace, Retribuce*. Praha 2010, s. 113.

¹²³ Použitá data jsou z knihy: Borák, Mečislav: *Svědectví ze Životic: Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie*. Český Těšín 1999, s. 13. Shodně taktéž v SROKA, Irena: *Policyjny spis ludności w rejencji katowickiej (17 – 23 grudnia 1939 roku)*. In: *Zaranie Śląskie* 1969, roč. XXXII, seš. 3, s. 368. V publikaci PALLAS, Ladislav: *Šlonzáctví a vznik tzv. Volkslisty*. Praha 1968, s. 340. Jsou uvedeny rozdílné údaje stran výsledků sčítání lidu: k národnosti německé se přihlásilo 17,8%, k národnosti české se přihlásilo 21,5%, k národnosti polské se přihlásilo 23,9% a k národnosti slezské 36,3%.

¹²⁴ PLAČEK, Vilém. *K vývoji obyvatelstva města Českého Těšína v době nacistické okupace*. In: GROBELNÝ, Andělín: *Český Těšín: 50 let městem. Studie a materiály k minulosti a výstavbě města*. Ostrava 1973, s. 84.

¹²⁵ PLAČEK, Vilém: *c.d.*, s. 84.

Výsledky této policejní registrace se staly podkladem pro následnou akci Deutsche Volksliste.

3 Deutsche Volksliste

Rozdělení Těšínska po první světové válce přineslo na československou část území asimilační politiku nově vzniklého státu, která zdejší obyvatelstvo konfrontovala s potřebou národnostního sjednocení, zaměřenou především vůči Polákům. Polský zábor území se vyznačoval striktním přístupem k národnostní politice, odrážejícím se v řadě oblastí života zdejších obyvatel, který nedával pochyb o tom, že přičleněné území nyní patří Polsku. Německý zábor, jistě i z důvodu delšího trvání než polská okupace území, zašel svým nátlakem na zdejší obyvatelstvo mnohem dál než k ovlivnění jeho kulturně-spoločenského života a politického smýšlení. Bylo rozhodnuto, že pokud mají místní obyvatelé žít v Německé říši, musí se stát Němci. Okupací byl vznesen nárok nejen na území, ale i na samotné obyvatelstvo, ze kterého byli za využití regionálních specifíků a s pomocí řady historických teorií na právním základě „vytvoření“ noví Němci.

Rychlý postup germanizace na území Těšínska mělo zajistit pořízení německého národního soupisu¹²⁶, který se svým rozsahem stal největší germanizační akcí v historii¹²⁷. „*Akce volkslist byla započata v době, kdy Němci stáli na vrcholu své moci.*“¹²⁸ Deutsche Volksliste byla zavedena nařízením ze 4. března 1941, částečně změněným a doplněným nařízením z 31. ledna 1942 a třemi výnosy z 25. dubna 1943. Pokyny o provádění akce byly vydány říšským ministrem vnitra Frickem 13. března 1941 a zůstaly trvale utajeny těm, jichž se týkaly.¹²⁹

¹²⁶ Poprvé se tento způsob řešení národnostní otázky objevuje v Poznaňsku (ve Vartské župě).

PALLAS, Ladislav: *Nacistická národnostní politika na Horním Slezsku v l. 1939 – 1945*. In: Slezský sborník. Opava 1981, č. 1, s. 43.

¹²⁷ Celá akce zasáhla bezmála tři miliony převážně polských obyvatel Pomoří (říšská župa Gdaňsk – Západní Prusko), Poznaňska a Lodžska (Vartská župa), jihovýchodního Pruska (vládní obvody Ciechanów a Suwałki) a Horního Slezska (součást provincie Slezsko, později provincie Horní Slezsko), kam byla do vládního obvodu Katovice za války začleněna i většina území českého Těšínska.

BORÁK, Mečislav: *Fenomén německé volkslisty*. In: PEJČOCH, Ivo a kol.: *Okupace, Kolaborace, Retribuce*. Praha 2010, s. 112.

¹²⁸ Statní okresní archiv Karviná, fond: Archiv města Fryštát, poř. č. 123, *Kronika města Fryštátu*, s. 225.

¹²⁹ MYŠKA, Milan: *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*. Ostrava 1964, s. 47.

V prosinci roku 1941 bylo obyvatelstvo vyzváno, aby podalo žádost o zařazení do Volkslisten I – IV. Jen někteří žádost podali dobrovolně, většinou byli kandidáti k zápisu donuceni až po předstoupení před komisí nebo pod tlakem okolností. O udělení volkslisty rozhodovala komise v místě bydliště (expozitura)¹³⁰, jakožto první instance pro zápis do DVL. Byla vždy složena ze starosty, příslušného vedoucího NSDAP, úředníka bezpečnostní služby a dvou osvědčených místních Němců znajících místní poměry.¹³¹ „Kandidát volkslisty se musel dostavit před komisí a ta určila stupeň jeho němectví.“¹³² Při zápisu se přihlíželo k celkové osobnosti kandidáta, k jeho přihlášce k němectví, k původu, rasové způsobilosti a politickému postoji.¹³³ Germanizační akce byla velmi účelně vedena. „K přijetí volkslisty byli vybíráni většinou nemajetní občané s dětmi ve věku nad 12 let, u nichž byla naděje, že dorostou ve vojáky německé armády.“ Bohatým občanům byla volkslista odpírána, neboť jim bez ní bylo možno konfiskovat majetek. Staří občané nebyli pro Němce nijak přínosní a nepatřili proto mezi osoby přednostně vybírané pro poněmčení.¹³⁴ Na těchto informacích uvedených ve Fryštátské kronice je velmi dobře patrné, jakým silným nástrojem volkslisty byly a jak pragmaticky je Němci k docílení svých záměrů využívali. „Před komisí byl vystaven každý občan slovanské národnosti nervové zkoušce. Do kanceláře ho doprovázela hrozba, že bude vyvezen na práci do Německa, zkonfiskován mu majetek a odeberou mu živnost. V uších mu zněl nářek rodiny, jejíž členové byli zavlčeni do koncentračního tábora. Komise

BORÁK, Mečislav: *Na příkaz gestapa: Nacistické válečné zločiny na Těšínsku*. Ostrava 1990, s. 8.

¹³⁰ U jednotlivých říšských místodržících (na něž se výnos o DVL vztahoval) byly zřízeny tzv. „Zentralstellen für die DVL“, na úrovni vládních obvodů byly zřízeny „Bezirkstellen“, landrátům pak podléhaly expozitury DVL.

BODA-KREŽEL, Zofia: *Problem niemieckiej listy narodowościowej Górnym Ślasku w latach 1941-1950*. Katowice 1970, s. 29-31.

¹³¹ PALLAS, Ladislav: *Nacistická národnostní politika na Horním Slezsku v l. 1939-1945*. In: Slezský sborník. Opava 1981, č. 1, s. 48-49, 51.

¹³² Statní okresní archiv Karviná, fond: Archiv města Fryštát, poř. č. 123, *Kronika města Fryštátu*, s. 226.

¹³³ BORÁK, Mečislav: *Fenomén německé volkslisty*. In: PEJČOCH, Ivo a kol.: *Okupace, Kolaborace, Retribuce*. Praha 2010, s. 113.

¹³⁴ Statní okresní archiv Karviná, fond: Archiv města Fryštát, poř. č. 123, *Kronika města Fryštátu*, s. 226.

*přemlouvala, lichotila a oháněla se patriotismem.*¹³⁵ Za těchto podmínek a pod nátlakem podlehla většina místních obyvatel.

Všichni příslušníci slovanského národa ovšem nebyli poněmčeni hned po prvním předvedení před komisi. Řada z nich se přijetí bránila. „*Vydržel-li někdo dva čtyři výslechy, byl volán na úřad dále.*“¹³⁶ Při pozdějších výsleších už nebylo třeba dávat ani souhlas s přijetím volkslisty, postačovalo potvrzení, že je daná osoba Šlonzákem (což byl pro Němce každý, kdo se na tomto území narodil). Žádnou roli nehrály argumenty ze strany vyslychaných, že mají jen české nebo polské školy, nebo že vůbec neovládají německý jazyk.¹³⁷ Pro rychlé poněmčení neměly tyto námitky valný význam. Některé z nich byly ostatně odstranitelné, jako doučení se německého jazyka.¹³⁸ Pod úředním stupňujícím se nátlakem zbylo jen málo takových, kteří nakonec nebyli poněmčeni.

3.1 Nařízení o německém národním soupisu ze dne 4. března 1941

Rozbor nařízení o německém národním soupisu (Deutsche Volksliste) a o německé státní příslušnosti v přičleněných východních oblastech ze dne 4. března 1941¹³⁹ (dále jen nařízení o německém národním soupisu), kterému je věnována následující podkapitola, dokazuje, jak stručná byla veřejně přístupná uzákoněná úprava celého germanizačního procesu. Jelikož se práce věnuje území Těšínského

¹³⁵ Státní okresní archiv Karviná, fond: Archív města Fryštát, poř. č. 123, *Kronika města Fryštátu*, s. 226.

¹³⁶ Státní okresní archiv Karviná, fond: Místní národní výbor Karviná, poř. č. 135, *Kronika města Karvinné z let polské a německé okupace (1938 – 1945)*, s. 157.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ „*Všichni zapsaní do německé Volkslisty byli bezpodmínečně povinni, pokud neznali němčinu, navštěvovati zvláštní pro ně zřízené jazykové kursy.*“

Státní okresní archiv Karviná, fond: Místní národní výbor Karviná, poř. č. 135, *Kronika města Karvinné z let polské a německé okupace (1938 – 1945)*, s. 156.

¹³⁹ *Verordnung über die Deutsche Volksliste und die deutsche Staatsangehörigkeit in enigegliederten Ostgebieten. Vom 4. März 1941.* In: Reichsgesetzblatt 1941. Dostupné na: ALEX Historische Rechts – und Gesetzestexte Online [cit. 28. 9. 2013].

Slezska, nebudou zde podrobněji zmiňována ta ustanovení nařízení, která byla věnována jiným oblastem. Přesto nelze opomenout skutečnost, že se akce Deutsche Volksliste týkala rozsáhlejšího území než jen oblasti Těšínského Slezska, neboť by dané prizma mohlo vyvolat mylný dojem o rozsahu této problematiky a následně tak omezit vnímání dalekosáhlosti celého germanizačního procesu.

Nařízení o německém národním soupisu uvádí základní pokyny pro proces germanizace na územích přiřazených k Říši na základě výnosu vůdce a říšského kancléře o začlenění a správě východních území z 8. října 1939.

Nařízení o německém národním soupisu v §1 odst. 1 uvádí, že Deutsche Volksliste bude rozdělena do čtyř kategorií. Specifikace jednotlivých kategorií, jejich důvodnost, význam, či uvedení podmínek pro přijetí do určité kategorie, není blíže stanovena. §1 v odstavci druhém daného nařízení odkazuje v těchto otázkách na říšského ministra vnitra, který ve shodě s říšským vůdcem SS a říšským komisařem pro ochranu německé národnosti tyto podrobnosti určí.

V §1 odst. 3 nařízení je uvedeno, že o registraci do německé volkslisty se mohou ucházet pouze bývalí polští a gdaňští státní příslušníci, což je následně konkretizováno. Bývalým polským příslušníkem se pro účely tohoto nařízení rozumí osoby, které měly k 26. říjnu 1939 polskou státní příslušnost nebo v tento den byly bez státní příslušnosti, a dále také osoby k 26. říjnu 1939 mající polské občanství nebo bydliště v přiřazeném, dříve polském, území. Poslední zmiňovaná možnost, tedy bydliště na bývalém polském území, je významnou skutečností především z hlediska otevřenosti této možnosti i jiným národnostem či obyvatelům se specifickým vnímáním své národnostní příslušnosti (Šlonzákům).

Nařízení dále zmiňuje instituce vzniklé za účelem provádění německého národního soupisu, a to v §2. U říšského místodržícího měl být zřízen hlavní úřad, v jednotlivých okresech pak úřady na okresní úrovni a při nižších správních úřadech pobočky německého národního soupisu.

Německá státní příslušnost měla být bývalým polským státním příslušníkům zařazeným do kategorií I a II německého národního soupisu udělena, bez ohledu na datum přihlášení, od 26. října 1939 (§3 nařízení). Osobám zařazeným do III. kategorie měla být německá státní příslušnost přiznána formou naturalizace - nabytím občanství (§5 nařízení). §5 byl výrazně pozměněn tzv. Druhým nařízením o Deutsche Volksliste a německé státní příslušnosti v přiřazených východních

územích ze dne 31. ledna 1942¹⁴⁰, kdy u osob III. kategorie došlo k přiznání německého státního občanství až do odvolání, a to s možností odvolání do deseti let. Tato změna přiznání německého občanství umožnila posílení německé armády o osoby III. kategorie volkslisty, bez přiznání konkrétních práv.¹⁴¹ Osoby IV. kategorie pak nabývaly německou státní příslušnost formou naturalizace na odvolání (§6 odst. 1 nařízení ze dne 4. března 1941). Nařízení tak u této kategorie počítalo s možností anulace udělení německého státního občanství, a to ve stanovené lhůtě deseti let od jeho nabytí. O této skutečnosti však musel rozhodnout ministr vnitra

po dohodě s říšským vůdcem SS, říšským komisařem pro ochranu německé národnosti nebo jimi pověřené orgány (§6 odst. 3 nařízení dne 4. března 1941).

Nařízení ze dne 4. března 1941 bylo obecnou úpravou stanovující pouze základní informace o provedení německého národního soupisu. Detaily byly ponechány na uvážení ministra vnitra, který je měl konzultovat s říšským vůdcem SS a komisařem pro ochranu německé národnosti.

3.2 Systematika osob podle Deutsche Volksliste

Německý národní soupis v podstatě znamenal vytvoření seznamů obyvatel, kterým bude na základě přihlášky k německé národnosti spolu s doloženými důkazy o německém původu, rase a politickém postoji udělen průkaz německé národnosti.¹⁴² Lidově se těmto dokladům německé národnosti říkalo „*volkslisty*“. Osoby zapsané do národního soupisu se dělily do čtyř skupin, jak již bylo zmíněno v rozboru nařízení ze 4. března 1941. K rychlé identifikaci kategorie volkslisty sloužily odlišné

¹⁴⁰ *Zweite Verordnung über die Deutsche Volksliste und die deutsche Staatsangehörigkeit in den eingegliederten Ostgebieten. Vom 31. Januar 1942.* In: Reichsgesetzblatt 1942, Dostupné na: ALEX Historische Rechts – und Gesetzestexte Online [cit. 28. 9. 2013].

¹⁴¹ BODA-KREŽEL, Zofia: *Sprawa volkslisty na Górnym Ślasku: koncepcje likwidacji problemu i ich realizacja.* Opole 1978, s. 17-18.

¹⁴² BORÁK, Mečislav: *Na příkaz gestapa: Nacistické válečné zločiny na Těšínsku.* Ostrava 1990, s. 8.

barvy průkazů; pro volkslistáře I. a II. kategorie měly doklady barvu modrou, III. skupina měla doklady v zelené a IV. v červené barvě.¹⁴³

Pouze prvním dvěma kategoriím volkslistářů byla přiznána německá státní příslušnost a práva říšských občanů.¹⁴⁴ Do I. německé volkslisty se zapisovali ti, kteří aktivně vystupovali jako Němci již před válkou (členství v nacistických formacích, německé školy, veřejné užívání němčiny atd.). Do II. skupiny patřili ti, kteří sice před 1. zářím 1939 aktivně nevystupovali, ale zachovali si němectví. Rozdíly mezi I. a II. oddělením volkslisty byly například v tom, že příslušníkům II. oddělení nebylo umožněno vstoupit do NSDAP, mohli se však stát členy SS, SA a jiných stranických složek.¹⁴⁵ Osoby obou skupin si také musely změnit jména na německá, pokud jejich současná zněla slovansky.¹⁴⁶ Příslušníci obou oddělení se rekrutovali z řad tzv. Volksdeutsche, charakterizovaných ve výnosu říšského ministra vnitra z 29. března 1939 takto: „*Volksdeutscher, resp. německý národní příslušník je ten, kdo se sám k německému národu hlásí, pokud toto prohlášení je potvrzeno určitými skutečnostmi, jako je jazyk, výchova, kultura.*“¹⁴⁷ Jednalo se vesměs o osoby, které německou státní příslušnost již získaly, a to na základě výnosu říšského ministra vnitra ze dne 25. listopadu 1939, neboť jeho platnost byla zrušena nařízením o DVL. V tomto případě šlo o pouhou formalitu.¹⁴⁸

Nejpočetnější skupina volkslistářů spadala do kategorie třetí, v jejíž skladbě hrála významnou roli slezská národnost. Mělo se jednat o osoby německého původu, které se stýkaly s Poláky, u nichž ale byly předpoklady, že se znovu „stanou plnohodnotnými členy německého národního společenství“, dále pak osoby neněmeckého původu ze smíšených manželství, v nichž se prosadil německý podíl,

¹⁴³ BORÁK, Mečislav: *Svědectví ze Životic: Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie*. Český Těšín 1999, s.15.

¹⁴⁴ BORÁK, Mečislav: *Na příkaz gestapa: Nacistické válečné zločiny na Těšínsku*. Ostrava 1990, s. 8.

¹⁴⁵ MYŠKA, Milan: *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*. Ostrava 1964, s. 51.

BORÁK, Mečislav: *Svědectví ze Životic: Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie*. Český Těšín 1999, s. 16.

¹⁴⁶ BORÁK, Mečislav: *Svědectví ze Životic: Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie*. Český Těšín 1999, s. 14.

¹⁴⁷ GROBELNÝ, Andělín a kol.: *Okres Karviná*. Ostrava 1984, s. 45.

¹⁴⁸ PALLAS, Ladislav: *Nacistická národnostní politika na Horním Slezsku v l. 1939-1945*. In: *Slezský sborník*. Opava 1981, č. 1, s. 51.

a v neposlední řadě „příslušníci z národnostního hlediska určení nejasně“, tedy právě národnost místních Šlonzáků a Hornoslezanů. Pro tuto skupinu volkslistářů platila řada omezení týkajících se služebního zařazení, sňatku, možnosti studia, navrácení zabaveného majetku a podobně.¹⁴⁹

O tom, že vytvoření kategorií německé národnosti s různě odstupňovanými právy velmi málo jejich samotné příslušníky, kteří tak nebyli schopni dostatečně určit svá práva a povinnosti vyplývající z přijetí volkslisty různé třídy, se lze přesvědčit ze situační zprávy okresního vedení NSDAP v Katovicích za měsíc září 1941. Zpráva uvádí nutnost osvětlit soukmenovcům, jaká práva a povinnosti mají lidé přijati do oddělení III německé volkslisty. Okresní vedoucí Drohberg si zde stěžuje: „Často se mi stává, že soukmenovci, kteří byli přijati do oddělení III německé volkslisty, přicházejí ke mně a stěžují si, že se s nimi zachází jinak než s příslušníky oddělení I a II německé volkslisty, ačkoli byli shledáni jako vhodní k přijetí do německé volkslisty. Tito lidé poukazují na to, že jejich hospodářství bylo zabaveno, že budou vysídleni, že jim bylo odepráno právo dokazovat svůj kladný postoj k říši konáním vojenské služby, posílat děti do vyšších škol a ještě mnohé jiné.“¹⁵⁰

Příslušníci volkslisty IV, velmi málo početní, se zapisovali jako Němci či Slezané původem, kteří politicky sešli k polské národnosti, byli členy polských organizací a vystupovali protiněmecky. Patřili sem Němci žijící ve smíšených manželstvích a děti z těchto manželství, osoby ovlivněné katolickou nebo augsburskou církví, osoby, které se vzdaly německé kvůli sociálnímu vzestupu, které byly izolovány v polském prostředí a pod.¹⁵¹ Jejich občanskoprávní postavení se jen málo lišilo od Poláků bez německé volkslisty. Nevztahovala se na ně branná povinnost, byl jim zkonfiskován majetek, rasově vyhovující děti jim byly odebrány k poněmčení. Počítalo se s tím, že v budoucnu získají opět německou příslušnost, ačkoli sem patřili i někteří Poláci, u nichž se s germanizací nepočítalo.¹⁵²

¹⁴⁹ BORÁK, Mečislav: *Na příkaz gestapa: Nacistické válečné zločiny na Těšínsku*. Ostrava 1990, s. 8.

¹⁵⁰ MYŠKA, Milan: *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*. Ostrava 1964, s. 94-96.

¹⁵¹ PALLAS, Ladislav: *Nacistická národnostní politika na Horním Slezsku v l. 1939-1945*. In: Slezský sborník. Opava 1981, č. 1, s. 56.

¹⁵² BORÁK, Mečislav: *Fenomén německé volkslisty*. In: PEJČOCH, Ivo a kol.: *Okupace, Kolaborace, Retribuce*. Praha 2010, s. 114.

GROBELNÝ, Andělín a kol.: *Okres Karviná*. Ostrava 1984, s. 45.

Z posledního dochovaného soupisu obyvatel z 10. října 1943¹⁵³ lze vyčíst, že ve městě Těšín vedle velkého počtu říšských Němců převažovaly osoby zapsané do volkslisty I. a II. skupiny, což navazuje na výsledky sčítání z prosince 1939. Město Těšín se odlišovalo od většiny okresu, v němž převažovali volkslistáři III. kategorie. Plaček tak ve své studii uvádí, že Němci z Těšína tvořili v okrese jakousi elitu, ze které se zřejmě rekrutovali mnozí okresní nacističtí prominenti a jiné opory režimu.¹⁵⁴

V německém okupačním okrese Těšín se na rozdíl od předválečného dělení obyvatel podle národností prosadil systém rozdělení obyvatel do skupin podle svého postavení vůči Německé říši. Nejvýše na tomto žebříčku stáli Němci z Říše a místní Němci, kteří měli již před válkou německou státní příslušnost. Další, nejpočetnější skupinu tvořili volkslistáři. Tzv. chráněnci či poddaní Německé říše tvořili třetí skupinu, do které spadaly osoby, kterým byla odmítnuta nebo odňata již udělená státní příslušnost, nebo ti, kteří na udělení ještě čekali, osoby, kterým úřady uznaly českou nebo polskou příslušnost a osoby, které nevyhovovaly pro zápis do volkslisty. Mimo tuto skupinu stáli Cikáni a Židé, určení k přímé fyzické likvidaci.¹⁵⁵

3.3 Přijímání volkslist

Nacistická představa rychlého a ze strany obyvatel vstřícného a dobrovolného procesu poněmčení se záhy dostala do konfliktu s realitou. Konfrontace

¹⁵³ Po „palcówce“, následovaly soupisy z 2. července 1940 a 10. října 1941.

PLAČEK, Vilém. *c.d.*, s. 84-5.

¹⁵⁴ BORÁK, Mečislav: *Těšín za války a německá okupace*. In: *Český Těšín 1920-1989: Válečné a poválečné osudy města*. Opava 2011. s. 27-29.

PLAČEK, Vilém. *c.d.*, s. 85.

¹⁵⁵ Mimo uvedené skupiny zde žili ještě zahraniční Němci – přesídlenci z Volyně a Bukoviny, dále tzv. dělníci z východu (Rusové, Ukrajinci a další) přivlečení na nucené práce, Slováci se státní příslušností Slovenského státu, Češi s protektorátní příslušností a lze sem připočítat i válečné zajatce. BORÁK, Mečislav: *Na příkaz gestapa: Nacistické válečné zločiny na Těšinsku*. Ostrava 1990, s. 8-9. GAWRECKI, Dan a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000*. Opava 2003, s. 386.

optimistických představ se zcela opačnou a z pohledu Němců neadekvátní reakcí místního obyvatelstva vyvolala ostrou reakci okupantů.

Podle představ nacistů byla naprostá většina zdejších obyvatel německého původu, proto nutili k zápisu i Poláky a Čechy.¹⁵⁶ Nacisté předpokládali, že se jim pro myšlenku Velkoněmeckého národa podaří získat většinu obyvatel.¹⁵⁷ Od začátku války však již uběhly skoro dva roky a i lidé, kteří Němce zpočátku vítali s vidinou lepší budoucnosti, plně pociťovali válečné útrapy a vnímali nacistický teror. Pozornost se tak soustředila na dění na frontách, k němuž byly upínány naděje na brzký konec války, ale také prohru Německa. Reflexe válečného dění se odrazila i v odhodlání k přijetí volkslisty. Situační zpráva okresního vedoucího NSDAP z týdne mezi 1.-7. červencem 1941 uvádí reakci místního obyvatelstva na střet Německa se Sovětským svazem: „*Tak v některých obcích dřívější jinak velký zájem o přijetí do německé volkslisty ztateně ochladl. Lidé, kteří žádali o přijetí do německé volkslisty před 22. červnem 1941, neučinili po vypuknutí německo-ruské války žádná opatření, aby jejich přijetí bylo uspišeno. Někteří dokonce vznesli požadavek, aby bylo upuštěno od dalšího zpracování návrhů na jejich přijetí.*“ Někteří pak za tento postoj zaplatili ztrátou možnosti volkslistu získat.¹⁵⁸ Očekávání nacistů, podle kterých mělo téměř veškeré obyvatelstvo Těšínska požádat o přijetí, se nesplnilo. Přihlášky se scházely velmi pomalu a důvodů pro to byla celá řada, ať už nechuť se národnostně kompromitovat nebo povinná služba ve wehrmachtu.

Silný místní odpor vůči okupantům, jejich politickému smýšlení a postupu ve válce proces zavádění volkslisty velmi zpomalil. Proto muselo být počátkem roku 1942 vydáno nové nařízení, jímž byl stanoven jako poslední den k podání přihlášky 31. březen 1942. Ani toto nařízení ovšem nedonutilo většinu obyvatel okresu Těšín změnit svůj postoj a přihlášku dobrovolně podat. Proto nacisté sáhli po otevřeném teroru,¹⁵⁹ uzákoněném v únoru 1942 Himmlerovým nařízením, podle kterého osoby německého původu, jež nepodaly přihlášku do německé volkslisty, měly být

¹⁵⁶ BORÁK, Mečislav: *Těšín za války a německá okupace*. In: Český Těšín 1920-1989: Válečné a poválečné osudy města. Opava 2011, s. 32.

¹⁵⁷ BORÁK, Mečislav: *Fenomén německé volkslisty*. In: PEJČOCH, Ivo a kol.: *Okupace, Kolaborace, Retribuce*. Praha 2010, s. 113.

¹⁵⁸ MYŠKA, Milan: *c.d.*, s. 68.

¹⁵⁹ BORÁK, Mečislav: *Svědectví ze Životic: Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie*. Český Těšín 1999, s. 14.

ohlášeny úřadovně státní policii. Ty měly následně zařídit jejich deportaci do koncentračních táborů.¹⁶⁰ Úřední nátlak a teror vůči osobám, které odmítaly podat přihlášku, se staly součástí procesu zavádění volkslist a v závislosti na válečných prohrách Německa se stupňovaly. Jsou známy případy věznění, vysídlení i deportace do koncentračního tábora za odmítnutí zápisu.¹⁶¹

Smutnou ukázkou nátlaku na místní obyvatele uvádí Jablunkovská kronika, v níž se píše o popravě Poláků, kteří nepřijali volkslistu. Mezi těmito Poláky byl i syn starosty Martynka. Starosta Martynek byl pak po popravě svého syna Němci znovu volán k zápisu do volkslisty a tentokrát mu bylo vyhrožováno ztrátou majetku, nepřijme-li volkslistu. *„Když jste mi vzali syna, vemte si také hospodářství“, odpověděl Němcům. Byl vyvlastněn společně s jiným Polákem. Zastrášené občanstvo přijímalo pak houfně Volkslisty.*“¹⁶²

Podle neúplných zpráv, shromážděných E. Vavrovským, bylo na základě nepřijetí volkslisty umučeno jen v československé části okupačního okresu Těšín 21 osob. Rodina Tomíčková z Chotěbuzi velmi dlouho odmítala přijetí volkslisty, za což zaplatila ztrátou své dcery Žofie, umučené v koncentračním táboře Osvětim. V Jablunkově gestapo zatklo občana Pavla Fritzka, který odmítal podat přihlášku do volkslisty. Po desetidenní vazbě jej mučením donutilo přihlášku podepsat, za své zdráhání však nakonec stejně zaplatil životem. Ludvík Klus z Jablunkova, který rovněž odmítl přijmout volkslistu, byl třikrát předvolán na úřad k podpisu. Nepodepsal a velmi záhy přišel o život v koncentračním táboře.¹⁶³

V atmosféře nátlaku a teroru se naprostá většina obyvatel přihlásila k zápisu do německé volkslisty. V červnu 1943 byly shrnuty první výsledky zápisů do volkslisty v katovickém vládním obvodu. Bylo podáno již 1 300 000 přihlášek, z toho 900 000 bylo zařazeno do III. skupiny. Pro okres Těšín se dochovaly údaje z 1. října 1943: z celkem 297 400 obyvatel okresu bylo do DVL přijato 205 300 osob, tj. 69% (z toho I. skupina 3 000, II. skupina 22 000, III. skupina 180 000

¹⁶⁰ MYŠKA, Milan: *c.d.*, s. 48.

¹⁶¹ BORÁK, Mečislav: *Těšín za války a německá okupace*. In: Český Těšín 1920-1989: Válečné a poválečné osudy města. Opava 2011, s. 32.

¹⁶² Státní okresní archiv Frýdek-Místek, fond: Městský národní výbor Jablunkov, inv. č. 128, *Kronika Jablunkov* - 1.díl, s. 117.

¹⁶³ VAVROVSKÝ, Emil: *Oběti nacistické okupace na Jablunkovsku 1939-1945* (část I.). In: Vlastivěda severomoravského kraje. Těšínsko. Opava 1960, č. 14-15, s. 3.

a IV. skupina jen 300 osob), dosud nerozhodnuté byly žádosti 4 900 osob. Ostatní obyvatelstvo okresu tvořilo 33 700 Poláků, 14 100 Němců a říšských Němců, 890 německých osadníků a 38 500 příslušníků jiných národností (tj. především Čechů).¹⁶⁴ Podle tajných statistik Hornoslezského institutu pro hospodářský výzkum, který nacisti nikdy nezveřejnili, byla v okrese Těšín udělena volkslista 88,9% obyvatel.¹⁶⁵ Při využití nabízené možnosti postihnout shora popsané události se jeví jako nejvýstižnější slova Ladislava Pallase, který celý proces poněmčení zhodnotil následovně: „Rychlé poněmčení Horního Slezska cestou volkslisty bylo jen zbožným přáním okupantů, údajná německost Horního Slezska jen vnějším nátěrem. Volkslista národnostní otázku na Horním Slezsku ve prospěch Němců nevyřešila, byla jen nouzovým a dočasným řešením pro dobu války.“¹⁶⁶

3.4 Důsledky přijetí

Na osoby, které se během druhé světové války staly součástí německého národního soupisu, bylo po jejím skončení především na bývalém území Protektorátu Čechy a Morava pohlíženo jako na zrádce.¹⁶⁷ Přijetí volkslisty ovšem nebylo, až na výjimky, synonymem zrady. Dané tvrzení jistě potvrdí rozbor důvodů, které většinu obyvatel k přijetí volkslisty vedly.

V první řadě je nutné si uvědomit, že zápis do DVL s sebou nesl nejen povinnosti, ale na druhou stranu i určitá práva (vlastnit majetek, vyšší přiděly potravin, vlastnictví rozhlasových přijímačů¹⁶⁸ a jiné). „*Volkslistáři měli jako Němci*

¹⁶⁴ BORÁK, Mečislav: *Fenomén německé volkslisty*. In: PEJČOCH, Ivo a kol.: *Okupace, Kolaborace, Retribuce*. Praha 2010, s. 116.

¹⁶⁵ BORÁK, Mečislav: *Svědectví ze Životic: Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie*. Český Těšín 1999, s. 93.

¹⁶⁶ PALLAS, Ladislav: *Nacistická národnostní politika na Horním Slezsku v l. 1939-1945*. In: *Slezský sborník*. Opava 1981, č. 1, s. 65.

¹⁶⁷ Rozhovor s prof. Mečislavem Borákem ze dne 22. října 2013.

¹⁶⁸ „*Na základě rozhodnutí Hornoslezského úřadu z Katovic museli ve dnech 23. 24. a 25. října (1939) odevzdati své rádiové přijímače všichni nespolehliví občané, a tak jsme v Karvině jak Češi tak*

v obchodech přednost před Poláky, na závodech dostávali zvláštní příděly, jako sardinky, sýr, víno a cigarety, na úřadech poukazy na šaty, boty i propustky do Protektorátu.¹⁶⁹ Jistou zajímavostí, kterou v souvislosti s volkslistáři a příděly materiálních potřeb uvádí Fryštátská kronika, je informace o černém obchodu, kterého se ze začátku okupace ujímali zejména říšští Němci, kteří prodávali kuřivo, galanterní zboží a textil. Později se však přidávají i volkslistáři, kteří naopak prodávali zejména slaninu, maso a zemědělské produkty. Volkslistáři prodávané produkty mají své opodstatnění ve faktu, že velkou většinu z nich tvořili zemědělci.¹⁷⁰

Jednou s nejtíživějších povinností spjatou s přijetím volkslisty byla branná povinnost¹⁷¹, která se také stala jedním z důvodů, proč se řada občanů snažila zápisu do DVL vyhnout.

Využití vzpomínek pamětníků pro vykreslení událostí vedoucích bezprostředně k přijetí volkslisty je poměrně náročné vzhledem k faktu, že většina pamětníků byla v době možného zápisu do DVL nezletilá a nebyla proto do rozhodování o přijetí nijak zapojena. Přesto je možné u některých pamětníků nalézt letmé zmínky o důvodech, které vedly k přijímání volkslist. Rodiče pana Adolfa Kalety nebyli k přijetí nuceni (rozuměj fyzicky nuceni, neboť psychický nátlak z popisu nelze vyloučit), volkslistu se rozhodli přijmout po rozhovoru se starostou obce Bystřice Klimšou, který je navštívil v jejich domě, kde jim sdělil, že: „*je zapotřebí, abyste přijali volkslistu, neboť všichni, kteří jí podepíší, budou chráněni německými úřady*“ (přijali volkslistu III).¹⁷² Paní Žofie Chlebková, rodačka z Dolních Domaslavic, vzpomíná: „*Němci chtěli naši rodinu vyvést do Německa. Tatínek tak pod tíhou okolností přijal volkslistu. Spousta rodin byla ale vyvezena, hlavně sedláci.*“¹⁷³

Poláci (pokud ovšem nepřijali Volkslistu) až do konce války byli bez možnosti poslechu. Přijímačů jsme už ovšem nedostali“.

Statní okresní archiv Karviná, fond: Místní národní výbor Karviná, poř. č. 135, *Kronika města Karvinné z let polské a německé okupace (1938 – 1945)*, s.103.

¹⁶⁹ Statní okresní archiv Karviná, fond: Archív města Fryštát, poř. č. 123, *Kronika města Fryštátu*, s. 228.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 229-30.

¹⁷¹ Pro důležitost této povinnosti je službě ve wehrmachtu věnována samostatná podkapitola – 3.4.1 Služba ve wehrmachtu.

¹⁷² Rozhovor s panem Adolfem Kaletou ze dne 27. července 2013.

¹⁷³ Rozhovor s paní Žofíí Chlebkovou ze dne 8. srpna 2012.

Dle slov paní Skarabellové k rozhodnutí přispíval i status, který osoby zapsané do DVL zvýhodňoval při přidělování potravin. „Většina lidí měla volkslistu, kdo jí neměl, měl všeho méně.“¹⁷⁴ Tyto příklady ilustrují různý úhel pohledu k totožnému důvodu pro přijetí volkslisty, a to důvodu existenčnímu. Slovy Jablunkovské kroniky: „Příčinou všeho byl strach. Strach o chléb i o holý život.“¹⁷⁵

Existenční prvek hrál zásadní roli při rozhodování o přijetí volkslisty u většiny žadatelů.¹⁷⁶ Při obhajobě tohoto názoru je nutné uvědomit si situaci místních obyvatel. Mezi lidmi žijícími na území Těšínska panovala dlouhotrvající nejistota. Lidé zde v krátké době zakusili vládu tří státních mocností, druhá světová válka s sebou přinesla hospodářské obtíže a zdejší lidé žili ve strachu z vystěhování. Vytvořila se řada zvěstí, kdy mezi ty nejhorší patřily obavy z transportů do koncentračních táborů, jejichž důsledků si byli zdejší lidé dobře vědomi, už jen proto, že nedaleko Těšína se od května 1940 budovala jedna z nejhorších evropských továren na smrt – Osvětim.¹⁷⁷ Nikdo nedokázal předvídat další kroky okupantů a jejich záměry s nově nabitým územím. Lidé netušili, co se stane s těmi, kteří volkslistu nepodepíší.¹⁷⁸ Přijetí volkslisty tak slibovalo ulehčení od zmíněných existenčních obav. Po přijetí volkslisty pocítovala většina zúčastněných určitou úlevu od strachu, který navozovala již samotná realita nacistické okupace.

Není pochopitelně možné stanovit důvod pro přijetí volkslisty u všech žadatelů, a to i přes řadu případů donucování, nátlaku a perzekucí, které s sebou tato akce

Uvádí se, že jen z československé části Těšínska bylo vysídleno 874 polských a 21 českých rodin. Jsou známy vysídlovací transporty z Fryštátu, Dolní Lomné, Milíkova, Hrádku, Jablunkova, Dolních Domaslavic aj.

GAWRECKI, Dan a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000*. Opava 2003, s. 390-1.

¹⁷⁴ Rozhovor s paní Annou Skarabellovou ze dne 7. srpna 2012.

¹⁷⁵ Státní okresní archiv Frýdek – Místek, fond: Městský národní výbor Jablunkov, inv. č. 128, *Kronika Jablunkov* - 1.díl, s. 117.

¹⁷⁶ Jeho význam zdůrazňoval i historik Petr Majer při rozhovoru vedeném na téma Deutsche Volksliste. Rozhovor s Petrem Majerem ze dne 27. července 2013.

¹⁷⁷ Jeden z vůbec prvních transportů do osvětimského koncentračního tábora vyjel 26. června 1940 právě z Těšína.

BORÁK, Mečislav: *Těšín za války a německá okupace*. In: *Český Těšín 1920 – 1989: Válečné a poválečné osudy města*. Opava 2011, s. 34.

¹⁷⁸ MYŠKA, Milan: *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*. Ostrava 1964, s. 50.

přinesla. Je však možno souhlasit s názorem, že u většiny žadatelů o zápis do národnostního soupisu hrál existenční aspekt významnou roli.

I když přijetí volkslisty snižovalo strach a obavy z německého teroru, bylo řadou volkslistářů vnímáno i jako přitěžující, a to ve vztahu k Čechům. Proto se vyskytly i případy: „*kdy volkslistu přijal jen jeden z manželů, aby tím manželé neohrozili svou pozici ani vůči Němcům ani vůči Čechům*“.¹⁷⁹

Pro podání přihlášky hrálo významnou úlohu povolání, což se odráží v sociální skladbě osob, které nejčastěji volkslistu přijímaly. Například zemědělci, živnostníci, důchodci, lidé pracující na dráze¹⁸⁰ byli z podstaty svých profesí nebo sociálního statusu daleko méně odolní vůči nátlaku okupantů. Naproti tomu horníci a dělníci pracující v odvětvích stěžejního válečného významu (převážně v těžkém průmyslu) mohli germanizaci odolávat mnohem jednodušeji, což vyplývalo z omezených možností náhrady těchto pracovních sil.¹⁸¹ Toto tvrzení, často uváděné sekundární literaturou, ovšem nesmí vyvolat dojem, že se horníci a dělníci stali vzhledem ke své profesi nedotknutelnými. I u těchto skupin lze nalézt početné množství volkslistářů, neboť synové horníků a dělníků mohli posílit řady wehrmachtu stejně jako synové chalupníků¹⁸². A i u těchto profesí byl rozdíl v přístupu k volkslistářům (vyšší dávky a mimořádné přiděly cigaret, rybích konzerv, cukru, kořalky a dalších potravin).¹⁸³ Podrobnější popisy jednání s dělníky a horníky během okupace jsou obsaženy v Karvinské kronice, kde se můžeme například v zápiscích z roku 1940 dočíst, že „*Dělnictvo pracující na povrchu závodů dostávalo při špatném počasí teplou černou kávu, horníci v dolech měli kávu vždy u šachty při těžní kleci. Dělníci u koksových pecí dostávali po celý rok čaj*.“ V protikladu k těmto „výhodám“ ovšem uvádí: „*V případě zameškaných řádně neomluvených šichet bylo vůči dělnictvu postupováno bezohledným způsobem. Mnozí z nich dostali se do hornického koncentráku v Lazcích, kde s nimi bylo jednáno nejkrutějším způsobem, nejkratší*

¹⁷⁹ Rozhovor s paní Markétou Cencialovou ze dne 11. dubna 2009.

¹⁸⁰ Pamětnice, jejíž otec za války pracoval u dráhy, uvedla: „*Nikdo se jich ani neptal, jestli chtějí nebo nechtějí volkslistu přijmout, pokud chtěli nadále pracovat, museli podepsat*.“

¹⁸¹ BORÁK, Mečislav: *Fenomén německé volkslisty*. In: PEJČOCH, Ivo a kol.: *Okupace, Kolaborace, Retribuce*. Praha 2010, s. 115.

¹⁸² Tato skutečnost vyplývá mimo jiné např. z článku: *Co s invalidy bývalé německé armády na Těšínsku?* Ostravský úderník, 9. března 1946, roč. II., č. 10, s. 6.

¹⁸³ Statní okresní archiv Karviná, fond: Místní národní výbor Karviná, poř. č. 135, *Kronika města Karvinné z let polské a německé okupace (1938 – 1945)*, s. 179-180.

doba v tomto kárném táboře byla šest týdnů.“ Jednání s horníky tak bylo metodou cukru a biče.¹⁸⁴ Byli s ohledem na hospodářskou potřebnost svého povoláním nepostradatelnými; plynuly jim z něj výhody větší než u jiných zaměstnání (především mimořádné přiděly potravin, zdravotní péče)¹⁸⁵, z čehož vychází tvrzení o větší odolnosti vůči germanizaci. Neznamená to však, že by i u těchto povolání nebyl Němci činěn nátlak na poněmčení, především pak u rodin se syny. Horší pozice při vysvětlování důvodnosti přijetí volkslisty při rehabilitacích po válce je právě odrazem názoru menší míry opodstatněnosti přijetí. O tom, jestli správného, však ve většině případů lze polemizovat.

Stejně jako na jiných územích okupovaných Němci se i na Těšínsku utvořila řada odbojových organizací. Pro domácí odbojovou činnost paradoxně otvíralo mnohdy cestu právě přijetí volkslisty. Volkslistáři se brzy stali významnou složkou odboje proti okupantům a díky předstíranému souhlasu s germanizací požívali výhod, které jim umožňovaly lépe odhalovat úmysly nacistů a poskytovaly větší možnosti k odbojové činnosti. Mezi takovéto výhody patřilo kupříkladu právo vlastnit rozhlasový přijímač, který jim poskytoval možnost šířit zahraniční zprávy mezi sebou i ostatním obyvatelstvem. Volkslistáři také hmotně podporovali válečné zajatce a rodiny vězněných. V případě prozrazení však čekala na volkslistáře zapojené do odboje tvrdá odvěta nacistů, zbavení propůjčených výhod a soud podle zostřených zákonů pro Poláky a Židy.¹⁸⁶ Rozsah, v jakém byli volkslistáři zapojeni do odbojové činnosti, dokumentuje i skutečnost, že tvořili nejméně čtvrtinu všech osob vězněných za odbojovou činnost na Těšínsku.¹⁸⁷

Vlastnictví průkazu volkslisty se mohlo stát pro jejího majitele i skutečností zachraňující život, jak tomu bylo například u životické tragédie. V obci Životice 6. srpna 1944 gestapo povraždilo 36 místních mužů, kteří volkslistu neměli.

¹⁸⁴ Statní okresní archiv Karviná, fond: Místní národní výbor Karviná, poř. č. 135, *Kronika města Karvinné z let polské a německé okupace (1938 – 1945)*, s. 126.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 179-180.

¹⁸⁶ BORÁK, Mečislav: *Na příkaz gestapa: Nacistické válečné zločiny na Těšínsku*. Ostrava 1990, s. 10.

¹⁸⁷ BORÁK, Mečislav: *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948)*. Šenov u Ostravy 1998, s. 138.

Podrobným vylíčením celé této tragédie se zabývá kniha *Svědectví ze Životic*¹⁸⁸. Podstatnými informacemi souvisejícími s předchozím tvrzením jsou okolnosti předcházející popravám, a to především fakt, že příslušníci gestapa prováděli v jednotlivých domech prohlídku a u přítomných mužů vyžadovali potvrzení o zápisu do německé volkslisty. Ti, kteří onen průkaz nevlastnili, byli vyvedeni z domu.¹⁸⁹ Z 36 zavražděných šlo o 27 občanů za války se hlásících k národnosti polské a 8 k české. Pouze jediná z obětí byla zapsána do německé volkslisty III. kategorie, ale k jejímu usmrcení došlo pouze z osobní iniciativy četnického strážníka Sattlera a několika bludovických nacistů; důvodem smrti byla osobní msta.¹⁹⁰

Bylo by ovšem jednostranné uvádět názory a fakta pouze z pohledu samotných volkslistářů. Pro ucelený pohled a především pro obhájení tvrzení, že přijetí volkslisty neznamenal zradu, je třeba i pohled z druhé strany, ze strany těch, kteří volkslistu nepřijali. Tito lidé spadali jednak do nižší kategorie s ohledem na právní postavení (kategorie tzv. chráněnců či poddaných Německé říše viz výše), jednak byli za své rozhodnutí trestáni ať už odesláním na práci do Říše, nebo povinností opustit své byty a přestěhovat se do méně vyhovujících.¹⁹¹

Jednou z pamětnic, jejíž rodina volkslistu nepřijala, byla paní Marta Marošová.¹⁹² Její otec odmítl podepsat volkslistu, s tím, že nemůže podepsat německé občanství, když se narodil v Česku a neumí ani německy. Její dva bratři tak byli ušetřeni služby ve wehrmachtu, ne však válečných útrap, které je nakonec oba stály život. Starší bratr paní Marty byl jakožto vyučený tesař povolán do Berlína na opravu bombardovaných bytů. „*Když se na podzim vrátil, nemohla jsem ho poznat, byl shrbený, hubený, úplně bílý. Popisoval nám, jak těžké to tam bylo v době náletů, bez proudu, všude zima, hlad.*“ Do roka od návratu zemřel ve svých jednadvaceti letech na tuberkulózu. Druhý bratr, mladší, ukončil během války základní školu a chtěl se vyučit obuvníkem. Jenže nebyl plnoletý a rodiče neměli

¹⁸⁸ BORÁK, Mečislav: *Svědectví ze Životic: Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie*. Český Těšín 1999. 175 s.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 67.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 93.

¹⁹¹ Statní okresní archiv Karviná, fond: Archív města Fryštát, poř. č. 123, *Kronika města Fryštátu*, s. 227.

¹⁹² Rozhovor s paní Martou Marošovou ze dne 8. srpna 2012.

volkslistu, a tak byl poslán na práci do dolů, kde brzy zemřel při sesuvu na šachtě. Rodiče paní Marty tak přišli během jednoho roku o dva syny. Paní Marošová konstatuje: „*Bez volkslisty jsme neměli žádná práva, ani lidé, co uměli po našimu nebo česky se s námi nebavili. A tak většinou každý ze strachu volkslistu přijal, sliboval si od toho výhody. Ale jaké výhody to komu přineslo? Byla válka.*“ Z příběhu plyne jistá bezvýhodnost, ve které každá volba vede stejně ke krutým následkům. Situace byla pro všechny stejná. Byla válka, každý se snažil jednat tak, aby se mu podařilo válku přežít a návod neexistoval. I na tomto příběhu je ovšem patrné, jak složité je možné zde mluvit o zradě. Spíše o snaze uchránit sebe a své blízké od strastí, které válka přinesla.

Dalšího z pamětníků, pana Pasterňáka,¹⁹³ se přijetí volkslisty díky studiu na vysoké škole v dřívějším Československu přímo nedotklo, nebyl do ní zapsán ani po návratu z koncentračního tábora, kam se dostal spolu s dalšími vysokoškolskými studenty uvězněnými 17. listopadu 1939. Jako příslušník generace mladých chlapců, kteří museli narukovat poté, co rodiče přijali volkslistu, vnímá její přijetí spíše jako křivdu. „*Rodiče si zjednodušili život, ale synové museli do války.*“ Tento postoj generace branců, kteří museli narukovat, odráží i Jablunkovská kronika, ve které se mimo jiné uvádí: „*Mnozí z nich (branců) proklínali pro přijetí Volkslisty i své rodiče.*“¹⁹⁴ Ve Fryštátské kronice se zase píše: „*Mnoho mladých volkslistářů napravovalo chyby svých rodičů tím, že při nejbližší příležitosti přebíhali na druhou stranu (myšleno ke spojencům).*“¹⁹⁵ I tento pohled je nutno reflektovat, neboť explicitněji než všechny předchozí vyjadřuje, jak málo má přijetí volkslisty co dočinění se zradou, když jejím přijetím byli „obětováni“ vlastní synové, kteří se s germanizací nijak neztotožňovali.

Důležité je i uvědomění si rozdílnosti v postavení Čechů a Poláků v okrese Těšín, jelikož pro každou z těchto národností mělo nepřijetí volkslisty jiné důsledky. Zatímco pro Poláky platily přísné diskriminační zákony, podstatně zjednodušující fyzickou likvidaci tohoto obyvatelstva (jejich vlastnické právo bylo zrušeno, majetky vyvlastněny bez náhrady, u soudu jim bylo zakázáno zastoupení advokátem, z platu

¹⁹³ Rozhovor s panem Pastrňákem ze dne 11. července 2012.

¹⁹⁴ Státní okresní archiv Frýdek – Místek, fond: Městský národní výbor Jablunkov, inv. č. 128, *Kronika Jablunkov* - 1.díl, s. 118.

¹⁹⁵ Státní okresní archiv Karviná, fond: Archiv města Fryštát, poř. č. 123, *Kronika města Fryštátu*, s. 228.

museli odevzdávat 15-ti procentní „daň z příjmu“ atd.). Postavení obyvatelstva české národnosti bylo příznivější z důvodu neexistence právní úpravy jeho poměru vůči Třetí říši. Nebezpečí, které tak hrozilo Polákům, kteří nepřijmou volkslisty, bylo mnohem větší než v případě Čechů. Mečislav Borák uvádí, že ze strany polského obyvatelstva šlo o hrdinství, pokud si za přímého nebezpečí ohrožení života dokázali uchovat svou národnost, což ovšem do značné míry platí i o obyvatelstvu českém.¹⁹⁶

Je jasné, že každý vnímal přijetí volkslisty z jiného úhlu pohledu. Pro některé skýtalo přijetí pocit bezpečí, jiní jej využívali jako zástěrku pro odbojovou činnost. Pro řadu rodin podpis přihlášky znamenal odvody synů, otců a manželů do wehrmachtu. Někteří se proto rozhodli nepodepsat ve snaze zachránit celistvost rodiny. Každý hodnotil neurčitost vzniklé situace dle svého nejlepšího uvážení, neexistoval zde správný nebo špatný přístup.

Přijetí volkslisty se tak dá v konečném důsledku přirovnat k záchraně, ať už národních kořenů, které pouze překryl nátěr volkslisty, či existenční záchrany rodin a jednotlivců před vystěhováním, mučením a smrtí, nebo záchranu ve smyslu posílení odbojového hnutí, kterému volkslista poskytnutím určitých práv pomohla. Nebylo cílem vyvolat ve čtenáři znevážení negativ, které sebou germanizační akce přinesla, ale znevážit jednostranný a mylný postoj ztotožňující volkslistáře se zrádci.

3.4.1 Služba ve wehrmachtu

Nejtěživější povinností spjatou s přijetím volkslisty, především pro příslušníky třetí kategorie, byla vojenská služba ve wehrmachtu, která se také stala jedním z důvodů urychlení celé akce německého národního soupisu. Německá armáda potřebovala nové lidské zdroje k doplňování frontových jednotek, což se přirozeně odrazilo ve stupňování nátlaku na Těšínské obyvatelstvo.¹⁹⁷ Někteří

¹⁹⁶ BORÁK, Mečislav: *Na příkaz gestapa: Nacistické válečné zločiny na Těšínku*. Ostrava 1990, s. 9-10.

Statní okresní archiv Karviná, fond: Archív města Fryštát, poř. č. 123, *Kronika města Fryštátu*, s. 223-4.

¹⁹⁷ BORÁK, Mečislav: *Na příkaz gestapa: Nacistické válečné zločiny na Těšínku*. Ostrava 1990, s. 8.

branci byli odváděni již na základě své slezské národnosti, ještě před vydáním výnosu o volkslistě. Mnohým z nich nebyla později volkslista vůbec přiznána, nebo padli na frontě ještě před rozhodnutím o jejím přiznání.¹⁹⁸

V předchozí kapitole byl zmíněn význam volkslistářů pro domácí odboj. V této kapitole je třeba zdůraznit, že jejich podíl na zahraničním odboji byl ještě výraznější. Přes dvacet tisíc mladých mužů z Těšínska muselo narukovat na frontu, hájit zájmy německé říše.¹⁹⁹ Mnoho z nich padlo v boji nebo zemřelo v zajateckých táborech, ale tisícům se podařilo dostat k vojskům Spojenců a vrátit se po válce v řadách polského, z menší části i československého zahraničního vojska.²⁰⁰

Skutečnost, že ve většině případů šlo o odvod nedobrovolný, již byla v předchozí kapitole doložena vzpomínkami a zápisem z kroniky města Jablunkova. Dalším možným pramenem k podpoření tohoto tvrzení může být například svědectví poskytnuté situační zprávou okresního vedení NSDAP v Těšíně za měsíc listopad 1941. Při evidenci branců ročníku 1924 tehdy odmítla jejich část plnit brannou povinnost, ačkoliv jejich rodiče byli již přijati do třetí skupiny německé volkslisty. *„Mladivší tohoto druhu by musili být přinuceni k vykonání branné služby i proti své vůli, v nejnútnejším případě podle zákonných ustanovení o neplnění branné povinnosti potrestáni.“* Za hlavní problém tohoto přístupu byla považována špatná výchova a slabé německé citění: *„Zatímco mladý Němec, který prošel německou výchovou, přesně ví o důležitosti boje, který musí Německo vést, a cítí také vnitřní povinnost dát se k dispozici tomuto boji, sedmnáctiletý mladík z oddělení III německé volkslisty v důsledku polské nebo české výchovy, i když jsou jeho rodiče Šlonzáci, nebyl nikdy vychován ve směru kladně nakloněném německé říši.“*²⁰¹

Většinu branců tvořili synové rodičů, kteří přijali zápis do německé volkslisty, vesměs třetí kategorie. Pan Adolf Kaleta, jeden z pamětníků, který musel právě na základě přijetí volkslisty jeho rodiči nedobrovolně nastoupit do německé

BORÁK, Mečislav: *Svědectví ze Životic: Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie*. Český Těšín 1999, s. 16.

¹⁹⁸ GAWRECKI, Dan a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000*. Opava 2003, s. 385.

¹⁹⁹ BORÁK, Mečislav: *Těšín za války a německá okupace*. In: Český Těšín 1920-1989: Válečné a poválečné osudy města. Opava 2011, s. 33.

²⁰⁰ BORÁK, Mečislav: *Evropská dimenze dějin Slezska v letech 1938-1945*. In: Jirásek, Zdeněk a kol.: *Evropská dimenze slezských dějin*. Opava 2009, s. 100.

²⁰¹ MYŠKA, Milan: *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*. Ostrava 1964, s. 114-115.

armády v roce 1943, vzpomínal na případy, kdy branci raději utíkali do beskydských lesů, kde se našli před Němci schovat. „*Jednoho takového jsem znal, ale Němci byli ve svém hledání důslední, našli jej a zastřelili.*“ Někteří branci se při dosažení zletilosti snažili získat zpět svou původní českou nebo polskou národnost, za což jim ovšem hrozilo předání gestapu a koncentrační tábor.²⁰² Válečný veterán pan Stanislav Drong (*10.9.1919)²⁰³, narozený v Hrádku ve Slezsku, ve svých vzpomínkách vypráví o hrozbě koncentračního tábora. Když jeho rodiče přijali volkslistu, nesl to velmi těžce: „*Tehdy mi maminka říkala, že byla na sepisování národností a že jsme teď Slezané. Já ji na to odpověděl, že znám národnost českou, polskou, německou, ale nevím, co to je národnost slezská! Vzpomínám si, že jsem chtěl tehdy dokonce zajít na německý úřad a národnost slezskou si nechat změnit. Jenže v práci mi kamarádi řekli, ať to nedělám, že jeden jejich známý to udělal a skončil v koncentračním táboře. Tehdy jsem ještě nevěděl, co to je koncentrák, ale poslechl jsem je,*“ říká Stanislav Drong.²⁰⁴ Z možností, které se brancům nabízely, působil podle slov pana Kalety „*wehrmacht jako šance zachránit si život.*“ Pan Kaleta byl jedním z těch šťastnějších, kterým se podařilo válku přežít. „*Měl jsem to štěstí, že jsem přežil, i když jsem byl 5. listopadu 1944 ve Francii raněn, do své vlasti jsem se vrátil.*“ Dodnes však vzpomíná i na ty, kteří takové štěstí neměli, jako například vojín Alois Magoseik (Macošek), který padl při obhlídce terénu v Dunkerque, „*zde ho německý odstřelovač zasáhl do hlavy, když se trefil do průzoru řidiče. Alois Macošek byl z Třince, kde má na místní škole pamětní desku.*“²⁰⁵

²⁰² BORÁK, Mečislav: *Těšín za války a německá okupace*. In: Český Těšín 1920-1989: Válečné a poválečné osudy města. Opava 2011, s. 32.

²⁰³ MAJER, Petr: *Válečné vzpomínky Stanislava Dronga*. Třinecký Hutník: Týdeník Třineckých železáren, 30. září 2009, roč. 61, č. 39, s. 6.

²⁰⁴ Následoval povolávací rozkaz do německé armády, kde prodělal krátký výcvik a byl odvelen nejprve do Francie a krátce na to na ruskou frontu. Rozhodl se však, že při první příležitosti zběhne, což se mu podařilo a dostal se do ruského zajetí. Později se přihlásil do 1. československého armádního sboru, kterému velel podplukovník Ludvík Svoboda. Byl zařazen na funkci spojaře a prošel s jednotkou bojovou cestu až na československé hranice, na Duklu. Po válce zůstal ještě jeden rok v armádě. Účastnil se tzv. vyčišťovacích bojů proti zbytku ozbrojených skupin na našem území a sloužil také krátce u Hradní stráže. Domů, do Hrádku ve Slezsku, se vrátil v březnu 1946.

MAJER, Petr: *Válečné vzpomínky Stanislava Dronga*. Třinecký Hutník: Týdeník Třineckých železáren, 30. září 2009, roč. 61, č. 39, s. 6.

²⁰⁵ Rozhovor s panem Adolfem Kaletou ze dne 27. července 2013.

Čechům sloužícím v německém wehrmachtu, kteří byli nuceni narukovat na základě přijetí volkslisty, se blíže věnuje například kniha *Češi ve Wehrmachtu: Zamlčené osudy*²⁰⁶, kde je popsán osud osmi Čechů z oblasti Těšínského Slezska a Hlučínska²⁰⁷, kteří se nedobrovolně stali vojáky v německé armádě. Z oblasti Těšínského Slezska jde především o příběhy plukovníka Otmara Malíře, který musel do wehrmachtu narukovat na základě vynuceného podpisu svého otce pod volkslistu III v září 1942.²⁰⁸ Dále pak o Štěpána V., který byl povolán do wehrmachtu ze stejného důvodu, tedy na základě podpisu svého otce pod volkslistu III 9. března 1942.²⁰⁹ Oba tito chlapci museli narukovat, jelikož volkslista se vztahovala i na nezletilé syny: „Bylo mi sice osmnáct, ale plnoletost se tehdy počítala až od jednadvaceti, do armády se však odvádělo právě v osmnácti, v některých případech i o rok dříve.“²¹⁰ Karel P., rodák z Českého Těšína, sám v roce 1941 podepsal volkslistu a „povolávací rozkaz obdržel téměř vzápětí po změně národnosti“.²¹¹ Alois R., pozdější příslušník jednotky horských myslivců, narukoval taktéž na základě toho, že jeho rodiče přistoupili na „slezskou národnost“ a podepsali volkslistu III.²¹²

Osobních příběhů o tom, jak přijetí volkslisty poznamenalo životy mladých chlapců a mužů na Těšínsku, existuje jistě nespočet. Každý je osudový a každý by si zasloužil zaznamenání, bohužel některým vzala válka život a umlčela jejich vyprávění, jiní zestárli a zemřeli, aniž by o svých zážitcích někomu řekli. Někteří

²⁰⁶ EMMERT, František: *Češi ve Wehrmachtu: Zamlčené osudy*. Praha 2005. 197 s.

Kniha je pro čtenáře přínosná zpracováním řady vzpomínek pamětníků, v popisu skutečností týkajících se Těšínska a samotné Deutsche Volksliste však obsahuje řadu faktografických chyb, pro které je na historické půdě velmi kritizována. Viz. např. BORÁK, Mečislav: *Fenomén německé volkslisty*. In: PEJČOCH, Ivo a kol.: *Okupace, Kolaborace, Retribuce*. Praha 2010, s. 111-119.

²⁰⁷ Oblast Hlučínska před rokem 1918 patřila k Německému císařství. Na základě mnichovského diktátu bylo Hlučínsko připojeno k nacistickému Německu jako území „Altreich“. Na jeho obyvatele bylo pohlíženo jako na „bývalé Němce“, protože před rokem 1918 byli po celé generace pruskými a německými občany.

EMMERT, František: *Češi ve Wehrmachtu: Zamlčené osudy*. Praha 2005, s. 12.

Historie, zvyky, tradice – Hlučínsko. In: info.hlucin.com/?page=info_texty&id=7 [cit. 3. 10. 2013]

²⁰⁸ Příběh Plk. Otmara Malíře In: EMMERT, František: *c.d.*, s. 17-33.

²⁰⁹ Příběh Štěpána V.: EMMERT, František: *c.d.*, s. 34-51.

²¹⁰ EMMERT, František: *c.d.*, s. 38.

²¹¹ Tamtéž, s. 61. K životnímu příběhu Karla P. blíže EMMERT, František: *c.d.*, s. 52-73.

²¹² Příběh Aloise R.: EMMERT, František: *c.d.*, s. 104-111.

svými vyprávěními obohatili alespoň rodinné dědictví, jehož součástí se příběhy staly. A tak ty nemnohé příběhy, které se podařilo zaznamenat, by měly být využity v historických publikacích právě pro svůj jedinečný význam.

4 Válečné vypořádání

Druhá světová válka skončila, ale zanechala po sobě tíživý problém národnostní příslušnosti, který sama vytvořila. Zmatené obyvatelstvo československé části Těšínska, které minulost naučila nedůvěře, se nyní muselo potýkat s problémem německé volkslisty a oddělit od sebe ty, kteří převlékli svůj kabát dobrovolně, od těch, kterým doba nasadila okovy. O tom, do jaké míry byl tento přístup k volkslistářům objektivní a jak vypadalo vypořádání se s nimi, se pokusí pojednat následující řádky.

Prvořadým úkolem po skončení války se pro místní národní výbory²¹³ stalo provedení „národní očisty obyvatelstva“. Musely tedy spravedlivě rozhodnout, kdo přijal volkslistu pod nátlakem a kdo dobrovolně. Kolaboranti pak měli být potrestáni.

Pro rozsáhlost území, kterého se problematika volkslisty týká, je následující kapitola převážně věnována samotnému městu Český Těšín, kdy pro doložení pramenných základů problematik jednotlivých kapitol byly využity vesměs prameny pocházející z tohoto města.

4.1 Rozdílný přístup k problému

Již v průběhu 2. světové války započaly diskuze o možném přístupu k problematice německé volkslisty po skončení války. Skutečnost, že v Polsku šlo o problém týkající se několika milionů obyvatel, ovlivnila přístup k jeho vyřešení a vedla k rozdílnému postoji ve vnímání volkslistářů než tomu bylo v Československu, kde problematika zasáhla pouze několik tisíc osob mimo bývalé

²¹³ Zásadní změnou v územně správním členění Československé republiky po 2. světové válce bylo, že správu obcí, okresů i zemí převzaly místo dřívějších úřadů národní výbory, které směšovaly kompetence orgánů státní správy i samosprávy. Národní výbory byly politické a správní orgány, ve kterých získali v prvních měsících po osvobození převahu komunisté.

GAWRECKI, Dan a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000*. Opava 2003, s. 409, 412.

protektorátní území a stala se tak pro vládu okrajovou záležitostí. V debatách o DVL byl zdůrazňován především rozdíl mezi přijetím německé národnosti na územích včleněných do Říše (okres Těšín) a územím Generálního gouvernementu, kde tento krok mohl být považován za zradu národa. Podobně tomu bylo při srovnání poměrů na Těšínsku s poměry v Protektorátu Čechy a Morava. Na rozdíl od poválečných polských úřadů ty československé však tuto odlišnost okupačních poměrů reflektovaly opožděně.²¹⁴

Memorandum Delegatury vlády Polské republiky napojené na exilovou vládu v Londýně konstatovalo, že poněmčování prostřednictvím volkslisty bylo jen formální, např. obyvatelé Horního Slezska neměli na vybranou. Navíc zdůrazňovalo, že přijetí volkslisty bylo Polákům doporučováno katolickým klérem i londýnskou exilovou vládou. Osoby zapsané do III. a IV. kategorie DVL měly být po válce považovány za Poláky, pouze sporné případy se měly individuálně prozkoumat. Podobné stanovisko zaujala i levicová Polská dělnická strana, která nepovažovala přijetí volkslisty za zradu, ale pouze za okolnostmi vynucený taktický manévr, který místním obyvatelům umožnil přežít a účast v odboji.²¹⁵

Na bývalém protektorátním území byli volkslistáři považováni za zrádce. Tento postoj se odrážel v jednání úřadů, kdy na mnoha místech s nimi bylo zacházeno jako s Němci, museli nosit označení na oděvu, dostávali se do internačních táborů, hrozily jim lidové soudy i nařízení o odsunu. Jejich počet na československém Těšínsku se odhadoval na víc než sto tisíc osob a otázka vyřešení jejich státního občanství se stávala předmětem politických zápasů té doby. V souvislosti s blížícími se volbami zaujala vůči volkslistářům vstřícný postoj zvláště komunistická strana, neboť v nich spatřovala potencionální voliče. Politické názory volkslistáře tak mohly mnohdy ovlivnit rychlost rehabilitace. I po navrácení občanství však patřili bývalí volkslistáři k podezřelým občanům, které nastupující komunistický režim různým

²¹⁴ BORÁK, Mečislav: *Fenomén německé volkslisty*. In: PEJČOCH, Ivo a kol.: *Okupace, Kolaborace, Retribuce*. Praha 2010, s. 118.

²¹⁵ BORÁK, Mečislav: *Fenomén německé volkslisty*. In: PEJČOCH, Ivo a kol.: *Okupace, Kolaborace, Retribuce*. Praha 2010, s. 118.

PALLAS, Ladislav: *Nacistická národnostní politika na Horním Slezsku v l. 1939-1945*. In: *Slezský sborník*. Opava 1981, č. 1, s. 61-62.

způsobem dále šikanoval, např. zařazováním odvedenců k jednotkám pomocných technických praporů.²¹⁶

O prvních dnech na osvobozeném Těšínsku máme málo zpráv. Dochované polské i české prameny se ovšem shodují v tvrzeních, že ihned po vyhnání okupantů začaly v řadě obcí vznikat polské komisariáty a milice a na domech se objevovaly polské vlajky. V prvních dnech po válce tak nebylo místním občanům jasné, kdo bude na tomto území vládnout dál. Nejistotu této otázky záhy zodpověděli Sověti oficiálním předáním správy nad bývalým československým územím Těšínska československé administrativě. Území bylo zajištěno jednotkami Národní bezpečnosti a československou armádou.²¹⁷

Destabilizace československého Těšínska v posledních několika desetiletích vyvolala v místních lidech skepsi vůči nové vládě. Obavy z budoucnosti znovu vedly k přesunům v národnostní struktuře. Řada osob před válkou se hlásících k národnosti polské nyní před úřady deklarovala své češství v očekávání zlepšení své životní situace, stejně jako za okupace při vynuceném příklonu k německému.²¹⁸

4.2 Separace Němců

Bezprostředně po válce bylo v Československu, československou část Těšínska nevyjímaje, pod vlnou silného odporu zahájen proces separace Němců a přípravy na jejich transport do Německa.²¹⁹ Problém nastal v otázce identifikace volkslistářů.

²¹⁶ BORÁK, Mečislav: *Fenomén německé volkslisty*. In: PEJČOCH, Ivo a kol.: *Okupace, Kolaborace, Retribuce*. Praha 2010, s. 118-9.

Rozhovor s profesorem Mečislavem Borákem ze dne 22. října 2013.

²¹⁷ FRIEDL, Jiří: *K pokusům o odsun tzv. polských okupantů z Těšínska po druhé světové válce*. In: PEJČOCH, Ivo a kol.: *Okupace, Kolaborace, Retribuce*. Praha 2010, s. 264.

²¹⁸ BORÁK, Mečislav: *Fenomén německé volkslisty*. In: PEJČOCH, Ivo a kol.: *Okupace, Kolaborace, Retribuce*. Praha 2010, s. 118-9.

²¹⁹ Rámcová pravidla postupu vůči německému obyvatelstvu stanovil oficiálně 5. dubna 1945 Košický vládní program. Německé obyvatelstvo bylo jako celek zbaveno politických práv. Němci, kteří byli dekretem z 2. srpna 1945 č. 33Sb. zbaveni československého státního občanství, pozbyli i veškerá občanská práva.

Na otázku v té době velmi frekventovanou „Kdo jsou tito lidé?“ odpověděl na veřejné schůzi KSČ v Českém Těšíně 9. října 1945 komunistický poslanec Vilém Nový: „*My volkslistářů nevidíme. Máme na Těšínsku jen Čechy, Poláky a Němce. Volkslistáři I a II jsou Němci, proto musí pryč.*“²²⁰ Zde je třeba si uvědomit, že ustanovování rehabilitačních komisí jakožto zvoleného východiska pro vyřešení problematiky volkslist se nezačalo realizovat hned v prvních dnech po osvobození, přesto bylo třeba již v této době zaujmout určité stanovisko, které alespoň dočasně zabezpečovalo fungování kraje. A zvoleným „rychlým“ přístupem, s odkazem na citovaný výrok, bylo právě oddělení volkslistářů I. a II. kategorie a volkslistářů III. a IV. kategorie. O tom, že byl pro svou jednoduchost tento postup využíván, se můžeme přesvědčit například při čtení Ostravského úderníku: „*Pensistům Volkslistářům č. 3 a 4 se bude deputátní uhlí vydávati bez obtíží.*“²²¹ nebo „*Dělníkům u společnosti Orlová-Lazy s Volkslistami 3 a 4 bylo strženo s mezd 15 proc.*“²²²

I přes dobové přesvědčení o ničemnosti každého Němce bylo prvotní nutností zatknout a oddělit od ostatních ty, u kterých bylo známo jakékoli provinění proti slovanskému obyvatelstvu a Československé republice během války. Na české straně Těšína byli tito Němci bezpečnostními orgány odvedeni do bývalého zajateckého tábora u Olzy.²²³ Těšínské noviny uveřejnily 22. září 1945 reportáž z tohoto tábora v Českém Těšíně, v níž jsou vyličené životní podmínky zajatců. „*Stravují se na potravinové lístky, jedenkrát týdně je jim povolena návštěva, po práci zahazují kryty v Komenského sadech, které nechali Němci za okupace vykopat. Mají zde čisté, obytné místnosti, umývárny, sprchy s horkou vodou, dokonce parní lázně. Zahraniční tisk i rozhlas mluvící o zacházení s Němci v ČSR by se měl podívat do Českého Těšína, viděli by, že nejednáme tak, jak jednali Němci, vyžadujeme od nich kázeň*

ŽÁČEK, Rudolf: *Politika československého státu vůči národním menšinám v letech 1945-1948*. In: *Minulost a současnost národnostních menšin na Těšínsku*. Český Těšín 2001, s. 85.

²²⁰ PLÁČKOVÁ, Magda: *Politický, sociální a národnostní vývoj obyvatelstva v Českém Těšíně v letech 1945-1948*. In: GROBELNÝ, Andělín: *Český Těšín: 50 let městem*. Studie a materiály k minulosti a výstavbě města. Ostrava 1973, s. 96.

In: Čepelák B. a kol.: *Český Těšín: 50 let městem: Studie a materiály k minulosti a výstavbě města*. Ostrava 1973, s. 96.

²²¹ *Na pásu týdne*. Ostravský úderník, 22. září 1945, roč. I., č. 11, s. 6.

²²² Tamtéž.

²²³ Státní okresní archiv Karviná, fond: Archiv města Český Těšín, evid. č. 187, inv. č. 81, *Kronika města Český Těšín z roku 1945*, s. 36.

*jako od svých občanů a omezena je jen jejich svoboda pohybu, a to nám nikdo nemůže mít za zlé.*²²⁴ Vzpomínky pamětníků ovšem naznačují jistou zkreslenost otištěných informací. Paní Piková, manželka jednoho z vězňů v těšínském lágru, uvedla: *„Nemohla jsem ho navštěvovat, pustili k němu jen naši dceru Martu, která byla v té době ještě malá. Vězni v lágru trpěli hladu, nebili je, ale umírali hladu. A tak jsem doma vždycky pokrájela chleba, osmažila ho, nakrájela na kostky a dávala Martičce do kapsy, ta z toho měla vždycky celý kabát mastný.*²²⁵ Pamětníci se shodují v tvrzeních o špatných hygienických podmínkách panujících v táboře (štěnice, nemožnost prát si oblečení ad.) a hladu, kterým vězni trpěli, někteří pak uvádí i fyzické násilí. K návštěvě vězně v lágru bylo potřeba si vyřídit potvrzení na národním výboru. Bylo zakázáno vězňům nosit jídlo, proto se pamětníci zmiňují o častém pašování jídla. Pouze občasně bylo dovoleno vězňům donést čisté oblečení. Podmínky věznění tedy nebyly ve vzpomínkách pamětníků ani zdaleka shodné s informacemi uvedenými v tisku dne 22. září 1945.

Do zajateckého tábora byla umístěna pouze část Němců a Volkslistářů I. a II. kategorie, zbylá část byla ponechána na svobodě, ne však bez jistých omezení. Jedním z nich byla povinnost nosit na svém oblečení označení „N“. Kronika města Český Těšín uvádí, že to bylo z důvodů bezpečnosti a také jako zcela nepatrná odvěta za nacistické jednání vůči Židům a Polákům.²²⁶ O tomto nařízení píše i Těšínské noviny z 12. října 1945. Osoby, kterých se nařízení týká, byly označeny termínem *„všichni Němci „volkslistáři“ číslo I, II“*.²²⁷ O tom, jak silný satisfakční význam mělo označení písmenem „N“, se můžeme přesvědčit v článku *Udělejte pořádek s Němci*, otištěný 14. srpna 1945 v Ostravském úderníku, kdy *„Horníci z Trojice žádají, aby všichni Němci, kteří ještě dnes chodí bez označení „N“ byli vzati do koncentračních táborů. Konkrétně to jsou z našeho závodu: Pavel Dluhoš, Urbančík, Milík a jiní.*²²⁸

Povinné označení zmiňuje také několik pamětníků. Paní Cencialová, které bylo v roce 1945 dvacet tři let, vypráví: *„Ušila jsem si krásné černé „N“ a nosila ho.*

²²⁴ *Němci za ostnatým drátem*. Těšínské noviny, 22. září 1945, roč. I, č. 62-63, s. 2.

²²⁵ Rozhovor s paní Marií Pikovou v Českém Těšíně dne 8. srpna 2012.

²²⁶ Statní okresní archiv Karviná, fond: Archiv města Český Těšín, evid. č. 187, inv. č. 81, *Kronika města Český Těšín z roku 1945*, s. 36.

²²⁷ *Porádek mezi Němci na Těšínsku*. Těšínské noviny, 12. října 1945, roč. I., č. 78, s. 2.

²²⁸ *Udělejte pořádek s Němci*. Ostravský úderník, 14. srpna 1945, roč. I. č. 6, s. 3.

Ale jednou, když jsem šla v sobotu na trh, nevzala jsem si ho. Říkala jsem si, že je sobota a nejdů nikam daleko, není to snad vůbec třeba. Ale už u budovy těšínského gymnázia mě zastavila městská hlídka. Musela jsem předložit svůj průkaz a byla jsem vyzvána, ať ukážu své označení „N“. Protože jsem ho neměla, byla jsem předána do rukou četníka. Ten mne odvedl na národní výbor. Tam byli lidé chápavější. Řekli mi, ať se vrátím domů a vezmu si své „N“. Žádnou pokutu za svou nerozvážnost jsem neobdržela.“. Označení, jež bylo již samo o sobě ponižující, v sobě neslo i jisté omezení svobodného pohybu, kdy kupříkladu zakazovalo jeho nositelům jezdit vlaky a autobusy. Paní Piková, jejíž manžel byl později uvězněn v Ostravě, přiznala, že před cestou za ním musela své označení vždy schovat, jinak by nemohla nasednout do vlaku.

Označení „N“ však nebylo jediným omezením pro „Němce“ zůstávající na svobodě. Těšínské noviny píší o povinnosti nástupu k pracovní činnosti a zmiňují, že v případě neuposlechnutí hrozil odvod do pracovního tábora.²²⁹ Paní Cencialová vzpomíná, že po válce musela pracovat na opravě železnice v Českém Těšíně. Později si našla práci v opravě deštníků Žida Bergmana²³⁰, ze které byla nucena odvádět 25% z platu národnímu výboru jako sankci za své „němectví“. Další pamětníci pak uvádí nemožnost podnikání, neboť Němcům nebyly neudělovány živnostenské průkazy.

„Černobílý názor“, který se utvořil bezprostředně po válce o striktní klasifikaci volkslistářů, vyplývající z kategorie vlastněné volkslisty, se naštěstí nestal dogmatem pro rehabilitační komisi a řada volkslistářů I a II byla rehabilitována.²³¹

²²⁹ *Pořádek mezi Němci na Těšínsku*. Těšínské noviny, 12. října 1945, roč. I., č. 78, s. 2.

²³⁰ Rozhovor s paní Markétou Cencialovou ze dne 11. dubna 2009.

²³¹ Dokladem této skutečnosti mohou být i případy paní Markéty Cencialové nebo paní Marie Pikové, jejichž celé životní příběhy jsou uvedeny v příloze práce.

4.3 Aktuální společenské otázky na novinovém papíře

Tiskoviny, řešící aktuální společenské otázky a problémy, ve svých člancích vždy určitým způsobem odrážejí dobovou atmosféru. Výjimku netvoří ani poválečná léta v Československu. Jedná se tak o jeden z mnoha pohledů, který se pro studium přístupu k volkslistářům nabízí. Excerpovaným tiskem jsou *Těšínské noviny*, poukazující na celkovou situaci po druhé světové válce převážně v Českém Těšíně a jeho okolí, a *Ostravský úderník*, deklarující význam procesu národní očisty pro hornické prostředí. Ačkoli je celá následující podkapitola věnována problematice tiskovin, informace čerpané z daných periodik překračují její rozsah a jsou tedy využity i v jiných podkapitolách.

Odpor k Němcům, který po skončení druhé světové války zasáhl celý svět, s sebou na české Těšínsko přináší i silný odpor k lidem I. a II. kategorie volkslisty. Právě tito „nově vytvoření Němci“ jsou podrobováni ostré kritice a projevům nenávisti. Jedním z důkazů tohoto tvrzení může být článek *Místní zastánci Němců* uveřejněný v Těšínských novinách z 31. srpna 1945²³², kde se můžeme dočíst o kritice vypočítavosti přijímání volkslist, kdy žadateli šlo jen o jeho majetek a vlastní blaho: „*Vždyť on byl dvacet let členem Matice a Volkslistu 1 dostal jen proto, že měl německé školy a zůstal zde, aby uchránil svou živnost. A oni mu tu živnost ti zlí Čechové chtějí vzít. Vždyť on bude zase Čechem a vstoupí do Matice, a kdyby přišli za týden Poláci, tak bude Polákem a vstoupí do Matice zase k nim.*“²³³ Článek reaguje na velmi častý jev spojený s problematikou volkslistářů; lidově jej lze nazvat převlékání kabátu. Lidé, kteří se velmi rychle přizpůsobovali každé nové formě vlády a kteří se často bez skrupulí stávali oddanými posluhovači nastoleného režimu, který se navíc na Těšínsku během jedné generace změnil hned pětkrát, byli pranýřováni nejvíce. Horlivé nadšení pro každý režim bylo symbolem falše. A tyto výčitky bývají s hořkostí uváděny jak v tisku, tak v literatuře i mezi pamětníky.

Stejně tak se v Těšínských novinách objevují články poukazující na chování blíže neurčených obyvatel: „...*jistá paní z Českého Těšína...*“ s popisem jejich nevhodného chování za války: „*Zastavovala české děti, proč nezdraví „Heil Hitler!*

²³² *Místní zastánci Němců*. Těšínské noviny, 31. srpna 1945, roč. I., č. 43, s. 1-2.

²³³ Tamtéž.

Jezdila vlakem II. třídou a sháněla usvědčující materiál proti Čechům...“ a doplněně otázkou, zda budou tito lidé rehabilitováni.²³⁴

Rovněž lze v Těšínských novinách nalézt články poukazující na nespravedlivé intervence ve prospěch lidí, kteří si to podle mnoha svědectví a dokladů nezasloužili. Opět jde o člověka falešného, střídajícího „*svou národnost jako punčochy*“. Jistá paní, údajně horlivá Němka volkslisty číslo II, měla být zajištěna, avšak na přímluvu jistého pána u vyšetřovací komise zatčena nebyla, jelikož údajně musela pečovat o svou starou matku. „*O svou matku se však nikdy nestarala, naopak tato musila dělat služku parádivé dceři, která nic nedělá, jenom se strojí a chodí po procházkách.*“²³⁵ V dalším případě šlo o Němce, kteří byli zatčeni z nařízení Okresního národního výboru a dopraveni do lágrů, odkud je však ihned propustili.²³⁶ Intervence ve prospěch Němců (v tomto případě i volkslistářů) nebyly jevem výjimečným, ale ani schvalovaným. Morální odsuzování interventů se nedělo pouze v individuální rovině. Například v podnikové radě Severní dráhy Ferdinandovy bylo ujednáno, že vyšetřující orgány Stráže národní bezpečnosti budou požádány, aby sdělily jména těch zaměstnanců, kteří intervenovali za zajištěné Němce a usilovali o jejich rehabilitaci svými podpisy.²³⁷ Není ovšem možné se zatvrdit v přesvědčení, které dokládají uvedené příklady; tedy, že každá intervence byla nemístná a zasluhovala potrestání. Příkladem takové jistě opodstatněné intervence může být příběh paní Skarabellové, která ve vyprávění o svém manželovi (vlastnil volkslistu II), který byl po skončení války vězněn v těšínském lágru, uvedla, že „*Život mu zachránila přímluva italských zajatců vězněných Němci za války v Těšíně, kterým pomáhal během války, především tím, že jim nosil jídlo.*“ Vydali svědectví (podepsali dokument) na jehož základě byl manžel paní Skarabellové osvobozen.

Proces národní očisty se nevyhnul ani hornickému prostředí. Mohlo by se zdát, že v tomto prostředí musel působit dokonce kontroverzněji, vzhledem k všeobecně přijímanému faktu, že horníci byli jedním z odolnějších povolání vůči germanizačnímu procesu, neboť se za ně nedostávalo rovnocenné pracovní

²³⁴ *Bude rehabilitována?* Těšínské noviny, 31. srpna 1945, roč. I., č. 43, s. 3.

²³⁵ *Ty nešťastné intervence.* Těšínské noviny, 31. srpna 1945, roč. I., č. 43, s. 3.

²³⁶ Tamtéž.

²³⁷ *Někteří naši lidé brzy zapominají.* Ostravský úderník, 26. ledna 1946, roč. II., č. 4, s. 8.

náhrady.²³⁸ Ale i když zde bylo vyšší procento osob bez volkslisty než u jiných povolání (zemědělci, řemeslníci, železničáři), neznamená to, že by tento sektor nebyl germanizací zasažen. Nejvýznamnější případy řešené v rámci rehabilitace, které se dostaly až před Hornický soud v Moravské Ostravě, byly průběžně publikovány v Ostravském úderníku.²³⁹ V těchto článcích bylo uváděno jméno žalovaného, stručný popis důvodu obžaloby, případně i svědecké výpovědi, vlastní obhajoba a rozsudek, i to, zda je žalovaný dále hoden pracovat v českém hornictví.

Jak už bylo zmíněno, jednou z nejtěživějších povinností spojenou s přijetím volkslisty byla pro muže služba ve wehrmachtu. Po válce se ti, kteří nepadli na bojišti, vraceli zpět domů. Ne všichni ovšem bez fyzických následků války. Ostravský úderník v jednom ze svých článků informuje právě o této nastalé situaci. Invalidé vracející se z války byli před jejím vypuknutím zaměstnanci místních závodů, kde mnohdy pracovali jejich otcové. Žádali o přijetí zpět, ovšem na pozice, které by odpovídaly jejich zdravotnímu omezení. Noviny referují o možném řešení nastalé situace, navrženém závodní radou jámy Jan v Karviné, kterým bylo zřízení ústavu, v němž by byli tito váleční invalidé přeškoleni na jiný pracovní obor.²⁴⁰

Těchto několik málo ukázek témat dobových článků alespoň částečně ilustruje nastalou poválečnou situaci v souvislosti s problematikou volkslisty. Autentičnost informací řešících aktuální poválečné otázky poukázala na palčivost existence volkslisty v poválečných letech, ovlivňující životy lidí na československé části Těšínska.

²³⁸ GAWRECKI, Dan a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000*. Opava 2003, s. 385.

²³⁹ například: *Čestný hornický soud zasedal*. Ostravský úderník, 26. ledna 1946, roč. II., č. 4, s. 8.

Před čestným hornickým soudem. Ostravský úderník, 9. března 1946, roč. II., č. 10, s. 4.

Není hoden pracovat v českém hornictví... Ostravský úderník, 23. března 1946, roč. II. č. 12, s. 4.

Čestný hornický soud v Mor. Ostravě. Ostravský úderník, 30. března 1946, roč. II., č. 13, s. 4.

Dal zavřít ženy do koncentráku. Ostravský úderník, 4. července 1946, roč. II., č. 27, s. 6. a řada dalších článků.

²⁴⁰ *Co s invalidy bývalé německé armády na Těšínsku?* Ostravský úderník, 9. března 1946, roč. II., č. 10, s. 6.

4.4 Dekrety prezidenta republiky

S otázkou volkslisty se nutně musely potýkat i tzv. Benešovy dekrety, jejichž úkolem bylo bezprostředně po osvobození právně zajistit obnovu hospodářského, politického a sociálního systému Československa.²⁴¹ Řešením otázek týkajících se volkslistářů se konkrétně zabývaly tři z dekretů.

Prvním z nich je ústavní dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., vydaný 19. června 1945, známý též jako tzv. velký retribuční dekret. Týká se potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a otázky zřízení mimořádných lidových soudů.²⁴² Spojitost s tématem volkslistářů je sice jen okrajová, ale jelikož jedna z následujících kapitol pojednává o Mimořádném lidovém soudu v Ostravě, je na místě tento dekret alespoň zmínit pro pozdější návaznost na tuto kapitolu.

Druhým dekretem, pro otázku volkslistářů mnohem zásadnějším, je pak ústavní dekret prezidenta republiky č. 33/ 1945 Sb., vydaný 2. srpna 1945, o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské.²⁴³ Pod tuto problematiku totiž přímo spadají volkslistáři československé části bývalého okresu Těšín. Právě tento dekret uvádí, koho se tato otázka týká: „*Češi, Slováci a příslušníci jiných slovanských národů, kteří se v době zvýšeného ohrožení republiky přihlásili za Němce, jsouce donuceni nátlakem, nebo okolnostmi zvláštního zřetele hodnými, schválí-li ministerstvo vnitra osvědčení o národní spolehlivosti, které vydá příslušný okresní národní výbor po přezkoumání uvedených skutečností (§1, odst. 4).*“²⁴⁴

Jeden z článků Těšínských novin ze dne 13. září 1945, zabývající se zmíněným dekretem, podává odpověď na otázku, proč je třeba individuálního prošetření každé jednotlivé osoby, která přijala německou volkslistu, ačkoli se jedná o problém postihující nemalý počet obyvatel československého území bývalého

²⁴¹ JECH, Karel, KUKLÍK, Jan a MIKULE, Vladimír: *Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky: studie a dokumenty 1940-1945*. Praha 2003, s. 19.

²⁴² Celé znění tohoto dekretu je obsaženo v knize: JECH, Karel, KUKLÍK, Jan a MIKULE, Vladimír: *c.d.*, s. 248-259.

²⁴³ Celé znění tohoto dekretu je obsaženo v knize: JECH, Karel, KUKLÍK, Jan a MIKULE, Vladimír: *c.d.*, s. 314-317.

²⁴⁴ *Státní občanství majitelů t. zv. Volkslist*. Těšínské noviny, 13. září 1945. roč. I, č. 54, s. 3.

okresu Těšín. Podstata této odpovědi spočívá v předpokladu, že o dostatečně omluvitelný čin by šlo pouze v případě, pokud by všechny osoby, jež volkslistu nepřijaly, byly následně postiženy majetkovou či osobní újmou. Tak tomu ovšem v případě volkslistářů na Těšínsku nebylo, a proto dekret stanovuje stěžejní zásadu přezkoumání jednotlivých případů.²⁴⁵

Volkslistáři, kteří mohli prokázat, že byli nuceni přijmout volkslistu, jelikož byli během války ohrožováni jakoukoli formou nátlaku, ať už hrozbami odejmutí majetku, vyhnáním z práce či ohrožováním existence své nebo své rodiny, ale nijak se během války neprovinili proti českému ani slovenskému národu a zůstali věrni Československé republice, byli rehabilitováni a získali zpět československé občanství.²⁴⁶

K úplnému dokončení očisty na Těšínsku pak dopomohl poslední ze zmíněných dekretů, a to ústavní dekret prezidenta republiky č. 138/1945 Sb., vydaný dne 27. října 1945, o trestání německých provinění proti národní cti (tzv. malý retribuční dekret),²⁴⁷ který umožňoval postihnout administrativní cestou drobnější provinění, která nebyla postižitelná soudně. Přijetí volkslisty patřilo právě k takovým proviněním. Šlo tedy o potrestání těch osob, kterým bylo prokázáno dobrovolné přijetí volkslisty spolu s přečiny, jakými byla účast v nacistických organizacích, německé smýšlení či politická činnost v době války.²⁴⁸

4.5 Rehabilitační komise

Volkslista se stala nejpálčivějším problémem Těšínska po skončení války. Lidé zatížení jejím přijetím se pro okolní společnost stali nekompetentními pro výkon

²⁴⁵ *Státní občanství majitelů t. zv. Volkslist.* Těšínské noviny, 13. září 1945. roč. I, č. 54, s. 3.

²⁴⁶ *Státní občanství majitelů t. zv. Volkslist.* Těšínské noviny, 13. září 1945. roč. I, č. 54, s. 3.

§2 odst. 1 Ústavního dekretu prezidenta republiky č. 33/1945 Sb.

²⁴⁷ Celé znění tohoto dekretu je obsaženo v knize: JECH, Karel, KUKLÍK, Jan a MIKULE, Vladimír: *Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky: studie a dokumenty 1940-1945.* Praha 2003, s. 406-408.

²⁴⁸ BORÁK, Mečislav: *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948).* Šenov u Ostravy 1998, s. 140.

svého povolání, nebylo jim umožněno pobírat rentu, byli odděleni od společnosti nálepkou nespolehlivosti a nedůvěryhodnosti. Potřeba rehabilitace osob zatížených „*znaméním Kainovým, nešťastnou volkslistou*“ se stala nutností pro fungování celé těšínské společnosti.²⁴⁹ O urychlení procesu rehabilitace tak žádali především sami občané. Dokazuje to i rezoluce přijatá na schůzi občanů Těšínska a Jablunkovska 11. září 1945²⁵⁰, v níž je výslovně požadováno urychlení rehabilitací, jelikož „*pokud není rehabilitace provedena, trpí tím celý kraj, nejen morálně, ale i hmotně.*“²⁵¹

Již v červenci 1945 začali volkslistáři, kteří o rehabilitaci požádali, dostávat zvláštní legitimace, které měly sloužit jako dočasný občanský průkaz do doby, než získají dekret o státním občanství. Zároveň se v nich potvrzovalo, že se na ně nevztahují omezení jako na Němce.²⁵²

Těšínské noviny 20. listopadu 1945 informují: „*Před několika měsíci, ve smyslu dekretu prezidenta republiky byla u Okresního národního výboru v Českém Těšíně ustavena pětičlenná rehabilitační komise, která byla pověřena přípravnými pracemi. Také u všech místních národních výborů ustaveny prověřovací komise, v nichž jsou zastoupeny všechny politické strany.*“²⁵³ Úkolem této komise bylo provést soupis všech volkslistářů a individuálně zhodnotit jejich činy a chování během okupace, podepřené doloženými skutečnostmi. Následně předat výsledky šetření rehabilitační komisi, která měla na základě dostupných informací rozhodnout, kdo z místních obyvatel přijal volkslistu pod nátlakem a kdo dobrovolně.²⁵⁴

Pro zpřesnění práce místních prověřovacích komisí byla vytvořena tzv. létačí kontrolní komise, která sloužila ke kontrole jejich činnosti. Byla složená ze zástupce Zemského národního výboru, Okresního národního výboru a jednoho člena odpovědného za řádný a nerušený chod vyšetřování.²⁵⁵

²⁴⁹ *Zprávy z kraje: Urychlete rehabilitaci.* Těšínské noviny, 13. září 1945, roč. I., č. 54, s. 2.

²⁵⁰ Schůze svolaná všemi politickými stranami, konaná 11.9.1945 v Dělnickém domě v Třinci.

²⁵¹ *Zprávy z kraje: Urychlete rehabilitaci.* Těšínské noviny, 13. září 1945, roč. I., č. 54, s. 2.

²⁵² BORÁK, Mečislav: *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948).* Šenov u Ostravy 1998, s. 139.

²⁵³ *Do vánoc bude provedena rehabilitace: Zřízeno šest okrskových rehabilitačních komisí.* Těšínské noviny, 20. listopadu 1945, roč. I., č. 110, s. 1.

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ Tamtéž.

Od 16. října 1945 se již v každém výtisku Těšínských novin objevují seznamy osob navržených k rehabilitaci spolu s výzvou ke spoluobčanům, aby seznamy bedlivě sledovali a v případě námitek se obraceli na prověřovací komisi.

V listopadu 1945 byla šetření místních prověřovacích komisí již u svého konce a žádosti byly následně postupovány okresní rehabilitační komisí. Velkým problémem se však stal počet žádostí, kterých bylo přes padesát tisíc. Jedna dosud ustanovená rehabilitační komise by na toto množství materiálu nestačila, a tak podal její předseda dr. Komárek návrh na její rozšíření, podepřený nutnou potřebou urychlit celý proces rehabilitace. Návrh byl schválen, československý okres byl na jeho základě rozdělen do šesti okrsků. Tím byly vytvořeny dvě komise v Českém Těšíně a po jedné v Třinci, Jablunkově, Hnojníku a Bludovicích. *„Každá komise je čtyřčlenná, složená ze zástupců všech politických stran a jednoho pozorovatele bezpečnostní stráže místa, které se bude právě projednávat. Všechny okresní rehabilitační komise začnou fungovat současně a okamžitě, takže se očekává, že do vánoc (1945) převážná většina žádostí bude vyřízena.“* První oficiální pracovní schůze těchto komisí se konala 20. listopadu 1945. Následně pak komise pravidelně zasedaly vždy třikrát týdně, vždy v pondělí, úterý a středu.²⁵⁶

Značný zájem veřejnosti o činnost komise na československém Těšíně dokazuje článek Těšínských novin popisující její běžný úřední den: *„Předseda komise bere do rukou jeden arch za druhým, čte nahlas jméno, data narození, příslušnost, byl-li členem nějaké fašistické neb nacistické složky a potom koluje žádost jmenovaného z ruky do ruky, je zkoumána fotografie, která je ke každé žádosti přiložena, a členové se vyjadřují, pokud žadatele znají, o jeho chování v době okupace, před ní i nyní při osvobození.“* V den, kdy se autor článku účastnil zasedání komise, byly projednávány pouze žádosti volkslistářů č. III a IV.²⁵⁷ *„Kdo je mezi těmito lidmi? Opět všechny vrstvy. Doktor je přiložen k řezníkovi, železničář vedle domovnice, posluhovačka s kamelotem a mezi tím děti obojího pohlaví. Důvod k přijetí volkslisty? Různé a člověk z vnitrozemí by řekl, že malicherné. Snad nejepochopitelnější důvod je, aby si člověk starý udržel pensi.“*²⁵⁸ Přijetí volkslisty bylo pochopitelné u osob, kterým by odmítnutím volkslisty hrozilo vyvlastnění

²⁵⁶ *Do vánoc bude provedena rehabilitace: Zřízeno šest okrskových rehabilitačních komisí.* Těšínské noviny, 20. listopadu 1945, roč. I., č. 110, s. 1.

²⁵⁷ *Rehabilitační komise zasedá.* Těšínské noviny, 20. září 1945, roč. I., č. 60, s. 3.

²⁵⁸ Tamtéž.

majetku, ztráta koncese nebo jiné ohrožení jejich rodiny (patřili sem zvláště zemědělci, obchodníci, živnostníci, důchodci).²⁵⁹ „Méně pochopitelné je, proč o ni (volkslistu) žádal třeba strojník, bez vlastní živnosti, který by se byl jistě uživil i bez volkslisty a jako důvod udává ohrožení existence.“²⁶⁰ Přijetí volkslisty v takovýchto případech působilo podezřele, neboť nešlo o osoby existenčně ohrožené, ale naopak díky svým výjimečným pracovním schopnostem pouze v omezené míře vystavené nacistickému nátlaku.²⁶¹

Snad polovina osob ze seznamu uvedla, že jim byla volkslista přiřčena z moci úřední. Manželky většinou přijímaly volkslistu na základě podpisu svého manžela. „Horší problém bude, co s lidmi, kteří mají několik dětí, manžel byl činný v nacistické organizaci, žádost se nechává prozkoumat znovu a manželka, jak se zástupci lidu shodují, byla loajální.“ Pisatele článku udivila skutečnost, že se takřka nestávalo, aby se komise neshodla v názorech. Z toho následně usoudil, že „soud lidu je spravedlivý a že dobro i zlo celek opravdu lidový rozeznává takřka neomylně.“²⁶² S opačným názorem se můžeme setkat u Magdy Plačkové, která naopak uvádí, že komise byla za svou práci velmi kritizována a její nekompetentnost v posudcích dokazují i výzvy k občanům v tisku, žádající je o pomoc podáváním stížností a námitek k rehabilitovaným osobám.²⁶³ K názoru, že rozhodnutí komise nebyly vždy spravedlivé, se kloní i Mečislav Borák, který uvádí, že při rehabilitaci

²⁵⁹ BORÁK, Mečislav: *Svědectví ze Životic: Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie*. Český Těšín 1999, s. 16.

Přijetí volkslisty z existenčních důvodů prokazuje řada zápisů z šetření pohnutek vedoucích k přijímání volkslist u jednotlivých osob v Českém Těšíně. Mezi tyto osoby patřil například Weingart Emanuel, kterému byla v době polské okupace jako malířskému mistru, zabavena dílna a od přijetí německé národnosti si sliboval její vrácení, čehož také docílil.

Státní okresní archiv Karviná, fond: ONV Český Těšín, kart. 576, inv. č. 363, *Rehabilitační komise v obcích (složení, zápisy z porad) Český Těšín z let 1945-1948*.

²⁶⁰ *Rehabilitační komise zasedá*. Těšínské noviny, 20. září 1945, roč. I., č. 60, s. 3.

²⁶¹ BORÁK, Mečislav: *Svědectví ze Životic: Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie*. Český Těšín 1999, s. 16.

²⁶² *Rehabilitační komise zasedá*. Těšínské noviny, 20. září 1945, roč. I., č. 60, s. 3.

²⁶³ PLAČKOVÁ, Magda: *Politický, sociální a národnostní vývoj obyvatelstva v Českém Těšíně v letech 1945-1948*. In: GROBELNÝ, Andělín: *Český Těšín: 50 let městem. Studie a materiály k minulosti a výstavbě města*. Ostrava 1973, s. 96-7.

záleželo například i na politickém smýšlení rehabilitovaných, kdy rychlost jejich rehabilitace mohla mít vliv na volby a úspěch komunistů v nich.²⁶⁴

Závěry rehabilitační komise ze sledovaného dne znějí: „177 žádostí prověřeno a postoupeno ONV k dalšímu zkoumání, 21 předáno k novému vyšetření NBS, buď pro nejasnost údajů, nebo pro pochybnost o správnosti tvrzení, uvedených v žádosti. Ovšem takto rychle to jde jenom při III. a IV.²⁶⁵ Při prověřování volkslist II. jde zkoumání mnohem pomaleji, protože tam už se musí dávat větší pozor.“²⁶⁶

Důležitou skutečností během procesu rehabilitace byl rozdílný přístup k jednotlivým skupinám volkslistářů, odstupňovaný hodnotícím pohledem na závažnost jejich činu, kdy kategorie třetí byla mnohem méně viněna ze zrady a možné podpory germanizace než kategorie předcházející. Navíc se jednalo o kategorii nejpočetnější a tedy nejpalčivěji působící na chod společnosti. Celou tuto skutečnost dokládá článek *Je rozdíl mezi volkslistáři*, uveřejněný v Těšínských novinách 26. září 1945.²⁶⁷

4.5.1 Záznamy rehabilitační komise v Českém Těšíně

Protokoly z činnosti rehabilitačních komisí na Těšínsku jsou dnes uloženy ve Státním okresním archivu Karviná. Jelikož se jedná o velké množství záznamů, omezí se jejich charakteristika pouze na zápisy rehabilitační komise v Českém Těšíně.²⁶⁸

²⁶⁴ Rozhovor s profesorem Mečislavem Borákem ze dne 22. října 2013.

²⁶⁵ Volkslistáři I. a II. skupiny byli pokládáni za Němce a postupovalo se u nich podle dekretu o Němcích. Volkslistáři III. a IV. skupiny byli rozděleni na tři části – na naprosto spolehlivé, kteří měli dostat státní občanství ihned, na menší provinilce, kterým byla určena čekací lhůta, aby prokázali svou spolehlivost, a na kolaboranty a zrádce, které čekal soud.

BORÁK, Mečislav: *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948)*. Šenov u Ostravy 1998, s. 140.

²⁶⁶ *Rehabilitační komise zasedá*. Těšínské noviny, roč. I., č. 60, s. 3.

²⁶⁷ *Je rozdíl mezi volkslistáři*. Těšínské noviny, 26. září 1945, roč. I., č. 65, s. 2.

²⁶⁸ Státní okresní archiv Karviná, fond: ONV Český Těšín, kart. 576, inv. č. 363, *Rehabilitační komise v obcích (složení, zápisy z porad) Český Těšín z let 1945-1948*.

Záznamy mají velmi strohou podobu, ve většině případů jde pouze o arch papíru s hlavičkou obsahující datum zasedání, jména členů komise²⁶⁹ a jméno zapisovatelky. Pod těmito údaji se nachází vždy už jen číslo prověřovaného volkslistáře s jeho jménem a výsledkem rozhodnutí (rehabilitován / šetření / zamítnuto). Mezi zápisy jsou vloženy žádosti o další rehabilitační šetření uvedených osob. Důvody žádostí jsou různé, např. zda byl jmenovaný ve formaci SS, jakou hodnost měl u německého četnictva, běžnější pak, jakého smýšlení byl za války nebo jaká byla jeho národnost před válkou.

Mezi nejzajímavější informace obsažené v záznamových složkách jsou zprávy o šetření jednotlivých osob. U nich je vždy vedle jména uvedeno datum narození a současná adresa.²⁷⁰ Dále pak následuje několikařádková charakteristika příslušné osoby, v níž mezi nejběžněji zmiňované informace patří její národnost před válkou a během ní, její smýšlení za války, členství v nacistických organizacích, u mužů pak, zda bojovali ve wehrmachtu. Každý záznam, byť jakkoli stručný, ovšem představuje především krátký příběh, odhalující spletité osudy obyvatel města Těšína v době války i po ní. Tuto skutečnost snad doloží několik útržků z hlášení.

„Sliwka Erich byl již za první republiky německého smýšlení a s oblibou nosil bílé punčochy. Zúčastňoval se také všech henleinovských provokací. V době polské okupace utekl do Německa a dobrovolně se hlásil k německé armádě, kde bojoval za nacismus až do konce války. Jako německý vojenský zajatec v Čes. Těšíně byl přidělen jako pekařský pomocník k jistým pekařům. Ještě tenkrát se pokoušel přidělenou mu práci sabotovat a nepozorovaně házel do těsta drobné sklo, v úmyslu, že chléb obdrží ruští vojáci. Další pekař ho obvinil, že úmyslně spálil celou dávku chleba.“ Přesně tak líčí jeden záznam očividného sympatizanta s Němci pana Sliwku, který však za údajnou sabotáž unikl trestu, neboť se mu nedala prokázat.²⁷¹

Záznam o Kiszové Zuzaně, která je ve zprávě shledána národně neuvědomělou pro svou podporu obou okupačních vojsk, nám ukazuje obrázek ženy, která údajně vítala polské okupanty a hostila je kořalkou a cigaretami, v době

²⁶⁹ Jde o zástupce jednotlivých politických stran: komunistické, lidové, národně socialistické a SOPV.

²⁷⁰ U osob ženského pohlaví bývá ještě uváděno jméno za svobodna.

²⁷¹ Sliwka Erich, nar. dne 14. 12. 1919 v Českém Těšíně.

Státní okresní archiv Karviná, fond: ONV Český Těšín, kart. 576, inv. č. 363, *Rehabilitační komise v obcích (složení, zápisy z porad) Český Těšín z let 1945 -1948.*

německé okupace udržovala intimní styky s Němci, živila se šmelinou a udávala zdejší občany, že byli činnými komunisty či bojovali v zahraniční armádě.²⁷²

V některých zápisech až zaráží, s jakou závažností byly vnímány i prosté detaily. Pro potvrzení domněnky, že jmenovaný Matuszka Josef sympatizoval s Němci, byl důležitý i fakt, že u něj ještě v době vyšetřování visí obraz s německými nápisy.²⁷³

Řada záznamů shodně dokazuje, že u zaměstnanců dráhy bylo povinností podřídit se německému nátlaku a vstoupit do některé z německých organizací pod pohrůzkou ztráty zaměstnání. Jako tomu bylo například u Křižánka Pavla nebo Slezinského Karla, kteří vstoupili do paramilitární organizace SA (Sturmabteilung). Tento fakt ovšem není nikterak zarážejícím, neboť pracovníci u dráhy museli být pro německé okupanty spolehlivými osobami z důvodu vyloučení možnosti sabotáže na železnici. Otázkou je, jestli přijetím volklisty bylo tím, co tyto osoby činilo spolehlivějšími.²⁷⁴

Záznamů o vyšetřovaných osobách je ve složkách rehabilitačních komisí velké množství a každý záznam odráží osobní drama člověka, ať s dobrým či špatným koncem.

4.6 Mimořádný lidový soud v Moravské Ostravě

Činnost Mimořádného lidového soudu v Moravské Ostravě je již velmi podrobně zpracována v knize Mečislava Boráka *Spravedlnost podle dekretu*²⁷⁵, v níž

²⁷² Kiszová Zuzana, nar. dne 2.8. 1903 v Bobreku.

Státní okresní archiv Karviná, fond: ONV Český Těšín, kart. 576, inv. č. 363, *Rehabilitační komise v obcích (složení, zápisy z porad) Český Těšín z let 1945-1948.*

²⁷³ Matuszek Josef, nar. dne 14.7.1873 v Ustroni.

Státní okresní archiv Karviná, fond: ONV Český Těšín, kart. 576, inv. č. 363, *Rehabilitační komise v obcích (složení, zápisy z porad) Český Těšín z let 1945-1948.*

²⁷⁴ Křižánek Pavel, nar. dne 8.7. 1889 ve Vendryni; Slezinský Karel, nar. dne 1.11. 1897 ve Frýdku
Státní okresní archiv Karviná, fond: ONV Český Těšín, kart. 576, inv. č. 363, *Rehabilitační komise v obcích (složení, zápisy z porad) Český Těšín z let 1945-1948.*

²⁷⁵ BORÁK, Mečislav: *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948)*. Šenov u Ostravy 1998. 450 s.

má čtenář možnost dočíst se vše potřebné o práci tohoto soudu. A tak je zde tato instituce zmíněna jen pro svou souvislost s tématem, kdy téměř třetinu všech osob souzených u tohoto soudu tvořili volkslistáři.²⁷⁶

Mimořádný lidový soud v Ostravě byl ustanoven rozhodnutím prezidenta republiky z 10. srpna 1945. První přelíčení se konalo 26. září 1945 a během svého působení v letech 1945-1948 soud projednal 1930 případů.²⁷⁷

Vláda jmenovala pro tento soud 52 soudců z lidu. Předsedou soudu byl ustanoven dosavadní prezident krajského soudu Adolf Markl.²⁷⁸

Případy volkslistářů se dostaly před soud sice jen v souvislosti s jinými trestnými činy z retribučních dekretů, přijetí volkslisty však mohlo být pokládáno za projev podpory nacismu. Na obžalovaném tedy bylo, aby prokázal, že přijal volkslistu v situaci ohrožení existence své rodiny (např. k záchraně židovské manželky), aby nepřišel o práci či z jiného závažného důvodu.²⁷⁹ V soudních spisech lze nalézt i několik rozsudků, v nichž bylo „přijetí volkslisty“ označeno za podporu nacistického hnutí (např. u Alfonse Wawrzika z Darkova, Ondřeje Pawlase z Dolních Bludovic, Gustava Niemiece z Dobratic či Josefa Matušinského z Dolní Suché). Nejedná se ale o pravidlo, neboť otázka volkslistářů nebyla určena k řešení soudní cestou.²⁸⁰

Přijetí volkslisty však mohlo rozhodnutí soudu nepřímo ovlivnit, jak je patrné i z novinových zpráv o průběhu některých líčení: *„Při projednávání případu defilovala před lidovými soudci řada volkslistářů, v důsledku čehož proces dostal zvláštní charakteristické zabarvení. Před očima všech přítomných vyvstalo dokonalé*

²⁷⁶ BORÁK, Mečislav: *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948)*. Šenov u Ostravy 1998, s. 137.

²⁷⁷ BORÁK, Mečislav: *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948)*. Šenov u Ostravy 1998, s. 111-112.

BORÁK, Mečislav: *Činnost mimořádného lidového soudu Moravská Ostrava v letech 1945-1948*. In: *Časopis Slezského zemského muzea Série B*. Opava 1995, roč. 44, č. 1, s. 80.

²⁷⁸ BORÁK, Mečislav: *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948)*. Šenov u Ostravy 1998, s. 111.

²⁷⁹ BORÁK, Mečislav: *Činnost mimořádného lidového soudu Moravská Ostrava v letech 1945-1948*. In: *Časopis Slezského zemského muzea Série B*. Opava 1995, roč. 44, č. 1, s. 75.

²⁸⁰ BORÁK, Mečislav: *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948)*. Šenov u Ostravy 1998, s. 140.

*zrcadlo zmatených poměrů na našem Těšínsku. Soudu připadl těžký úkol rozhodnout ve spletitosti proudů, které na Těšínsku působily a ještě působí.*²⁸¹

²⁸¹ BORÁK, Mečislav: *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948)*. Šenov u Ostravy 1998, s. 140.

Závěr

Práce si kladla za cíl uceleně pojednat o problematice německého národního soupisu. Výsledkem dlouhodobého výzkumu je rozsáhlý přehled dílčích přístupů ke zkoumanému tématu včleněných do vývojově uceleného rámce. Jelikož se práce zabývala tématem v rozsahu, který dosud není reflektován žádnou publikací, nebylo možné se opřít o relevantní vzory, případně akceptovat již užitou metodiku. Metodické přístupy, stejně jako vnitřní struktura práce byly proto upřesňovány teprve po zvládnutí heuristické základny, jejíž vytěžení přineslo řadu dílčích poznatků a překvapivých závěrů. Postupně byly rovněž formulovány hlavní otázky výzkumu.

V případě německého národního soupisu je podstata problému akcentována skutečností, že řada materiálů byla zničena samotnými Němci, a to jak úřady, tak jednotlivými aktéry popisovaných událostí. Dle vlastních zjištění k tomuto docházelo jak na sklonku války, tak i později v souvislosti s neutěšeným politickým i společenským postavením těchto osob.

Každá kapitola nastínila možný přesah dané tematiky, ať už ve svém obsahu nebo pomocí odkazů na další možné prameny či literaturu, které se ke studiu dané látky nabízejí. Nutno ovšem konstatovat, že pro rozsáhlost tématu, přesahující hranice magisterské diplomové práce, byly některé prvky spojené s německým národním soupisem zmíněny pouze okrajově (např. náboženské poměry na Těšínsku).

Otázky položené za účelem obhájení faktu konstatovaného literaturou, že přijetí volklisty neznamenal zradu, se podařilo v práci zodpovědět a tvrzenou skutečnost tak podepřít zjištěními, že v případě dobrovolně nepodané přihlášky byl na osoby, u nichž byly předpoklady pro zápis, činěn nátlak, jehož intenzita byla odvislá od délky trvajícího odporu. Za těchto okolností se hlavním důvodem přijetí volklisty staly existenční důvody, zahrnující v sobě různé formy životních obav. Jisté předpoklady k možnosti odmítnout přijetí volklisty měli horníci a dělníci průmyslových závodů, jimž jejich kvalifikace zaručovala jistou nepostradatelnost a byli tak méně konfrontováni s existenční potřebou jejího přijetí. Přesto není možné konstatovat, že v těchto skupinách obyvatel volklistáři nebyli; je pouze možné tvrdit,

že v nich byl větší počet osob bez volkslisty než v jiných společenských skupinách. Společenské i právní postavení osob, kterým byla ponechána národnost česká nebo polská, bylo velmi komplikované. Dostávali nižší přiděly potravin, byli posíláni na práci do Říše, vystěhovávání z bytů, nebylo jim dovoleno vykonávat práci, kterou chtěli. Nepodat za těchto okolností přihlášku do volkslisty a odolat nátlaku úřadů představovalo velkou odvahu. Co se právního postavení týče, je nutno uvést, že byl činěn podstatný rozdíl mezi Poláky a Čechy; české obyvatelstvo na tom bylo po právní stránce v mnoha ohledech lépe.

Při práci s pamětníky na tomto tématu byl potvrzen předpoklad, že limity této spolupráce nejsou omezeny jen malým počtem dosud žijících pamětníků sledovaných událostí, ale rovněž jejich emocionálním přístupem k danému tématu, jenž někdy zapříčiňoval vyčítavé reakce na snahu po z jejich pohledu zbytečném ožívání tolik bolestné minulosti. Ačkoli nelze informace o přístupu pamětníků ani jejich sdělení generalizovat, nemohou být z hlediska provedeného výzkumu považovány za bezvýznamné. S pomocí těchto vzpomínek mohly být zejména kapitoly o přijímání volkslist a důsledky jejich přijetí podány mnohem plastičtěji. Rozhovory vedené s konkrétním záměrem vedly k věcným a srozumitelným závěrům, čímž se v mnohém odlišují od řady podobných rozhovorů s pamětníky v regionálních časopisech a novinách, u nichž často bývá základním motivem věk pamětníka.

Informace získané za pomoci orální historie využité při psaní práce patří k největším přínosům práce, a to zejména s ohledem na skutečnost, že některé rozhovory provedené během výzkumu již nelze zopakovat ani doplnit; předložená práce tak již zůstane jediným místem uložení těchto vzpomínek.

Příčinu dosavadní absence ucelené monografie věnující se zkoumanému tématu lze spatřovat jednak v torzovitosti řady materiálů, zapříčiněné jejich zničením samotnými Němci, jednak v rozptýlenosti materiálů vyplývající ze samotné podstaty Deutsche Volksliste a jejich nedostatečné utříděnosti a složité dostupnosti.

Především v úvodních pasážích práce se nedalo zcela vyhnout jisté popisnosti při vstupu do problematiky, kdy plné pochopení podstaty německého národního soupisu nebylo možné bez objasnění některých základních skutečností, časově zkoumané problematice předcházejících. Na základě výzkumu se v práci podařilo alespoň na dílčí úrovni zobecnit některé získané informace. Například ve snaze postihnout veškeré možné cesty nabízející se mladým mužům v době války

ve spojení s problematikou odvodů, v určení důvodů vedoucích k přijetí volkslisty či v přístupu k volkslistářům po válce v konkrétním regionu, tedy v tomto případě v Českém Těšíně. Jindy však k zevšeobecnění dojít nemohlo, neboť konfrontace různých druhů pramenů, písemných i orálních, navzájem nebo se sekundární literaturou vyústila mnohdy v protikladná tvrzení (například poměry v těšínském lágru, nestrannost rehabilitačních komisí a podobně).

Svým rozsahem a poskytnutými informacemi je práce pevným základem, na kterém lze stavět při dalším bádání, jelikož svým obsahem nabízí čtenáři možnost seznámit se v ucelené podobě uceleně s problematikou německého národního soupisu a dává dostatečné množství námětů k dalšímu a hlubšímu rozboru zde podaných či nastíněných skutečností.

Seznam pramenů a literatury:

I. Prameny

a) archivní prameny

- Státní okresní archiv Frýdek-Místek, fond: Městský národní výbor Jablunkov, inv. č. 128, *Kronika Jablunkov - 1.díl.*
- Státní okresní archiv Karviná, fond: Archiv města Český Těšín, evid. č. 187, inv. č. 81, *Kronika města Český Těšín z roku 1945.*
- Státní okresní archiv Karviná, fond: Archiv města Fryštát, poř. č. 123, *Kronika města Fryštátu.*
- Státní okresní archiv Karviná, fond: Místní národní výbor Karviná, poř. č. 135, *Kronika města Karvinné z let polské a německé okupace (1938-1945).*
- Státní okresní archiv Karviná, fond: ONV Český Těšín, kart. 576, inv. č. 363, *Rehabilitační komise v obcích (složení, zápisy z porad) Český Těšín z let 1945-1948.*

b) tištěné prameny

- *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. I. díl.* Praha: Státní úřad statistický: Bursík & Kohout [distributor], 1924. 276 s.
- *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I, Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání.* Praha: Státní úřad statistický: Bursík & Kohout [distributor], 1934. 205 s.
- *Verordnung über die Deutsche Volksliste und die deutsche Staatsangehörigkeit in enigegliederten Ostgebieten. Vom 4. März 1941.* In: Reichsgesetzblatt 1941. Dostupné na: ALEX Historische Rechts – und Gesetzestexte Online [cit. 28. 9. 2013].
- *Zweite Verordnung über die Deutsche Volksliste und die deutsche Staatsangehörigkeit in den eingegliederten Ostgebieten. Vom 31. Januar*

1942. In: Reichsgesetzblatt 1942. Dostupné na: ALEX Historische Rechts – und Gesetzestexte Online [cit. 28. 9. 2013].

c) novinové články

- *Bude rehabilitována?* Těšínské noviny, 31. srpna 1945, roč. I., č. 43, s. 3.
- *Co s invalidy bývalé německé armády na Těšínsku?* Ostravský úderník, 9. března 1946, roč. II., č. 10, s. 6.
- *Čestný hornický soud v Mor. Ostravě.* Ostravský úderník, 30. března 1946, roč. II., č. 13, s. 4.
- *Čestný hornický soud zasedal.* Ostravský úderník, 26. ledna 1946, roč. II., č. 4, s. 8.
- *Dal zavřít ženy do koncentráku.* Ostravský úderník, 4. července 1946, roč. II., č. 27, s. 6.
- *Do vánoc bude provedena rehabilitace: Zřízeno šest okrskových rehabilitačních komisí.* Těšínské noviny, 20. listopadu 1945, roč. I., č. 110, s. 1.
- *Je rozdíl mezi volkslistáři.* Těšínské noviny, 26. září 1945, roč. I., č. 65, s. 2.
- *Místní zastánci Němců.* Těšínské noviny, 31. srpna 1945, roč. I., č. 43, s. 1-2.
- *Na pásu týdne.* Ostravský úderník, 22. září 1945, roč. I., č. 11, s. 6.
- *Není hoden pracovat v českém hornictví...* Ostravský úderník, 23. března 1946, roč. II., č. 12, s. 4.
- *Někteří naši lidé brzy zapominají.* Ostravský úderník, 26. ledna 1946, roč. II., č. 4, s. 8.
- *Němci za ostnatým drátem.* Těšínské noviny, 22. září 1945, roč. I., č. 62-63, s. 2.
- *Pořádek mezi Němci na Těšínsku.* Těšínské noviny, 12. října 1945, roč. I., č. 78, s. 2.
- *Před čestným hornickým soudem.* Ostravský úderník, 9. března 1946, roč. II., č. 10, s. 4.
- *Rehabilitační komise zasedá.* Těšínské noviny, 20. září 1945, roč. I., č. 60, s. 3.

- *Státní občanství majitelů t. zv. Volkslist.* Těšínské noviny, 13. září 1945, roč. I., č. 54, s. 3.
- *Ty nešťastné intervence.* Těšínské noviny, 31. srpna 1945, roč. I., č. 43, s. 3.
- *Udělejte pořádek s Němci.* Ostravský úderník, 14. srpna 1945, roč. I., č. 6, s. 3.
- *Zprávy z kraje: Urychlete rehabilitaci.* Těšínské noviny, 13. září 1945, roč. I., č. 54, s. 2.

II. Vzpomínky pamětníků

(Nahrávky z jednotlivých rozhovorů, uskutečněných v letech 2009 – 2013, v držení autorky práce.)

- Rozhovor s paní Markétou Ciencialovou v Českém Těšíně dne 11. dubna 2009.
- Rozhovor s paní Valerií Vavračovou v Jablunkově dne 11. července 2012.
- Rozhovor s panem Miloslavem Pastrňákem v Jablunkově dne 11. července 2012.
- Rozhovor s paní Annou Skarabellovou v Českém Těšíně dne 7. srpna 2012. (doplňný o informace s rozhovoru paní Skarabellové s panem Stanislavem Lažou, pracovníkem Charity Český Těšín. Celý životní příběh paní Anny Skarabellové byl publikován v Trubači Charity Český Těšín 2/11, 3/11, 1/12 dostupné online: <http://ceskytesin.caritas.cz/tiskovy-servis/trubac-charity-cesky-tesin/>)
- Rozhovor s paní Žofií Chlebkovou ve Frýdku - Místku ze dne 8. srpna 2012.
- Rozhovor s paní Martou Marošovou ve Frýdku – Místku ze dne 8. srpna 2012.
- Rozhovor s paní Marií Pikovou v Českém Těšíně dne 8. srpna 2012.
- Rozhovor s panem Adolfem Kaletou v Bystřici dne 27. července 2013. (doplňný o informace s rozhovoru pana Kalety s panem Petrem Majerem, historikem)

III. Literatura

a) monografie

- ANTONÍN, Robert a kol.: *Slezsko v dějinách Českého státu: I. Od pravěku do roku 1490*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. 708 s.
- BÉM, Ladislav: *Oběti Hitlerovské okupace a války 1939-1945 v okrese Karviná*. Karviná: Okresní výbor českého svazu bojovníků za svobodu v Karviné, 1995. 319 s.
- BODA-KREŽEL, Zofia: *Problem niemieckiej listy narodowościowej Górnym Śląsku w latach 1941-1950*. Katowice 1970. 243 s.
- BODA-KREŽEL, Zofia: *Sprawa volkslisty na Górnym Śląsku: koncepcje likwidacji problemu i ich realizacja*. Opole: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego, 1978. 141 s.
- BÍLEK, Jiří: *Kyselá těšínská jablíčka: československo-polské konflikty o Těšínsko 1919, 1939, 1945*. Praha: Epocha, 2011. 308 s. Polozapomenuté války; sv. 24.
- BORÁK, Mečislav: *Na příkaz gestapa: Nacistické válečné zločiny na Těšínsku*. Ostrava: Profil, 1990. 308 s.
- BORÁK, Mečislav: *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948)*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1998. 450 s.
- BORÁK, Mečislav: *Svědectví ze Životic: Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie*. Český Těšín: Muzeum Těšínska, 1999. 175 s.
- EMMERT, František: *Češi ve wehrmachtu: zamlčené osudy*. Praha: Vyšehrad, 2005. 197 s.
- GAWRECKI, Dan: *Studie o Těšínsku. 15, Dan Gawrecki: Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918-1938*. Český Těšín: Muzeum Těšínska, 1999. 403 s.
- GAWRECKI, Dan a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000*. Opava: Slezská univerzita, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003, s. 369-654.

- GROBELNÝ, Andělín a kol.: *Okres Karviná*. Ostrava: Nakladatelství Profil, 1984. 135 s.
- IZDEBSKI, Zygmunt: *Niemiecka lista narodowa na Górnym Ślasku*. Katowice 1946. 253 s.
- JECH, Karel, KUKLÍK, Jan a MIKULE, Vladimír: *Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky: studie a dokumenty 1940-1945 = Die Deutschen und Magyaren in den Dekreten des Präsidenten der Republik: Studien und Dokumente 1940-1945*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2003. 688 s.
- JERCZYŃSKI, Dariusz: *Józef Koźdoń (1873-1949) przywódca Śląskiej Partii Ludowej, a kwestia narodowości śląskiej na Śląsku Cieszyńskim i Opawskim w XIX i XX w.*, Zabrze: Narodow Oficyna Śląską, 2011. 289 s.
- KORBELÁŘOVÁ, Irena a ŽÁČEK, Rudolf: *Těšínsko – země Koruny české = Ducatus Tassinensis – terra Coronae Regni Bohemiae: (k dějinám knížectví od počátků do 18. století)*. Český Těšín: Muzeum Těšínska, 2008. 311 s.
- MYŠKA, Milan: *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*. Ostrava, 1964. 146 s.
- PALLAS, Ladislav: *Šlonzáctví a vznik tzv. Volkslisty*. Praha: nakladatelství ČSAV, 1968, s. 327-341.
- PASÁK, Tomáš: *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*. Praha: Karolinum, 1997. 207 s.
- PELC, Ferdinand: *O Těšínsko*. Slezská Ostrava: Slezská Matice osvěty lidové, 1928. 227 s.
- SZPYRC, Antoni: *Jablunkov 1939-1989*. Český Těšín: Pro Print, 2002. 124 s.
- WITT, Kurt: *Die Teschener Frage*. Berlin: Volk und Reich Verlag, 1935. 291 s.

b) studie

- BORÁK, Mečislav: *Činnost mimořádného lidového soudu Moravská Ostrava v letech 1945-1948*. In: *Časopis Slezského zemského muzea Série B*. Opava 1995. roč. 44, č. 1, s. 64-90.

- BORÁK, Mečislav: *Evropská dimenze dějin Slezska v letech 1938-1945*. In: Jirásek, Zdeněk a kol.: *Evropská dimenze slezských dějin*. Opava: Ústav historických věd, Slezská univerzita v Opavě, 2009, s. 97-101.
- BORÁK, Mečislav: *Fenomén německé volkslisty*. In: PEJČOCH, Ivo a kol.: *Okupace, Kolaborace, Retribuce*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – Prezentační a informační centrum MO, 2010, s. 111-119.
- BORÁK, Mečislav: *Těšín za války a německá okupace*. In: *Český Těšín 1920-1989: Válečné a poválečné osudy města*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě, Ústav historických věd ve spolupráci s Muzeem Těšínska, 2011, s. 21-41.
- FRIEDL, Jiří: *K pokusům o odsun tzv. polských okupantů z Těšínska po druhé světové válce*. In: PEJČOCH, Ivo a kol.: *Okupace, Kolaborace, Retribuce*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – Prezentační a informační centrum MO, 2010, s. 264-270.
- GAWRECKÁ, Marie: *Těšínské Slezsko a „šlonzácké hnutí“*. In: *Těšínsko: vlastivědný zpravodaj*. Karviná 2010, č. 3, s. 1-8.
- KÁŇA, Otakar: *Počátky města Českého Těšína a jeho vývoj do roku 1938*. In: GROBELNÝ, Andělín: *Český Těšín: 50 let městem. Studie a materiály k minulosti a výstavbě města*. Ostrava 1973, s. 55-73.
- KAŇA, Otakar: *Politika německého imperialismu ve vztahu ke specifické národnostních poměrů v pohraničních oblastech 1918-1939*. In: *Studie k vývoji ostravské průmyslové oblasti VI*. Ostrava: Statní pedagogické nakladatelství v Praze, 1975, s. 3-25.
- NOWAK, Krzysztof: *Šlonzácké hnutí v Těšínském Slezsku*. In: *Minulost a současnost národnostních menšin na Těšínsku = Mniejszości narodowe na Śląsku Cieszyńskim dawniej i dziś: sborník referátů z mezinárodní vědecké konference, konané dne 4.10.2001 v Českém Těšíně*. Český Těšín: Pedagogické centrum pro polské národnostní školství, 2001, s. 61-68.
- ONDŘEKA, Zbyšek: *Historicko-geografické vymezení Těšínska, jeho hranice a začlenění do českého státu*. In: *Těšínské Slezsko: výběr příspěvků z mezinárodní konference „Těšínské Slezsko – historie a současnost ve společné Evropě“ konané dne 15.5.2008 v Českém Těšíně = Śląsk Cieszyński: wybór referatów międzynarodowej konferencji „Śląsk Cieszyński*

– historia i współczesność we wspólnej Europie“, która odbyła się w dniu 15.5.2008 w Czeskim Cieszynie. Český Těšín: Muzeum Těšínska, 2008, s. 9-18.

- PALLAS, Ladislav: *Nacistická národnostní politika na Horním Slezsku v l. 1939-1945*. In: Slezský sborník. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea, 1981, č. 1, s. 27-65.
- PITRONOVÁ, Blanka: *Obyvatelstvo Českého Těšína do druhé světové války*. In: GROBELNÝ, Andělín: Český Těšín: 50 let městem. Studie a materiály k minulosti a výstavbě města. Ostrava 1973, s. 74-83.
- PLAČEK, Vilém: *K vývoji obyvatelstva města Českého Těšína v době nacistické okupace*. In: GROBELNÝ, Andělín: Český Těšín: 50 let městem. Studie a materiály k minulosti a výstavbě města. Ostrava 1973, s. 84-87.
- PLAČKOVÁ, Magda: *Politický, sociální a národnostní vývoj obyvatelstva v Českém Těšíně v letech 1945-1948*. In: GROBELNÝ, Andělín: Český Těšín: 50 let městem. Studie a materiály k minulosti a výstavbě města. Ostrava 1973, s. 88-111.
- SROKA, Irena: *Policyjny spis ludności w rejencji katowickiej (17 – 23 grudnia 1939 roku)*. In: Zaranie Śląskie 1969, roč. XXXII, seš. 3, s. 358-378.
- VAVROVSKÝ, Emil: *Oběti nacistické okupace na Jablunkovsku 1939-1945 (část I.)*. In: Vlastivěda severomoravského kraje. Těšínsko. Opava: Slezský studijní ústav, 1960, č. 14-15, s. 2-4.
- ŽÁČEK, Rudolf: *Politika československého státu vůči národním menšinám v letech 1945-1948*. In: Minulost a současnost národnostních menšin na Těšínsku = Mniejszości narodowe na Śląsku Cieszyńskim dawniej i dziś: sborník referátů z mezinárodní vědecké konference, konané dne 4.10.2001 v Českém Těšíně. Český Těšín: Pedagogické centrum pro polské národnostní školství, 2001, s. 83-92.

c) časopisy

- MAJER, Petr: *Válečné vzpomínky Stanislava Dronga*. Třinecký Hutník: Týdeník Třineckých železáren, 30. září 2009, roč. 61, č. 39, s. 6.

IV. Internetové zdroje

- *Židé v Těšíně.* In: <http://www.info.tesin.cz/cs/historie-a-tradice/dejiny-tesinska/zide-v-tesine> [cit. 11. 04. 2012].
- *Historie, zvyky, tradice – Hlučínsko.* In: info.hlucin.com/?page=info_texty&id=7 [cit. 3. 10. 2013].

Přílohy

Příloha č. 1

Rozhovory s pamětníky:

Markéta Ciencialová (*10. 6. 1922 – †10. 3. 2010)

Paní Markéta Ciencialová²⁸² mi na základě svých vlastních zkušeností popsala život volkslistářů na Těšínsku po skončení 2. světové války.

Rodiče paní Ciencialové přijali za války volkslistu I. Volkslistáři I. a II. kategorie, kteří byli po válce ponecháni na svobodě, museli na svém šatu nosit označení „N“. *„Ušila jsem si krásné černé N a nosila ho. Ale jednou, když jsem šla v sobotu na trh, nevezala jsem si ho. Říkala jsem si, že je sobota a nejdu nikam daleko, není to snad vůbec třeba. Ale už u budovy těšínského gymnázia mě zastavila městská hlídka. Musela jsem předložit svůj průkaz a byla jsem vyzvána, ať ukážu své označení N. Protože jsem ho neměla, byla jsem předána do rukou četníka. Ten mne odvedl na národní výbor. Tam byli lidé chápavější. Řekli mi, ať se vrátím domů a vezmu si své N. Žádnou pokutu za svou nerozvážnost jsem neobdržela.“*

Těsně po válce byla paní Ciencialová nucena pracovat na opravě železnice v Českém Těšíně. Později si našla práci v opravě deštníků Žida Bergmana²⁸³, kdy byla nucena odvádět 25% z platu národnímu výboru jako sankci za své „němectví“. *„Žid Bergman, u kterého jsem po válce pracovala, byl i se svou ženou*

²⁸² Rozhovor s paní Markétou Ciencialovou ze dne 11. dubna 2009.

²⁸³ Pan Bergman a jeho žena patřili mezi několik málo šťastných Židů z Českého Těšína, kterým se podařilo přežít válečné období a vrátit se domů. Po skončení druhé světové války se v Bílsku v Židovském výboru přihlásilo pouze 44 Židů z Těšína. Do Českého Těšína se pak vrátilo pouze 53 osob židovského vyznání, což oproti roku 1938, kdy v české části Těšína žilo 1300 Židů, ukazuje na obrovské ztráty na životech. V Českém Těšíně nějakou dobu po válce působila Kongregace Mojžišova vyznání, jejíž většina členů emigrovala v roce 1951 do Izraele a dalších zemí. Paní Ciencialová uvedla, že i pan Bergman se svou rodinou odešel v roce 1951 do Izraele.

Židé v Těšíně. In: <http://www.info.tesin.cz/cs/historie-a-tradice/dejiny-tesinska/zide-v-tesine> [cit. 11. 04. 2012].

a dvěma dcerami odveden za války do koncentračního tábora. Po válce se vrátila pouze paní Bergmanová, která byla v koncentračním táboře svědkem odvodu svých dvou dcer do plynu. Vrátila se do prázdného domu, který během války obývali Němci. Jednoho dne uslyšela před dveřmi domu pláč, když otevřela dveře, uviděla svého muže ve strašném stavu, ale živého. Byli to hrozně hodní lidé, jejichž alespoň částečnou útěchou za utrpení, které oba prožili, bylo narození syna, dva roky po válce.“ Ačkoliv paní Cencialová, jako dosud nerehabilitovaná „Němka“, pracovala u Žida, kterému rasistická politika Němců zabila dvě dcery a vystavila jej krutostem koncentračního tábora, choval se k paní Cencialové přívětivěji, než většina ostatních obyvatel města.

Po válce paní Cencialová s celou svou rodinou žádala o rehabilitaci. *„Má rodina byla rehabilitována dříve než já. Nevěděla jsem proč, a tak jsem se šla zeptat osoby, která o této záležitosti rozhodovala, pana Blechy²⁸⁴. Ten mi po čtyřhodinovém čekání sdělil, že jsem takto trestána za to, že jsem moc hajlovala. To si mě ovšem spletl s mou sestrou, já jsem se nikdy nebyla podívat ani na německé průvody městem. Nikdy jsem nikomu neublížila.“*

V archivních materiálech rehabilitační komise je vložena Žádost o rehabilitační šetření ze dne 9. října 1946, v níž se žádá o vyšetření 38 osob, mezi nimi i Markéty Cencialové. V žádosti je uvedena nutnost zjistit *„jakého smýšlení byli jmenovaní za první republiky, jak se chovali především za okupace, dále se žádá zjištění jejich účasti ve spolcích a organizacích a jejich národnost v roce 1930.“*²⁸⁵

Paní Cencialová byla rehabilitována podle archivních záznamů někdy v době mezi 30. říjnem až 13. listopadem 1946²⁸⁶. Za svou pozdější rehabilitaci podle svých slov zaplatila 50 Kčs.

²⁸⁴ Pan Blecha je uveden na všech protokolech jednání okresní prověřovací komise v Českém Těšíně jako zástupce Československé strany národně socialistické.

²⁸⁵ Státní okresní archiv Karviná, fond: ONV Český Těšín, kart. 576, inv. č. 363, *Rehabilitační komise v obcích (složení, zápisy z porad) Český Těšín z let 1945-1948.*

²⁸⁶ Protokoly ze zasedání rehabilitační komise ve čtyřech termínech (30.10., 4.11., 6.11. a 13.11.1946) jsou spojeny v jednom zápise. Nelze proto určit konkrétní termín rehabilitace.

Valerie Vavřáčová (*24.11.1921)

Paní Valerie Vavřáčová²⁸⁷ se narodila v Jablunkově jako jedno ze čtyř dětí. Jejím bratrem byl Antonín Velebnovský (*15.4.1915 - †16.7.1941), pilot RAF, který zahynul v bitvě o Anglii. Její otec pracoval jako vlakvedoucí u dráhy, maminka se starala o domácnost a výchovu dětí.

Paní Valérie nejprve vzpomínala na svá studia: *„Studovala jsem v Českém Těšíně na střední škole, po příchodu Poláků (říjen 1938) byly české školy uzavřeny a já odešla do školy do Místku. Bydlela jsme na Morávce u sestry.“*

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava se její bratr rozhodl opustit vlast a dostat se přes Polsko na frontu. *„V té době odcházelo z Protektorátu hodně lidí do Polska a pro tuto cestu se rozhodl i můj bratr. Jela jsem autobusem a ve školní tašce jsem měla mezi knihami schované jeho doklady. To bylo proto, že v autobusech dělali Němci důkladné kontroly. Na autobusové zastávce v Raškovicích jsem mu ty doklady dala, stiskli jsme si ruku a naposled se na sebe podívali...“*

Antonín Velebnovský se dostal do Krakova, kde spolu s dalšími emigranty bydlel v táboře v Malých Bronowicích. V té době s ním ještě rodina neztratila kontakt, tatínek jej pravidelně navštěvoval v Krakově a vozil dopisy vojáků domů a naopak. V tom mu pomáhala i paní Valérie, která mu dopisy z Protektorátu předávala. *„Nebyla jsem ještě plnoletá, a tak jsem neměla osobní doklady. Ale strach, ten jsem měla velký, kdyby mě chytili, nevím, co bych dělala. Dopisy jsem měla zastrkané v holínkách a přes pašeráckou stezku z Morávky, jak se jde na Kozubovou až do Lomné a na zpáteční cestě jsem zase nesla dopisy rodinám do Protektorátu.“*

Rodiče paní Valérie přijali volkslistu IV. *„Jablunkovští Němci, ti byli solidní, věděli o mém bratrovi, ale kdyby se to dověděli ti přistěhovalí, nevím, co by s naší rodinou bylo.“*

Paní Valérie nejprve pracovala na zámku, prala prádlo v neckách. Pak musela odejít na dva roky pracovat do Německa. *„Tam jsem se naučila jíst rajčata. Rajčata a cibule nebyly na potravinové lístky. Poprvé jsem tam viděla Prodanou nevěstu, samozřejmě německy.“*

²⁸⁷ Rozhovor s paní Valerií Vavřáčovou ze dne 11. července 2012.

„Cesta z Německa byla náročná, neboť tratě byly rozbombardované, dojela jsem do Plzně, tam si nás rozebrali do rodin a dva měsíce jsem si tam dělala kurz pro mateřinky. Až pak jsem se vrátila domů.“

Miloslav Pasterňak (*1919)

Pan Pasterňak²⁸⁸ se narodil v roce 1919. V roce 1930 začal studovat Gymnázium v Českém Těšíně, kde také v roce 1938 odmaturoval. Chtěl se stát profesorem, a tak odešel v roce 1938 na studia do Prahy, kde se dostal na Filozofickou fakultu na studium oboru čeština- francouzština. *„V roce 1939 jsme se studenty oslavovali vzpomínku na 28. říjen roku 1918 - demonstrace za demokracii. Němci se nám pomstili a 17. listopadu 1939 přepadly ozbrojené německé oddíly koleje všech českých studentů a asi 1 300 nás převezly do koncentračního tábora Sachsenhausen – Oranienburg v Berlíně²⁸⁹. Tam jsem strávil více než dva roky do 23. ledna 1942, kdy mě propustili.“²⁹⁰* Po propuštění odešel ke svým rodičům, kteří bydleli v Horní Suché, zde mu německé úřady uložily povinnost přihlásit se jako pomocný stavební dělník k německé stavební firmě, která měla sídlo v Českém Těšíně. Na tomto místě pracoval až do konce světové války.

Otec byl horník a pracoval v Ostravě. Rodiče vlastnili statek a museli tak odevzdávat kontingenty.

„Když jsem se vrátil v lednu z koncentračního tábora, tak mi rodiče líčili, jak to doma vypadá – všichni obyvatelé byli převedeni na německou národnost. Na třetí a čtvrtou kategorii volkslisty bylo tlačeno, aby podepsali. Měli sice určité výhody, ale synové museli do německé armády. Rodiče si sice zjednodušili život, ale synové museli do války. Někteří se ale povedlo uprchnout a dostat se k francouzské armádě.“

²⁸⁸ Rozhovor s panem Miroslavem Pasterňakem ze dne 11. července 2012.

²⁸⁹ Koncentrační tábor Sachsenhausen – Oranienburg náležel mezi první a zároveň i nejhorší nacistické tábory v rámci vyhlazovací politiky režimu. Byl zřízen v roce 1936, původně jako olympijská vesnice v době konání berlínských olympijských her.

PASÁK, Tomáš: *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*. Praha 1997, s. 140.

²⁹⁰ Uvězněním studentů, životu v koncentračním táboře Sachsenhausen – Oranienburg i propuštěním vysokoškolských studentů se blíže zabývá kniha: PASÁK, Tomáš: *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*. 1. vyd. Praha 1997. 207 s.

Pan Pasterňak vzhledem ke svému uvěznění v koncentračním táboře měl již příslušnost protektorátní, tedy českou, a volkslista jako taková se na něj nevztahovala.

„Po konci druhé světové války jsem chtěl pokračovat ve studiu a v roce 1947 se mi podařilo dostudovat, vyměnil jsem francouzštinu za filosofii. Začal jsem vyučovat na Gymnáziu v Místku.“

Anna Skarabellová (*20.9.1921)

Paní Anna Skarabellová²⁹¹ se narodila v Polsku v Górcce Wielkiej. Její rodiče byli chalupníci, což bylo označení pro lidi vlastníci dům a kousek pole. Po vchození obecné školy v rodném městě začala studovat obchod a hospodářství v Bielsku Bialej, kde se spřátelila s dcerami rodiny polského důstojníka. Později jí bylo dovoleno u této rodiny bydlet s ohledem na vzdálenost rodné Górkí.

Bylo jí osmnáct let, když napadením Polska začala druhá světová válka. Vojenská fronta postupovala od Těšína na sever a rodiny polských vojáků z povolání, včetně té, u které paní Anna bydlela, měly být evakuovány do bezpečí směrem na východ. Po dlouhém putování přes polské území se cesty paní Skarabellové a důstojnické rodiny rozdělily; zatímco oni se chtěli pokusit uniknout přes Maďarsko, paní Skarabellová se rozhodla zůstat na polském území. Po několika letech plných strastiplných válečných zážitků se paní Skarabellová dostala zpět domů do Górkí.

Rodina paní Skarabellové byla během války poněmčena, rodiče přijali volkslistu III, kterou po svém návratu získala i paní Skarabellová. *„Když jsem se vrátila, byla jsem doma vlastně na černo, musela jsem se přihlásit, abych se nemusela skrývat a mohla získat práci. Jak to moji rodiče zařídili přesně nevím.“*

K celé problematice volkslisty paní Anna uvádí: *„Většina lidí měla volkslistu, kdo jí neměl, měl všeho méně. Poláci měli o polovinu menší přídavky než my, co jsme měli volkslistu, navíc museli nosit označení „P“ na rukávu i na zádech.“*

Kulturní život za války v Těšíně nebyl skoro žádný, paní Skarabellová tak vzpomíná na jedno promítání kina, které bylo v té době výjimečnou událostí, a které

²⁹¹ Celý životní příběh paní Anny Skarabellové byl publikován v Trubači Charity Český Těšín 2/11, 3/11, 1/12 dostupné online: <http://ceskytesin.caritas.cz/tiskovy-servis/trubac-charity-cesky-tesin/>

s kamarádkou navštívila. Po jeho skončení si o něm cestou domů s kamarádkou povídaly. *„Šly jsme po tmě, protože za války se nesmělo svítit a najednou jsem dostala facku, jednu zprava, jednu zleva a dostala jsem vynadáno, co děláme, jak to že mluvíme polsky. Ale my mluvíly „po našimu“, „šlonzky“, ale to oni nevěděli. Němci neuměli rozlišit mezi polštinou a jazykem „po našimu“.“*

Příbuzní pomohli paní Skarabellové získat práci v kuchyni na vlakovém nádraží v Těšíně²⁹². *„Musela jsem čekat, až se vyřídí pracovní knížka a tak jsem mohla prvních čtrnáct dní pracovat jen ve sklepě, kde jsem škrábala brambory.“* Potom pracovala paní Anna jako pomocná síla v kuchyni pod německým vedením, téměř až do konce války. Na jaře roku 1945, když se blížila ruská vojska, byla paní Skarabellovou Němci přesunuta na kopání zákopů v oblasti Bialska. Později pomáhala ošetřovat zraněné a zmrzačené německé vojáky, které přiváželi z fronty od Bialska a pokládali je na podlahu do bývalé nádražní jídelny.

Paní Skarabellová hovoří o svém bývalém příteli, kterého si později vzala za muže a se kterým měla po válce v Českém Těšíně děti. *„Manžel byl rodák z Těšína, za války měl volkslistu dvojku, protože měl německé školy, ale to mělo hodně lidí, protože když Němci přišli, zrušili ostatní školy a učilo se jen německy.“* Na základě volkslisty musel sloužit v německé armádě. Po skončení války byl vězněn v těšínském lágru, Rusové a komunisti ho chtěli popravit. Život mu zachránila přímluva italských zajatců vězněných Němci za války v Těšíně, kterým pomáhal během války, nosil jim jídlo, a které chtěli později Němci zabít. Vydali svědectví (podepsali dokument) a na jeho základě byl manžel paní Skarabellové osvobozen.

Paní Anna vzpomíná, že když přišla sovětská vojska, tak jim vojáci bez ostychu vzali vše, co našli v domě, a jen díky tomu, že otec prozíravě zakopal před jejich příchodem do země brambory, měli později co jíst. *„Jednoho souseda zastřelili, když jim nechtěl dát krávu.“*

²⁹² V části bývalého Českého Těšína.

Žofie Chlebková (*6. 3. 1926)

Paní Žofie Chlebková²⁹³ je rodačkou z Dolních Domaslavic²⁹⁴. Je jednou z osmi dětí, pěti kluků a tří děvčat. Její tatínek byl horník, maminka byla v domácnosti.

Jelikož v době druhé světové války byla ještě školou povinná, vzpomínala jako první na změny, které s sebou přinesla válka do škol. *„První přišli Poláci, zabrali nás a udělali hranici pod kostelem, tam byla řeka.²⁹⁵ A ve školách začali učit Poláci. Když pak přišli Němci²⁹⁶, tak přes noc museli Poláci utéct, a učitelé byli zase němečtí.“* Dolní Domaslavice se staly součástí Německé říše. *„Všude byly německé nápisy, všichni mluvili německy.“* Němci chtěli rodinu paní Žofie vyvézt do Německa. Tatínek paní Žofie musel pod nátlakem přijmout volkslistu. *„Můj bratr musel hned odejít do války, bylo mu teprve osmnáct.“* Spousta rodin byla ale vyvezena, hlavně sedláci. Vrátili se až po válce.

„Když jsem měla už vyjít ze školy, měli všechny holky i kluci odejít na práce do Německa na arbeitslist. Maminka strašně plakala, řekla, kam bych šla a jak bych tam žila. A tak zašla do Horních Domaslovic a prosila tam na faře, jestli by mě tam nevzali jako děvečku. U fary byl velký statek, pracovali tam tři chlapi u koní, jedna Polka u krav a jedna děvečka u prasat. Mě zaměstnali v kuchyni, ale pomáhala jsem se vším, naučila jsem se prát na valše, dojit krávy.“

Spolužačka od paní Žofie pracovala v Těšíně u zubaře, Němce, a přesvědčovala jí, že má také odejít na práci do Těšína. *„Já jsem se moc chtěla zdokonalit v němčině, přece jen mluvilo se jí všude, a tak jsem odešla z fary do Těšína. Tatínek tenkrát zašel na úřad do Těšína a prosil tam o práci pro mě.“* Paní Žofie se tak stala pomocnicí v německé rodině jednoho z příslušníků SS²⁹⁷. *„Měli kluka, Roberta, bylo mu 16 a učil se na zubního technika, a holčičku, ta byla*

²⁹³ Rozhovor s paní Žofíí Chlebkovou ze dne 8. srpna 2012.

²⁹⁴ Obec Dolní Domaslavice (německy Nieder Domaslowitz) se nachází v okrese Frýdek–Místek v Moravskoslezském kraji.

²⁹⁵ 7. října 1938 zabrali Poláci část obce, která se rozkládá na pravém břehu Lučiny – Dolní Domaslovic.

²⁹⁶ 1. září 1939 po půlnoci prošli územím němečtí vojáci – Dolní Domaslavice se staly součástí Říše.

²⁹⁷ SS - zkratka ozbrojené organizace NSDAP Schutzstaffel.

ještě malá, měla asi dva roky. Jejich maminka na mě byla hodná. Mluvila i po našimu.“

„Po nějakém čase, co jsem byla v Těšíně, pro mě přišel tatínek, že je mě třeba doma. Maminka porodila a byla nemocná. Bylo potřeba, abych se vrátila domů a pomohla s domácností. To byla fronta už v Polsku. Mnohdy jsme se před nálety letadel schovávali ve sklepě.“

„Jednou při návštěvě Těšína jsem ještě potkala tu paní, u které jsem pracovala. Zapovídaly jsme se. Byla v černém a vysvětlovala mi, že Robert zemřel.“

Po Němcích přišli Rusové. *„Museli jsme spát v kuchyni, kde nám maminka ustlala na slámě. Rusové zabrali naši ložnici a na zahradě si udělali kuchyň.“*

„Po válce jsem hledala práci v Místku. Zaměstnali mě v továrně Slezan. To mě ještě přijímal ředitel Myška. Naučili mě tkalcovat, pracovala jsem tam dlouho.“

Marta Marošová (*1. 5. 1928)

Paní Marta Marošová²⁹⁸, rozená Kacířová, pochází z Dolních Domaslavic. Je jednou ze tří dětí, měla dva bratry.

Za války byla ještě školou povinná, a tak mezi vzpomínkami na školu zavzpomínala i na své spolužáky, mezi které patřila i paní Žofie Chlebková. Podle jejích slov byli všichni učitelé hodní, ať Poláci nebo Němci, ale asi nejvíc jí ve vzpomínkách utkvěl německý učitel Bergman, který měl se svými studenty velmi pěkný vztah.

Tatínek paní Marty byl vyučený krejčí, což mu podle slov paní Marty v první světové válce, kde bojoval na frontě v Itálii, zachránilo život. *„Jako krejčí mnohdy opravoval uniformy důstojníkům, kteří si zakládali na tom, aby vypadali dobře. Jednou seděl v bunkru spolu s důstojníky, ale nebylo tam dostatek světla na šití, a tak se rozhodl vylézt na povrch. Za několik minut na bunkr při náletu spadla bomba a všichni, kdo v něm byli, zemřeli.“*

„Tatínek odmítl podepsat volkslistu. Namítal, že nemůže podepsat německé občanství, když se narodil v Česku a když neumí ani německy.“ Její bratři tak byli ušetřeni služby ve wehrmachtu, přesto je otcovo rozhodnutí nepodepsat volkslistu

²⁹⁸ Rozhovor s paní Martou Marošovou ze dne 8. srpna 2012.

stálo život. Starší bratr paní Marty byl jakožto vyučený tesař povolán do Berlína na opravu vybombardovaných bytů. *„Když se na podzim vrátil, nemohla jsem ho poznat, byl shrbený, hubený, úplně bílý. Popisoval nám, jak těžké to tam bylo v době náletů, bez proudu, všude zima, hlad.“* Do roka od návratu zemřel ve svých jednadvaceti letech na tuberkulózu.

Druhý bratr, mladší, ukončil během války základní školu a chtěl se vyučit obuvníkem. Jenže nebyl plnoletý a rodiče neměli volkslistu. Byl proto poslán na práci do dolů. Zemřel při sesuvu na šachtě. Rodiče paní Marty tak přišli během jednoho roku o dva syny.

„Bez volkslisty jsme neměli žádná práva, ani lidé, co uměli po našem nebo česky, se s námi nebavili. A tak většinou každý ze strachu volkslistu přijal, sliboval si od toho výhody. Ale jaké výhody to komu přineslo? Byla válka.“

Rodina paní Marty měla velké hospodářství. Maminka byla v domácnosti a o hospodářství se starala, když během války tatínek pracoval u jednoho soukromníka. *„Ale maminka mu to dost vyčítala, že se musí dřít sama. Za války byly dost vysoké kontingenty (odvody potravin), museli jsme odevzdávat dobytek, brambory, obilí. O to víc museli moji rodiče pracovat, aby nám aspoň něco zbylo.“*

Maminka paní Marty měla bratra, Šebestu, který bydlel v Ostravě, kde pracoval v hutích. Žil v Ostravě se svou ženou, děti neměli. Měl známosti u gestapa a tak byl včas upozorněn na to, že má utéct. Rozhodl se dát k partyzánům, ale nedokázal se s nikým spojit. *„Protože mamince pomohl před válkou se stavbou mlýna, rozhodl se schovat u nás doma. Tři roky jsme ho schovávali ve sklepě. Kdyby na to Němci přišli, zabili by nás všechny. Tři roky strachu a on si nakonec vzal po válce život sám, otrávil se plynem.“*

„Po válce jsem chtěla studovat, ale tatínek mi to zakázal s tím, že by neměl kdo pracovat na statku. Pak jsem se už brzo vdala.“

Marie Piková (*7.11.1920 - †23.2.2012)

Paní Marie Piková²⁹⁹, rozená Marie Warcopová, pochází z Českého Těšína.

Její otec byl německé národnosti, rodina tedy v době války podepsala volkslistu I. Stejně jako mnoho dalších mužů, musel bratr paní Marie na základě

²⁹⁹ Rozhovor s paní Marií Pikovou ze dne 8. srpna 2012.

podpisu rodičů narukovat do wehrmachtu. Z války se již nevrátil, během bojů byl zastřelen polskými vojáky.

Manžel paní Pikové, Karel Pika, měl matku německé národnosti. „*Jej ta neuměla ani slovo česky*“, vzpomíná paní Piková. Jeho otec se za války přihlásil ke slezské národnosti. Před válkou pracoval pan Pika v továrně v Polském Těšíně. Po podpisu volkslisty I stejně jako bratr narukoval do německé armády. Po návratu z války byl vězněn v těšinském lágru za katolickým kostelem. „*Nemohla jsem ho navštěvovat, pustili k němu jen naši dceru Martu, která byla v té době ještě malá. Vězni v lágru trpěli hlady, nebili je, ale umírali hlady. A tak jsem doma vždycky pokrájela chleba, osmažila ho, nakrájela na kostky a dávala Martičce do kapsy, ta z toho měla vždycky celý kabát mastný*“, usmívá se paní Piková.³⁰⁰ Nakonec byl pan Pika odsouzen na deset let do vězení.

„*Já jsem po válce musela nosit označení „N“.* Nosila jsem ho všude poctivě, ale když jsem jela za manželem do Ostravy do vězení, pásku s označením jsem na sobě nesměla mít, nepustili by mě s ní do vlaku.“³⁰¹ Muž paní Pikové si nakonec odseděl čtyři roky ze svého trestu, neboť mu nakonec pomohl farář v katolickém kostele v Českém Těšíně, který byl vystudovaným advokátem.

Adolf Kaleta (*10. října 1925)

Pan Adolf Kaleta³⁰² se narodil v Albrechticích u Českého Těšína, kde vychodil obecnou školu. Otec pracoval jako horník a maminka v menším hospodářství. Rodiče pana Adolfa Kalety se v roce 1941 rozhodli, po rozhovoru se starostou obce Bystřice Klimšou, který je navštívil v jejich domě a sdělil jim, že: „*je zapotřebí, abyste přijali volkslistu, neboť všichni, kteří jí podepíší, budou chráněni německými úřady*“, přijmout volkslistu III.

³⁰⁰ O špatných podmínkách v lágru se zmiňují všichni pamětníci, kteří tam měli své příbuzné nebo známé. („*Podmínky v lágru byly špatné, vězni byli bití, trpěli hlady, žili ve velké špině, všude bylo plno štěnic. Občas se vězňům mohlo donést vyprané oblečení, jídlo však nikdy. Jen občas se mi podařilo muži něco k jídlu propašovat*“, vzpomíná jedna z pamětnic, které bylo dovoleno navštěvovat v lágru svého manžela.)

³⁰¹ Skutečnost, že osoby povinné nosit označení „N“ nesměly jezdit autobusy ani vlaky, dokládají i jiní pamětníci.

³⁰² Rozhovor s panem Adolfem Kaletou ze dne 27. července 2013.

Jelikož měli lidé strach, že budou vyvezeni do cizích a pro ně nepříznivých oblastí a bylo jim vysvětlováno, že po přijetí volkslisty budou mít relativně klid, většina obyvatel volkslistu přijala. *„Byli takoví spoluobčané, kteří nepřijali volkslistu, ale bylo to pro ně zlé, poněvadž Němci ty lidi pronásledovali.“*

Pan Kaleta musel v roce 1943 nastoupit do německé armády. *„Ať se nám to líbilo nebo nelíbilo, museli jsme narukovat.“* Vzpomínal na případy, kdy branci raději utíkali do beskydských lesů, kde se snažili před Němci schovat. *„Znám takový případ, kdy jeden utekl do lesů, ale Němci byli ve svém hledání důslední, našli ho a zastřelili.“* V této situaci působil dle slov pana Kalety *„wehrmacht jako šance zachránit si život“*.

Jako voják wehrmachtu byl nasazen ke střežení pobřeží Středozemního moře u města Nice. Zde byl až do června 1943. Po vylovení spojenců v severní Francii byl přesunut na frontu. Před nasazením na bojiště zůstal ještě s jedním kamarádem ukrytý v zákopu. Neuposlechl rozkaz německého důstojníka a v úkrytu očekával příchod spojeneckých armád. Podařilo se mu utéct a dostat se až do Anglie. Zde vykonal 17. července 1943 v South Hampton vojenskou přísahu a byl postupně vycvičen na radiotelegrafistu, řidiče, předního střelce a věžového střelce tanku Cromwell. V roce 1944 obdržel spolu s dalšími vojáky úkol hlídat německou posádku v přístavu Dunkerque. Jako řidič tanku Cromwell se účastnil dvou úspěšných útoků 28. října a 5. listopadu 1944, kdy se podařilo zajmout větší počet Němců s poměrně malými ztrátami. Později se přesunul s armádou přes Německo do vlasti.

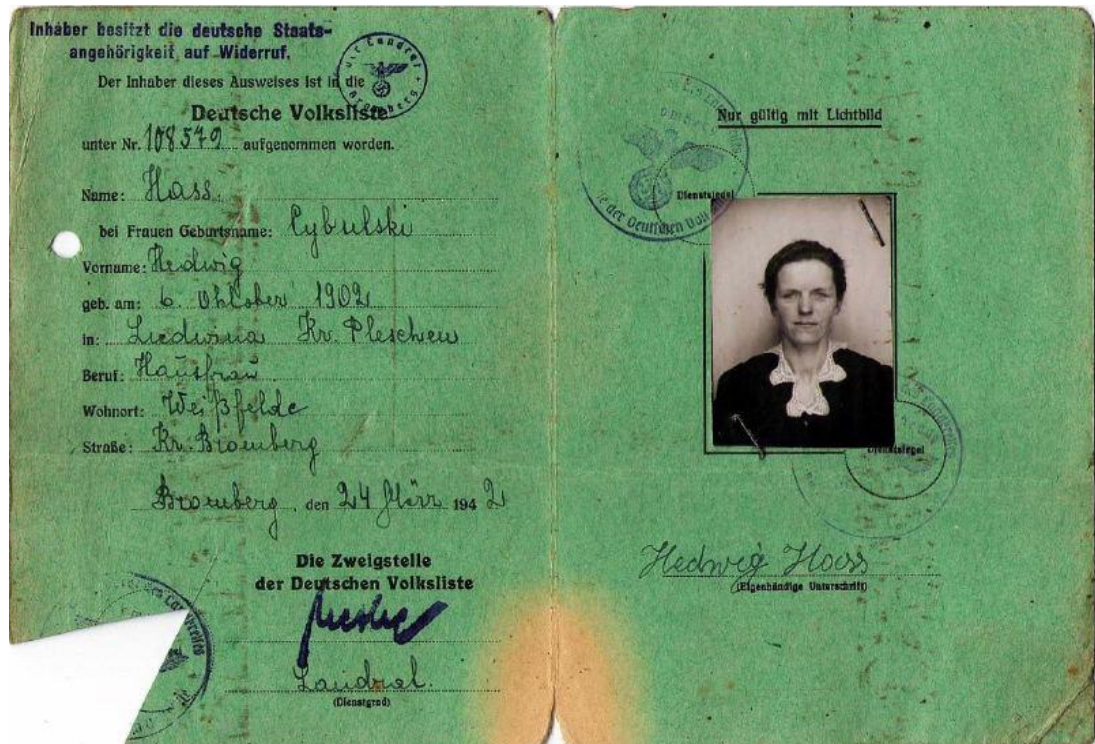
Pan Kaleta byl jedním z těch šťastnějších, kterým se podařilo válku přežít. *„Měl jsem to štěstí, že jsem přežil, i když jsem byl 5. listopadu 1944 ve Francii raněn, do své vlasti jsem se vrátil.“* Dodnes však vzpomíná i na ty, kteří takové štěstí neměli, jako například voják Alois Magoseik (Macošek), který padl při obhlídce terénu v Dunkerque, kde ho německý odstřelovač zasáhl do hlavy, když se trefil do průzoru řidiče. Alois Macošek byl z Třince, kde má na místní škole pamětní desku.

„Protože jsem se rozhodl dokončit studium, byl jsem 21. září 1945 demobilizován. V říjnu 1946 jsem dokončil studium na Reálném gymnáziu v Ostravě v Matiční ulici a v listopadu 1946 jsem nastoupil jako úředník do Hospodářského družstva v Českém Těšíně. V dalším studiu jsem pokračoval na Vysoké zemědělské škole v Brně,“ uvádí pan Kaleta.

Po válce se pan Kaleta osobně nesetkal žádnými negativními reakcemi ze stran spoluobčanů. *„Občané na Těšínsku měli pochopení a akceptovali tyto kroky (přijetí volkslisty). Osobně si neuvědomuji, že by rodiče měli problém s rehabilitací. Lidé museli zdůvodnit, proč volkslistu přijali, a zpravidla tomu bylo proto, aby uchránili rodinu před dalšími následky války.“*

Příloha č. 2

Volkliste III. kategorie

Dostupné na: <http://www.delcampe.net/page/item/id,151226429,var,WW-2-Nazi-Germany-Third-Reich-Ausweis-der-Deutschen-Volkliste-Special-ID-Card-Bromberg-24-03-1942,language,E.html> [cit. 3. 10. 2013].

Volkslista IV. kategorie

Familienname *Mackowiak*
 Vorname *Fradeus*
 Reichsangehörigkeit *Schutzangehöriger*
 Volkszugehörigkeit *Polen*
 Beruf *Landarbeiter*
 Ständiger Wohnsitz mit Adresse *Wyrembin dr. 14*
Str. Piotrowski
W. B. Orzechau
 Gegenwärtiger Aufenthaltsort mit Adresse.....

Geboren am *1. Januar 1929*
 Geburtsort *Gnesen*
 Kreis *Gnesen* Provinz *Posen*
 Gestalt *schlank*
 Haar *blond*
 Augen *braun*
 Gesichtsförm *oval*
 Besondere Kennzeichen *keine*

Unterfertigung des Inhabers
Fradeus Mackowiak
 Es wird hierdurch bezeugt, daß der Inhaber die durch obensehendes Lichtbild dargestellte Person ist und die darunter befindliche Unterschrift eigenhändig vollzogen hat.
Kroschmin, den *12. IV.* 19*43*
 (Dienststelle)
Ver Amtskommissar
erich *Andrzej*

Dostupné na: <http://www.polishforums.com/poland-history-34/ww-poland-was-eligible-sign-volksliste-60618/> [cit. 3.10. 2013].

Příloha č. 3

Nařízení o Deutsche Volksliste a o německé státní příslušnosti v přičleněných východních oblastech ze dne 4. března 1941

118

Reichsgesetzblatt, Jahrgang 1941, Teil I

Verordnung zur Änderung der Grenzzonenverordnung. Vom 3. März 1941.

Auf Grund des § 1 des Gesetzes über die Sicherung der Reichsgrenze und über Vergeltungsmaßnahmen vom 9. März 1937 (Reichsgesetzbl. I S. 281) und des Gesetzes über das Paß-, das Ausländerpolizei- und das Meldewesen sowie über das Ausweiswesen vom 11. Mai 1937 (Reichsgesetzbl. I S. 589) wird die Grenzzonenverordnung vom 2. September 1939 (Reichsgesetzbl. I S. 1578) in der Fassung der Verordnung vom 30. Oktober 1939 (Reichsgesetzbl. I S. 2114) wie folgt geändert:

§ 1

Die im § 1 der Verordnung vom 30. Oktober 1939 (Reichsgesetzbl. I S. 2114) angeordnete Erweiterung der Grenzzone wird aufgehoben.

§ 2

- (1) In die Grenzzone werden einbezogen:
im Regierungsbezirk Aachen
die Kreise Eupen und Malmedy,

Berlin, den 3. März 1941.

Der Reichsminister des Innern
Frick

im Reichsgau Kärnten

die Kreise St. Veit a. d. Glan und Spittal
a. d. Drau.

- (2) Im § 1 Abs. 2 der Grenzzonenverordnung ist beim Land Bremen zu ändern: „den Stadtfreis Bremerhaven“ in „das Hafengebiet Bremerhaven“.

§ 3

In den durch diese Verordnung neu in die Grenzzone einbezogenen Gebieten laufen die im § 2 Abs. 2 und 4 der Grenzzonenverordnung erwähnten Fristen vom Inkrafttreten dieser Verordnung ab.

§ 4

Diese Verordnung tritt am dritten Tage nach ihrer Verkündung in Kraft.

Verordnung über die Deutsche Volksliste und die deutsche Staatsangehörigkeit in den eingegliederten Ostgebieten.

Vom 4. März 1941.

Auf Grund des Erlasses des Führers und Reichskanzlers über Gliederung und Verwaltung der Ostgebiete vom 8. Oktober 1939 (Reichsgesetzbl. I S. 2042) wird folgendes verordnet:

Abchnitt I

Deutsche Volksliste

§ 1

(1) In den eingegliederten Ostgebieten wird zur Aufnahme der deutschen Bevölkerung eine Deutsche Volksliste eingerichtet, die sich in vier Abteilungen gliedert.

(2) Die näheren Bestimmungen über die Voraussetzungen für die Aufnahme in die einzelnen Abteilungen der Deutschen Volksliste trifft der Reichsminister des Innern im Einvernehmen mit dem Reichsführer SS, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums.

(3) Eingetragen werden nur ehemalige polnische und ehemalige Danziger Staatsangehörige. Im Sinne dieser Verordnung sind:

- a) ehemalige polnische Staatsangehörige Personen, die am 26. Oktober 1939 polnische Staatsangehörige waren oder die an diesem Tage staatenlos waren, zuletzt aber die polnische Staatsangehörigkeit besessen hatten oder am 26. Oktober 1939 ihren Wohnsitz in den eingegliederten ehemals polnischen Ostgebieten hatten,
- b) ehemalige Danziger Staatsangehörige Personen, die am 1. September 1939 Danziger Staatsangehörige waren oder die an diesem Tage staatenlos waren, zuletzt aber die Danziger Staatsangehörigkeit besessen hatten oder am 1. September 1939 ihren Wohnsitz im ehemaligen Freistaat Danzig hatten.

(4) Nicht in die Deutsche Volksliste eingetragen werden:

- a) die ehemaligen polnischen oder Danziger Staatsangehörigen, die am Tage des Inkrafttretens dieser Verordnung ihren Wohnsitz im Generalgouvernement hatten, es sei denn, daß sie ihn erst nach dem 1. Dezember 1939 dorthin verlegt haben,
- b) die ehemaligen polnischen oder Danziger Staatsangehörigen, die bis zum Tage des Inkrafttretens dieser Verordnung eine fremde Staatsangehörigkeit erworben haben,
- c) die ehemaligen Danziger Staatsangehörigen, die die Voraussetzungen für die Aufnahme in die Abteilungen 1 oder 2 der Deutschen Volksliste erfüllen.

§ 2

(1) Bei den Reichsstatthaltern (Oberpräsidenten) wird eine Zentralstelle, bei den Regierungspräsidenten eine Bezirksstelle, bei den unteren Verwaltungsbehörden eine Zweigstelle der Deutschen Volksliste errichtet.

(2) Beim Reichsführer *SS*, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, wird ein Oberster Prüfungshof für Volkszugehörigkeitsfragen in den eingegliederten Ostgebieten eingerichtet. Nähere Richtlinien über die Zusammenfassung und das Verfahren erläßt der Reichsführer *SS*, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, im Einvernehmen mit dem Reichsminister des Innern.

Abschnitt II

Erwerb der deutschen Staatsangehörigkeit

§ 3

Die ehemaligen polnischen Staatsangehörigen, die die Voraussetzungen für die Aufnahme in die Abteilungen 1 oder 2 der Deutschen Volksliste erfüllen, erwerben ohne Rücksicht auf den Tag ihrer Aufnahme mit Wirkung vom 26. Oktober 1939 die deutsche Staatsangehörigkeit.

§ 4

Die ehemaligen Danziger Staatsangehörigen erwerben ohne Aufnahme in die Deutsche Volksliste mit Wirkung vom 1. September 1939 die deutsche Staatsangehörigkeit, sofern nicht die beim Regierungspräsidenten in Danzig eingerichtete Bezirksstelle der Deutschen Volksliste bis zum 31. Dezember 1941 feststellt, daß sie die Voraussetzungen für die Aufnahme in die Abteilungen 1 oder 2 der Deutschen Volksliste nicht erfüllen.

§ 5

Die ehemaligen polnischen oder Danziger Staatsangehörigen, die in die Abteilung 3 der Deutschen Volksliste aufgenommen werden, erwerben durch Einbürgerung die deutsche Staatsangehörigkeit.

§ 6

(1) Die ehemaligen polnischen oder Danziger Staatsangehörigen, die in die Abteilung 4 der Deutschen Volksliste aufgenommen werden, erwerben durch Einbürgerung die deutsche Staatsangehörigkeit auf Widerruf.

(2) Die deutsche Staatsangehörigkeit auf Widerruf erwerben ferner durch Einbürgerung auch diejenigen ehemaligen polnischen oder Danziger Staatsangehörigen fremder Volkszugehörigkeit, die auf Grund von Richtlinien des Reichsführers *SS*, Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums, besonders bezeichnet werden.

(3) Der Erwerb der deutschen Staatsangehörigkeit kann nur binnen 10 Jahren seit der Einbürgerung widerrufen werden. Den Widerruf sprechen der Reichsminister des Innern im Einvernehmen mit dem Reichsführer *SS*, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, oder die von ihnen bestimmten Stellen aus. Im Falle des Widerrufs geht die deutsche Staatsangehörigkeit mit der Zustellung oder öffentlichen Bekanntmachung der Widerrufsverfügung verloren.

§ 7

Die ehemaligen polnischen und Danziger Staatsangehörigen, welche die deutsche Staatsangehörigkeit nicht auf Grund der §§ 3 bis 6 besitzen oder sie später durch Widerruf verlieren, sind Schutzangehörige des Deutschen Reichs. Voraussetzung für den Besitz der Schutzangehörigkeit ist ein Wohnsitz im Inlande. Die Eigenschaft als Schutzangehöriger geht mit der Verlegung des Wohnsitzes in das Ausland verloren. Das Generalgouvernement ist nicht Inland im Sinne dieser Bestimmung.

Abschnitt III

Einführung des Staatsangehörigkeitsrechts

§ 8

In den eingegliederten Ostgebieten treten mit Wirkung vom 1. Dezember 1940 in Kraft:

- a) das Reichs- und Staatsangehörigkeitsgesetz vom 22. Juli 1913 (Reichsgesetzbl. S. 583), ferner § 3, § 4 Abs. 1, Abs. 2 Nr. 2 und 4, Abs. 3 der Verordnung über die deutsche Staatsangehörigkeit vom 5. Februar 1934 (Reichs-

gesetzbl. I S. 85) und das Gesetz zur Änderung des Reichs- und Staatsangehörigkeitsgesetzes vom 15. Mai 1935 (Reichsgesetzbl. I S. 593),
 b) die Bestimmungen im § 2 Abs. 1, Abs. 3 bis 5 und § 3 des Gesetzes über den Widerruf von Einbürgerungen und die Aberkennung der deutschen Staatsangehörigkeit vom 14. Juli 1933 (Reichsgesetzbl. I S. 480) und unter Nr. I und II zu § 2 der Verordnung zur Durchführung des genannten Gesetzes vom 26. Juli 1933 (Reichsgesetzbl. I S. 538).

§ 9

Gebühren und Abgaben in Angelegenheiten der Staatsangehörigkeit werden nach Maßgabe der Tarifnummer 72 der preussischen Verwaltungs-

gebührenordnung vom 19. Mai 1934 (Preuß. Gesetzsamm. S. 261) in der Fassung der II. Verordnung zur Änderung der Verwaltungsgebührenordnung vom 24. März 1936 (Preuß. Gesetzsamm. S. 84) erhoben.

Abschnitt IV

Schlußvorschrift

§ 10

Der Reichsminister des Innern erläßt im Einvernehmen mit dem Stellvertreter des Führers und dem Reichsführer **SS**, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, die zur Durchführung und Ergänzung dieser Verordnung erforderlichen Rechts- und Verwaltungsvorschriften.

Berlin, den 4. März 1941.

Der Reichsminister des Innern
 Fric

Der Stellvertreter des Führers
 R. Heß

Der Reichsführer **SS**,
 Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums
 S. Simmler

Einbanddecken für Reichsgesetzblatt 1940 Teil I, ^{1. und 2. Halbjahr,} für Reichsgesetzblatt 1940 Teil II

können beim Reichsverlagsamt, Berlin NW 40, Scharnhorststraße 4, Postcheckkonto Berlin 96200, bestellt werden.

Preis jeder Einbanddecke 1,45 R.M. einschl. Verpackung, aber auschl. Postgebühren (bei Voreinsendung für 1 bis 4 Stück 40 Pf.). Der Preis für beide Decken des Teiles I bei gleichzeitigem Bezug beträgt 2,75 R.M. Bei Abnahme von wenigstens 30 Stück ermäßigt sich der Preis um 10 v. H.

Herausgegeben vom Reichsministerium des Innern — Verlag: Reichsverlagsamt — Druck: Reichsdruckerei

Das Reichsgesetzblatt erscheint in zwei gesonderten Teilen, Teil I und Teil II.

Laufender Bezug nur durch die Post. Bezugspreis: vierteljährlich für Teil I 2,70 R.M., für Teil II 1,60 R.M. Einzelbezug jeder (auch jeder älteren) Nummer vom Reichsverlagsamt, Berlin NW 40, Scharnhorststr. 4 (Fernsprecher: 429265 — Postcheckkonto: Berlin 96200), oder von der Staatsdruckerei in Wien I, Bäckerstr. 20. Preis für jeden angefangenen achtfertigen Bogen 15 Pf., aus abgelaufenen Jahrgängen 10 Pf. (auschl. Postgebühr); bei größeren Bestellungen 10 bis 60 v. H. Preisnachlaß.

Verordnung über die Deutsche Volksliste und die deutsche Staatsangehörigkeit in eniegliederten Ostgebieten. Vom 4. März 1941. In: Reichsgesetzblatt 1941. Dostupné na: ALEX Historische Rechts- und Gesetzestexte Online [cit. 28. 9. 2013].

Resumé

The thesis deals with a German national inventory (Deutsche Volksliste). The work is divided into four chapters. In the first chapter, there is brief summarization of the history of region of Těšín and its Czechoslovak part to the Second World War. The emphasis is on intellectual roots of Deutsche Volksliste. Then deals with the German national inventory, which was the largest event in the history of Germanization. It also deals with challenging the consequences of Germanization process after the Second World War. In the work there has been used written sources (chronicles, newspaper articles, laws, etc.), literature and information obtained from interviews with eyewitnesses and historians. It interviews with eyewitnesses are the most valuable source of the thesis, enriching it with the "human" dimension. Use eyewitness allow us to access the events described in more depth and to confront them with a description of the events mentioned in written materials.

Das Thema der Diplomarbeit ist Deutsche Volksliste. Die Arbeit ist in vier Kapittel verteilt. Diese Kapittel betreffen schrittweise die Entwicklung der ganzen Problematik. Die Arbeit fasst kurz die Geschichte der teschen Umgebung zusammen und ihres tschechoslowakischen Teil bis zum 2. Weltkrieg, wo sie nach Gedankenwurzel der Deutschen Volksliste sucht. Folglich widmet sich die Arbeit der Zeit des 2. Weltkrieges, also der Zeit der Existenzion der Deutschen Volksliste, die die grösste Germanisationsaktion in der Geschichte war. Weiter befasst die Arbeit die Abfindung mit den Auswirkungen des Germanisationsprozesses nach den 2. Weltkrieg. Es wurden schriftliche Quellen verwendet (Chroniken, Zeitungsartikel, Gesetze usw.), die Literatur und Informationen aus den Gesprächen mit Senioren und Historikern. Gerade die Gesrpäche mit Senioren sind wertvollste Quelle der Arbeit, die ihr eine „menschlichen“ Dimension gibt. Die Verwendung von Erinnerungen der Senioren ermöglichte mehr in die Tiefe des beschriebenen Ereignises gehen und auch sie mit der Beschreibung der Ereignisse in Schriftmatrialien zu konfrontieren.

Anotace

Jméno a příjmení autora: Bc. Terezie Pilarová

Univerzita: Univerzita Palackého v Olomouci

Katedra a fakulta: Katedra historie, Filozofická fakulta

Název magisterské diplomové práce: Deutsche Volksliste – záchrana nebo zrada?
Problematika státního občanství obyvatel Těšínska v období 2. světové války
a po jejím skončení

Vedoucí magisterské diplomové práce: PhDr. Karel Podolský

Počet znaků (bez mezer): 155 356

Počet titulů použité literatury a pramenů: 63

Klíčová slova: Deutsche Volksliste, Těšínsko, 2. světová válka, rehabilitační komise, Třetí říše, pamětníci, Šlonzáci, wehrmacht.

Charakteristika magisterské diplomové práce: Práce postihuje uceleně téma německého národního soupisu (Deutsche Volksliste), a to převážně na československé části Těšínska.